

ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନ

ଡକ୍ଟର ବିମଲେନ୍ଦୁ ମହାନ୍ତି

ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନ

ଡକ୍ଟର ବିମଳେନ୍ଦୁ ମହାନ୍ତି

ଉତ୍କଳିକା

ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୯

ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନ

ଲେଖକ : ଡକ୍ଟର ବିମଲେନ୍ଦୁ ମହାନ୍ତି

ପ୍ରଥମ ମୁଦ୍ରଣ : ୧୯୯୮

ପ୍ରକାଶକ

ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ

ସି-୧୭, ବାଣିଜ୍ୟ ଭବନ, ୟୁନିଟ - ୨,

ଭୁବନେଶ୍ୱର-୭୫୧୦୦୯

ମୁଦ୍ରଣ

ନିଷ୍ଠାସ, ୩, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରପୁର, ଭୁବନେଶ୍ୱର - ୭୫୧୦୧୬

ମୂଲ୍ୟ

ପଚିଶ ଟଙ୍କା

CHINTAN O ANUCHINTAN

Author	Dr. Bimalendu Mohanty
1st Edition	1998
Publisher	Granthalaya, C-17, Banijya Bhawan, Unit - 2, Bhubaneswar - 751009
Printed at	NISWASS, 3, Chandrasekharpur, Bhubaneswar - 751016
Price	Rs. 25.00

ଭୂମିକା

ଡକ୍ଟର ବିମଳେନ୍ଦୁ ମହାନ୍ତି ତାଙ୍କର ବହୁବିଧ କାମ ଭିତରେ ସମୟ କରି ଯେ ଲେଖା ଲେଖି କରନ୍ତି, ଏହା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ବିଭିନ୍ନ ସମୟରେ ଲେଖା ସାନ ସାନ ନିବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ଉପର ଠାଉରିଆ ଲେଖା ନୁହେଁ । ଏଗୁଡ଼ିକରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସ୍ବାଭିମାନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ନିଷ୍ଠାର ଛାପ ରହିଛି ।

ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନ ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧାସୁମନ ଶୀର୍ଷକରେ ସଜଡ଼ା ହୋଇଛି । ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନରେ “ସଂସ୍କୃତି”, “ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ ଓ ଆମ ସଂସ୍କୃତି”, “ଛେରା ପହଁରା : ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା”, “ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା”, “ଜନଶ୍ରୁତି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ”, “ଓଡ଼ିଶାର ନୃତ୍ୟକଳା : ଛଉ ନୃତ୍ୟ (୧)”, “ଛଉ ନୃତ୍ୟ (୨)”, “ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧ୍ୟାନାବଶେଷ”, “ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ପାଇକମାନଙ୍କ ଭୂମିକା”, “ପହିଲା ଅପ୍ରେଲ”, “ଛାତ୍ର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବନାମ୍ ସାମାଜିକ ବିଶୃଙ୍ଖଳା”, “ନାଟକ ଜନଚେତନାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ” ଏବଂ “ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ” ଆଦି ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି । ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କୃତି ପ୍ରତି ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଅନୁରକ୍ତି ଏଥିରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ।

ଶ୍ରୀରାମାନନ୍ଦରେ “ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ”, “ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର”, “ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଶୀ ଓ କବିଚନ୍ଦ୍ର”, “ସଂସ୍କାରକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ”, “ଜାତିପ୍ରୀତିର କୁଳନ୍ଦ ନିଦର୍ଶନ : ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି”, “ମହାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ”, “ମହୀୟସୀ ଇନ୍ଦିରା”, “ଆମେ ଗର୍ଭସେମାନେ” ଓ “ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ମହତାବ”ଙ୍କ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଦିଆଯାଇଛି । ଏଥିରେ ଲେଖକଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ପ୍ରୀତି ସ୍ପଷ୍ଟ ବାରି ହୋଇ ପଡୁଛି । ଦୁଃଖର କଥା, ଯେତେବେଳେ ବଙ୍ଗଳାରେ ଦେଶ ବନ୍ଧୁ, ଦେଶ ପ୍ରିୟ, ଦେଶ ବାନ୍ଧବ ପରି ବିଶେଷଣ ନେତାମାନଙ୍କ ନାଁରେ ଲାଗୁଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଆମେ ଉତ୍କଳମଣି, ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ପରି ବିଶେଷଣରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଥିଲୁ ।

ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସାଧାରଣ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ, ବିଶେଷଜ୍ଞଙ୍କ ପାଇଁ ନୁହେଁ । ଏହି ଲେଖାଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଦ୍ବାରା ଆଦୃତ ହେଲେ ଲେଖକଙ୍କର ଶ୍ରମ ସାର୍ଥକ ହେଲା ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ ।

ବି-୧୮୮

ଡକ୍ଟର ଦେବୀ ପ୍ରସନ୍ନ ପଟ୍ଟନାୟକ

ବରମୁଣ୍ଡା ଭୂୟଫ୍ଲେକ୍ସ କଲୋନୀ

ଭୁବନେଶ୍ବର - ୩

ବିଷୟ ସୂଚୀ

(ଚିନ୍ତନ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନ)

୧.	ସଂସ୍କୃତି	୧
୨.	ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପୁରୀ ଓ ଆମ ସଂସ୍କୃତି	୨
୩.	ଛେରା ପହଁରା : ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା	୬
୪.	ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା	୯
୫.	ଜନଶ୍ରୁତି ଓ ଜଗନ୍ନାଥ	୧୨
୬.	ଓଡ଼ିଶାର ନୃତ୍ୟ କଳା : ଛଉ ନୃତ୍ୟ (୧)	୧୬
	ଛଉ ନୃତ୍ୟ (୨)	୧୯
୭.	ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ	୨୩
୮.	ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ପାଇକମାନଙ୍କ ଭୂମିକା	୨୯
୯.	ପହିଲା ଅପ୍ରେଲ	୩୩
୧୦.	ଛାତ୍ର ବିଶ୍ୱଖିଳା ବନାମ୍ ସାମାଜିକ ବିଶ୍ୱଖିଳା	୩୬
୧୧.	ନାଟକ : ଜନଚେତନାରେ ଏହାର ପ୍ରଭାବ	୪୨
୧୨.	ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ	୪୭

(ଶ୍ରଦ୍ଧା ସ୍ତମ୍ଭ)

୧.	ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ	୫୧
୨.	ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର	୫୭
୩.	ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଶୀ ଓ କବିଚନ୍ଦ୍ର	୬୨
୪.	ସଂସ୍କାରକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ	୬୬
୫.	ଜାତିପ୍ରୀତିର କୁଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ : ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି	୭୩
୬.	ମହାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ	୭୭
୭.	ମହାୟସୀ ଇନ୍ଦିରା	୮୦
୮.	ଆମେ ଗଢ଼ସେମାନେ	୮୪
୯.	ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ମହତାବ	୮୮

*

ସଂସ୍କୃତି

ସଂସ୍କୃତି ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ଅତି ବ୍ୟାପକ । ବ୍ୟକ୍ତି, ଜାତି ଓ ଦେଶର ଐକିକ ଓ ସାମଗ୍ରିକ ଜୀବନର ଏପରି କୌଣସି ବିଭାବ ନାହିଁ, ଯାହାକୁ ସଂସ୍କୃତି ପର୍ଯ୍ୟାୟରୁ ବାଦ୍ ଦିଆଯାଇପାରିବ ।

ସଭ୍ୟତା ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଅନେକ ଏକ ଅର୍ଥରେ ପ୍ରୟୋଗ କରିବାର ଦେଖାଯାଏ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଠିକ୍ ନୁହେଁ । କାରଣ ସଭ୍ୟତା ବିକାଶଶୀଳ, ମାତ୍ର ସଂସ୍କୃତି ଅବିନଶ୍ୱର । ସଭ୍ୟତା ବାହ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧି ଓ ସଂସ୍କୃତି ଆନ୍ତଃ ସମୃଦ୍ଧିର ସ୍ୱାକ୍ଷର ବହନ କରେ । ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ଅଙ୍ଗ ହେଲା ସଭ୍ୟତା । ତେଣୁ ସଂସ୍କୃତି ସଭ୍ୟତାର ନୁହେଁ, ସଭ୍ୟତା ସଂସ୍କୃତିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ବ୍ୟକ୍ତି, ଜାତି ଓ ଦେଶର ଆଚାର ବ୍ୟବହାର, କଳା, ସାହିତ୍ୟ, ଖାଦ୍ୟପେୟ, ବେଶଭୂଷା, ଶିକ୍ଷା, ସାଧନା, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ମନସ୍ତାତ୍ତ୍ୱିକ ଚିନ୍ତାଧାରା, ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, କାମ ଓ ମୋକ୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ପ୍ରଭୃତିର ସାମଗ୍ରିକ ରୂପକୁ ସଂସ୍କୃତି କୁହାଯାଏ ।

ସଂସ୍କୃତିର ବାର୍ତ୍ତାବହମାନେ ସାଂସ୍କୃତିକ ବୋଲି ଅଭିହିତ ହୁଅନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ସଂସ୍କୃତି ସଂପନ୍ନ କୁହାଯାଏ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ସଂସ୍କୃତିକୁ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସମୃଦ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ଯତ୍ନବାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

* * *

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ, ପୁରୀ ଓ ଆମ ସଂସ୍କୃତି

ଆମର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଧାମ ‘ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁରୀ’ ନାମରେ ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏହାକୁ ଆମେ ସଂକ୍ଷେପରେ ‘ପୁରୀ’ ବୋଲି କହିଥାଉ । ଏ ସହର ଭାରତ ବର୍ଷର ଏକ ପ୍ରାଚୀନତମ ସହର । ପ୍ରାଚୀନ ବେଦ ‘ରଗ୍ ବେଦ’ରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଉଲ୍ଲେଖ “ଅଦୋଯଦ୍ ଦାରୁପ୍ରବତେ ସିନ୍ଧୋଃ ବାରେ” ବୋଲି ଥିବାରୁ ଏ ସହର ତିନିହଜାର ବର୍ଷରୁ ଅଧିକ କାଳର ଅଟେ । ଆଦି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଚାରିଧାମରେ ଚାରୋଟି ମଠ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି । ସେଥିରୁ ପ୍ରଥମ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ ମଠ ପୁରୀ ସହରରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଆଦି ଶଙ୍କରଙ୍କ ପ୍ରଥମ ଶିଷ୍ୟ ପଦ୍ମପାଦ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ମଠର ପ୍ରଥମ ମଠାଧୀଶ ଥିଲେ । ଏହି ମଠରେ ଆଦି ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ଯେଉଁ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରାଯାଇଛି ତାହା ଭୂପୃଷ୍ଠଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଶହେ ଫୁଟ ତଳେ ଅଛି । ଏଥିରୁ ପୁରୀ ସହରରେ ଆଜି ଦେଖାଯାଉଥିବା ରାଷ୍ଟ୍ରା ସବୁ ସେତେବେଳଠାରୁ କେତେ ଉଚ୍ଚରେ ଅଛି, ଅନୁମାନ କରାଯାଇପାରେ । ଏହି ମଠରୁ ପୁରୀ ସହରର ପ୍ରାଚୀନତା ଜଣାପଡ଼େ ।

ବର୍ତ୍ତମାନର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଚୋଡ଼ଗଙ୍ଗଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଲାଭ କରିଥିଲା । ତେଣୁ ଆଜିର ମନ୍ଦିରଟି ଦ୍ଵାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆଜକୁ ଆଠ ଶହ ବର୍ଷ ତଳେ ତିଆରି ହୋଇଥିଲା । ଏହି ମନ୍ଦିରଟି ନୀଳଗିରି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଥିଲା । ପୁରୀ ସହରର ଭୂପତ୍ତନ ବଢ଼ିବା ପରେ ନୀଳଗିରି ଆଉ ପର୍ବତ ଭଳି ଉଚ୍ଚ ଦେଖାଯାଉନାହିଁ ।

ଚାରିଧାମ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାଚୀନତମ ଧାମ ଆମର ଏହି ପୁରୀ ସହରଟି ସବୁବେଳେ ଜନଗହଳ ଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଏହାର କାରଣ ପୁରୀରେ ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ବିରାଜମାନ । ଆମର ଏହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ସବୁ ଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି । ଏ ଦେବତା କେବଳ ଶବ୍ଦର ଦେବତା ନୁହଁନ୍ତି, ସବୁ ଲୋକଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ମଧ୍ୟ ।

ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କର ରତ୍ନ ସିଂହାସନରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟକୁ ଚାଲି ଆସନ୍ତି
ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ । ଲୋକମାନଙ୍କର ଠେଲାପେଲାରେ ଏହି ଲୋକଦେବତା
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପହଣ୍ଡି ବିଜେ ଏକ ଦର୍ଶନୀୟ ଘଟଣା ।

ଏହାଛଡ଼ା ପୁରୀ ଭାରତ ବର୍ଷର ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ବଙ୍ଗୋପସାଗର କୂଳରେ
ଅବସ୍ଥିତ । ଏହାର ସମୁଦ୍ର କୂଳ ଅତି ଗଭୀର ହୋଇନଥିବାରୁ ଏଠାରେ ଗାଧୋଇବା
ନିରାପଦ ଓ ଆରାମଦାୟକ ହୋଇଥାଏ । ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବାରୁ
ପୁରୀର ଜଳବାୟୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଶୀତଳ ଥାଏ । ତେଣୁ କଳିକତା ପରି ଜନାକୀର୍ଣ୍ଣ
ସହର ଅଞ୍ଚଳର ବଙ୍ଗୀୟ ଯାତ୍ରୀମାନେ ଏଠାକୁ ଅବସର ବିନୋଦନ ପାଇଁ ଆସିଥାଆନ୍ତି ।
ରାଜସ୍ଥାନ ମରୁଭୂମିର ଉଷ୍ଣବାୟୁ ମଣ୍ଡଳରେ ପୀଡ଼ିତ ଗୁଜରାଟ ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର
ପର୍ଯ୍ୟାୟ ଯାତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ପୁରୀ ଜଳବାୟୁରେ ଆନନ୍ଦ ପାଇଥାଆନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଓ
ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତର ମଧ୍ୟ ଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଉତ୍ତରର ଯାତ୍ରୀମାନେ ରାମେଶ୍ୱର
ଦେଖିବା ପାଇଁ ଗଲାବେଳେ କିମ୍ବା ଦକ୍ଷିଣର ଯାତ୍ରୀମାନେ ଉତ୍ତରକୁ ବହିନାରାୟଣ
ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଗଲାବେଳେ ମଝିରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମକୁ ଭୁଲି ନ ଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆର ପଖାଳ ଓ ଶାଗ ଖରଡ଼ାଠାରୁ କାନିକା ଓ କ୍ଷୀରି-କ୍ଷୀରିସା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଯେତେ ଖାଦ୍ୟ ଅଛି ସବୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଖରେ ଲାଗି ହୁଏ । ତେଣୁ ପୁରୀକୁ
ଯେଉଁମାନେ ତୀର୍ଥଦର୍ଶନ ବା ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଆନନ୍ଦ
ବଜାରରେ ମହାପ୍ରସାଦ ସେବା କରନ୍ତି, ସେମାନେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଅତିଥି
ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ମହାପ୍ରସାଦ ପାଇବାବେଳେ ଜାତିଭେଦ
ନ ଥାଏ । ପୁରୀ ସହରକୁ ଯେତେ ହଜାର ସଂଖ୍ୟକ ଲୋକ ଆସିବେ ସେ ସମସ୍ତେ
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଅତିଥି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜଗନ୍ନାଥ ଖୁଆଇ ପାରିବେ । ତେଣୁ ଥରେ ଡଃ.
ରାଧାକ୍ରିଷ୍ଣନ ଧର୍ମ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନ ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଭାବରେ କହିଥିଲେ, “Jagannath
temple is the biggest hotel in the world.” ଏହାଛଡ଼ା ପର୍ଯ୍ୟଟକମାନଙ୍କର ସୁବିଧା
ସକାଶେ ସରକାରଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ବିଭାଗ ପକ୍ଷରୁ ପାଇଁ ନିବାସ ଓ ଯୁଥ୍ ହଷ୍ଟେଲ୍ ପରି
ବ୍ୟବସ୍ଥା ସହ ଅନେକ ଆଧୁନିକ ରୁଚି ସଂପନ୍ନ ଉନ୍ନତମାନର ହୋଟେଲର ମଧ୍ୟ
ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି ।

ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତିର ନାଚ-ଗୀତର କେନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦୁ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଖୋଦିତ ପ୍ରାଚୀନ ନୃତ୍ୟମୁଦ୍ରାକୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଆଜି ପୃଥିବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ତାହାରି ମୂଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଶୋଇବାବେଳେ ଦେବଦାସୀ ନୃତ୍ୟ ସହ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ ଗାନ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ନୃତ୍ୟ ଓ ସଂଗୀତ ପ୍ରିୟତାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ନିଦର୍ଶନ ।

ପୁରୀ ସହରର ମଠବାଡ଼ି ଓ ଆଖଡ଼ା ଘର ଏକ ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । ପ୍ରମୁଖାତ୍ମକ ସର୍ବେରୁ ପୁରୀରେ ଶହେ ଏକସ୍ତରିଟି ଅସଂରକ୍ଷିତ କାରି ବା ଅନୁପ୍ରାପ୍ତକେନ୍ଦ୍ର ମନୁମେଷ୍ଟ ଥିବା ଜଣାଯାଏ । ସେଥିରୁ ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ଅଣତାଶଟି, ମଠ ପଞ୍ଚସ୍ତରିଟି, ପୁରୁଣା କୋଠା ଓ ନଅର ଚାଳିଶିଟି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାତଟି ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ ସଂପ୍ରଦାୟର । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଲୋକମାନେ ସେମାନଙ୍କ ଅନୁକୂଳ ମଠମାନଙ୍କରେ ରହିବା ସୁବିଧା ପାଇଥାନ୍ତି । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପୁରୀର ଆଖଡ଼ା ଘରମାନଙ୍କର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ରହିଛି । ପ୍ରାଚୀନ ସାମରିକ ଶିକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ନିଜ ଜାତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଏକଦା ଏମାନଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ଥିଲା ।

ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ପ୍ରଶସ୍ତ ବକ୍ଷରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ସମାଗମ ଏକ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ । ତେଣୁ ରଥଯାତ୍ରାବେଳେ ଦୂରଦର୍ଶନ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହାର ପ୍ରସାରଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏହାକୁ ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ଲୋକେ ଉପଭୋଗ କରିଥାଆନ୍ତି ।

ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡର ଦୁଇ କଡ଼ରେ ଥିବା ଛୋଟ ବଡ଼ ଦୋକାନମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ସମ୍ବଲପୁରର ମଠା, ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ ବ୍ରହ୍ମପୁରର ପାଟ, ପିପିଲିର ଚାନ୍ଦୁଆ, ରଘୁରାଜ ପୁରର ପଟ୍ଟଚିତ୍ର ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ସବୁ ପ୍ରତୀକ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ ।

ସଂସାର ଜଞ୍ଜାଳରୁ ଟିକିଏ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ କେହି ହୁଏତ ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଶ୍ରୟଖୋଜି ଏଠାକୁ ଧାଇଁ ଆସେ ତ ଆଉ କେହି ସମୁଦ୍ର ବେଳାଭୂମିରେ ସମୁଦ୍ର ପବନର ଶୀତଳ ସ୍ପର୍ଶରେ ନିଜକୁ ଭୁଲିବା ପାଇଁ ଏଠାକୁ ଚାଲିଆସେ । ଏହି ସମୁଦ୍ରକୂଳ ପୂର୍ବ ଉପକୂଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦୟ ସହ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତର ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟ ଏକ ବିସ୍ମୟକର ଆନନ୍ଦ ।

ସମୁଦ୍ର ବେଳାଭୂମିରୁ ସମୁଦ୍ର କୂଳେ କୂଳେ କୋଣାର୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ (ମେରିନ୍
ଡ୍ରାଇଭ୍) ଦ୍ଵାରା ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବା ସକାଶେ ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ସୁବିଧା ରହିଛି ।

ପ୍ରାଚୀନ ସଂସ୍କୃତି, ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ ଓ ପ୍ରାଚୀନ କୀର୍ତ୍ତି ସହ ଆଧୁନିକ ସମାଜ
ପାଇଁ ଉପଯୋଗୀ ହୋଟେଲ, ରେଷ୍ଟୋରାଣ୍ଟ, ସିନେମା ହଲ୍ ଓ ଥିଏଟର ପ୍ରଭୃତି
ଉପଭୋଗ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ରହିଛି । ପୁରୀ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ
ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ସଂସ୍କୃତ ବିଶ୍ଵବିଦ୍ୟାଳୟ, ଗୋଟିଏ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ସଂସ୍କୃତ
ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଏବଂ ଅନେକ ସଂସ୍କୃତ କଲେଜ ଓ ଟୋଲ ଥିବାରୁ ଏଠାକୁ ପ୍ରାଚୀନ
ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ବାହାରୁ ଯେପରି ଶିକ୍ଷାର୍ଥୀମାନେ ଆସନ୍ତି, ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ
କଲେଜ ଓ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କରେ ଆଧୁନିକ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପିଲାମାନେ
ଏଠାକୁ ଆସିଥାଆନ୍ତି ।

ସର୍ବୋପରି ପୁରୀ ହେଉଛି ଏକ ତୀର୍ଥ କ୍ଷେତ୍ର । ଭାରତ ବର୍ଷର ସମସ୍ତ ଧର୍ମପ୍ରାଣ
ଜନତା ଜୀବନରେ ଥରେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପୁରୀ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପତିତପାବନ
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଧନ୍ୟ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କୁହାଯାଇଛି -

“ରଥେ ତୁ ବାମନଂ ଦୃଷ୍ଟ୍ଵା

ପୁନର୍ଜନ୍ମ ନ ବିଦ୍ୟତେ ।”

ରଥରେ ବାମନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କଲେ ମଣିଷ ସଂସାରଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି
ଆଉ ଦୁଃଖକଷ୍ଟ ଭୋଗ କରେ ନାହିଁ । ସେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ କରେ । ଓଡ଼ିଆ ଜନ
ଜୀବନର ଦେବତା ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ହିଁ ମୁଖ୍ୟ ଆକର୍ଷଣ । ତାଙ୍କର ରଥଯାତ୍ରା ସମଗ୍ର
ମାନବ ଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ । ରଥ ଦାଣ୍ଡରେ ଜାତି, ଧର୍ମ ଭେଦଭାବ
ଭୁଲି ସମସ୍ତେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଏକାଠି ହୁଅନ୍ତି; ସେହିପରି
ସମସ୍ତେ ସବୁଦିନେ ସକଳ ପ୍ରକାର ଭେଦଭାବର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ଵରେ ରହି ଯଦି ଐକ୍ୟବନ୍ଧ
ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଆମ ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା
ବୃଦ୍ଧି ପାଆନ୍ତା ।

* * *

ଛେରାପହଁରା : ଏକ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା

ସଂସ୍କୃତିର ମୂଳରେ ଏକ ସଂସ୍କାର ରହିଛି । ସମ୍ୟକ୍ ଭାବରେ କିଛି ଭଲ କାମ କ୍ରମାଗତ ଭାବରେ କଲେ ସଂସ୍କାର ଆସିଯାଇଥାଏ । ଘରଟିଏ ହେଉ କି ଦେଉଳଟିଏ ହେଉ ତିଆରି କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଜମିର ଏବଂ ତିଆରି ପରେ ଘର କିମ୍ବା ମନ୍ଦିରର ସଂସ୍କାର କରାଯାଇଥାଏ । ଏହି ସଂସ୍କାର ମୂଳରେ ବାହ୍ୟ ପରିବେଶକୁ ପରିଷ୍କାର କରିବା ସହ ଆନ୍ତରିକ ନିର୍ମଳତା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନ ପାଇଥାଏ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଆମ ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରର ରତ୍ନ ସିଂହାସନରେ ସ୍ଥାପିତ ପୂର୍ବରୁ ଭୋଗ ଖାଇ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଖୁଆଇ ନିତ୍ୟ ରାଜ ଉପଚାରରେ ପୂଜା ପାଉଥିବା ଜଗନ୍ନାଥ ରଥଯାତ୍ରା ସମୟରେ ଲୋକଙ୍କ ଗହଣକୁ ଆସିଯାଆନ୍ତି । ରାଜା ଖାଲି ସିଂହାସନରେ ବସିଲେ ରାଜ୍ୟରେ କ'ଣ ହେଉଛି ଜାଣି ପାରିବ ନାହିଁ କି ରାଜ କାର୍ଯ୍ୟ ଭଲ ଭାବରେ ପରିଚାଳନା କରିପାରିବ ନାହିଁ । ଲୋକଙ୍କ ସ୍ତରକୁ ଆସି ଲୋକଙ୍କ ସହିତ ମିଶି ଲୋକଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବୁଝିବା ହେଉଛି ରାଜାର କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହି ଆଦର୍ଶର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଛି ଆମ ରଥ ଯାତ୍ରାର ଛେରା ପହଁରାରେ ।

ରଥଯାତ୍ରା ଦିନ ଶ୍ରୀ ସୁଦର୍ଶନ, ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ରଥ ଉପରକୁ ପହଞ୍ଚି ପରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରଧାନ ସେବକ ପୁରୀର ଗଜପତି ମହାରାଜା ତିନି ରଥରେ ଛେରା ପହଁରା କରିଥାନ୍ତି । ପହଁରା ବା ଝାଡୁ ଦ୍ଵାରା ସଫା କରିବା କାମଟି ସାଧାରଣତଃ ମେହେନ୍ଦରମାନେ କରିଥାନ୍ତି । ଆମର ଜାତି ବିଭାଗରେ ମେହେନ୍ଦରର ସ୍ଥାନ ସର୍ବ ନିମ୍ନରେ । ସେ ନିଜକୁ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ମନେ କରି ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କ ଗମନାଗମନର ସୁବିଧା ପାଇଁ ରାସ୍ତାକୁ ପରିଷ୍କାର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ କରି ଥାଏ । ସେ ଯେପରି ଏଥିପାଇଁ କେବେ ହେଲେ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରି ନ ଥାଏ; ଠିକ୍ ସେହିପରି ଦେବତା ସେବାରେ ଭକ୍ତ ନିଜକୁ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଓ ସାମାନ୍ୟ ମନେ କରି

ନିଷ୍ଠାମ ଭାବରେ ଦେବସେବା କରିବା ଉଚିତ୍ ଅଟେ । ତେଣୁ ବୀରାଧିବୀରବର ନବକୋଟି କର୍ଣ୍ଣାଟ କଳବର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱର, ସଂଗ୍ରାମେ ସହସ୍ରବାହୁ ଆମର ଗଜପତି ମହାରାଜା ତାଙ୍କର ପରମାରାଧ୍ୟ ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସେବାବେଳେ ସମସ୍ତ ଅହଂକାରକୁ ତ୍ୟାଗ କରି ଦେବାଧିଦେବଙ୍କ ରଥ ମାର୍ଜନ କରିଥାନ୍ତି । ଏହି ମାର୍ଜନ ବେଳେ ସୁନା ବତୁରେ ତୀର୍ଥ ଜଳ ରଖାଯାଇଥାଏ । ରଥ ଉପରେ ରାଜାଙ୍କ ଆଗେ ଆଗେ ଫୁଲ ପକାଯାଉଥାଏ । ରାଜା ଗୋଟିଏ ସୁନାର ଛାଞ୍ଚୁଣୀ ଧରି ରଥକୁ ପହଞ୍ଚୁଥାନ୍ତି । ରାଜଗୁରୁ ମନ୍ତ୍ରପାଠ କରୁଥାନ୍ତି । ଏହାକୁ ମହାରାଜାଙ୍କର ଛେରାପହଁରା ସେବା କୁହାଯାଏ । ‘ଛେରା’ ସଂସ୍କୃତ ‘ଛିଦ୍ର’ ଶବ୍ଦରୁ ଆସିଛି । ପହଁରିବାବେଳେ କିଛି ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ି ଯେଉଁ ଛିଦ୍ର ଯୁକ୍ତ ପହଁରା ହୁଏ ତାହାକୁ ଛେରାପହଁରା କୁହାଯାଏ ।

ଏହି ଛେରାପହଁରା କାମ କରୁଥିବାରୁ କାଞ୍ଚୁ ରାଜା ତାଙ୍କର ଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଗଜପତି ମହାରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ହାତରେ ତୋଳି ଦେବା ପାଇଁ ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ ବୋଲି କାଞ୍ଚୁ ସହ ଓଡ଼ିଶାର ଯୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଯୁଦ୍ଧ ଯାତ୍ରାରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଓ ଶ୍ରୀବଳଭଦ୍ର ଯଥାକ୍ରମେ ଧଳା ଘୋଡ଼ା ଓ କଳା ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ସହ ଯାଇଥିଲେ । କାଞ୍ଚୁ ଜୟ କରି ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଆଣି ଗୋଟିଏ ଚାଣ୍ଡାଳ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେବା ପାଇଁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଚତୁର ମନ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ରଥଯାତ୍ରାର ପବିତ୍ର ଦିବସରେ ଗଜପତି ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବ ଛେରାପହଁରା କରୁଥିବାବେଳେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ରାଜାଙ୍କ ହାତରେ ହିଁ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ଏହି ଛେରାପହଁରା ସେବା ଭିତରେ ଦେବତା ନିକଟରେ ଯେପରି ନିରହଙ୍କାରତା ଆବଶ୍ୟକ, ସେହିପରି ଦେବ ପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରି ଦିବ୍ୟ ତେଜରେ ବଳିୟାନ ହୋଇ ନିଜ ଜାତିର ସ୍ୱାଭିମାନ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ନିଜକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାର ଆଦର୍ଶ ଆମ ଆଗରେ ରଖାଯାଇଛି ।

‘କଠୋପନିଷଦ’ରେ ଆମର ଏହି ଶରୀରକୁ ରଥ ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏହି ଶରୀରରେ ହିଁ ଜଗନ୍ନାଥ ଆତ୍ମା ରୂପରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଆତ୍ମାର ପ୍ରସନ୍ନତା ପାଇଁ ଏହି ଶରୀର ରୂପକ ରଥକୁ ନିର୍ମଳ ରଖିବାକୁ ହେବ । ପରିବେଶ ନିର୍ମଳ ରହିଲେ ତାହା ଦେବତାର ବାସ ଉପଯୋଗୀ ହେବ । ତେଣୁ ରଥର

ଛେରାପହଁରା ଏହି ଶରୀର ରଥକୁ କର୍ମକ୍ଷମ କରିବା ପାଇଁ ଆବଶ୍ୟକ ବୋଲି
ସୂଚନା ଦିଏ ।

ସର୍ବୋପରି ଆମ ପରମ୍ପରାକ୍ରମରେ ରଥରେ ଯେଉଁ ଛେରାପହଁରା ହୁଏ ତାହା
ଦ୍ଵାରା ଦେବତା ନିକଟରେ ଅହଂକାର ତ୍ୟାଗ ସହ ଆତ୍ମାର ଉନ୍ନତି ଦ୍ଵାରା ଏକ ଜାତିର
ସ୍ଵାର୍ଥମାନ ରକ୍ଷା ସୂଚିତ ହୋଇଥାଏ ।

* * *

ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା

ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ଦେବସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା କୁହାଯାଏ । ଏହି ଦିନ ସକାଳେ ବଳଭଦ୍ର, ସୁଭଦ୍ରା, ଜଗନ୍ନାଥ ଓ ସୁଦର୍ଶନଙ୍କୁ ପହଞ୍ଚି କରି ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଆନନ୍ଦ ବଜାର ନିକଟରେ ଥିବା ସ୍ନାନ ମଣ୍ଡପକୁ ଅଣାଯାଇଥାଏ । ସେବକ, ପଣ୍ଡାମାନେ ଉତ୍ତମ ଜଳରେ ତୀର୍ଥଜଳ ଓ ସୁଗନ୍ଧିତ ଦ୍ରବ୍ୟ ମିଶାଇ ସ୍ନାନ ଉପଯୋଗୀ ଜଳ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି । ତା’ପରେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦେହରେ କର୍ପୂର ଚୂନ୍ଦନ ବୋଳା ହୋଇ ସ୍ନାନ କରାଯାଏ ।

ଦେହର ମଳ ବା ମଇଳାକୁ ଧୋଇବା ପାଇଁ ପ୍ରତିଦିନ ଆମେ ସ୍ନାନ କରିଥାଉ । ଏହି ସ୍ନାନ ଆମର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ତେଣୁ କୁହାଯାଇଛି — “ମଳ ନିର୍ମୋଚନଂ ପୁଂସାଂ ଜଳସ୍ନାନଂ ଦିନେ ଦିନେ” ଇତ୍ୟାଦି । ଖରାଦିନେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକ ସକାଳର ନିତ୍ୟ ଗାଧୁଆ ସହ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପୁଣି ଆଉ ଥରେ ଗାଧୋଇ ଥାଆନ୍ତି । ଦିନଯାକର ଘର୍ମସିଦ୍ଧ ଶରୀରର କ୍ଳାନ୍ତି ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଏପରି ଗାଧୁଆ ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥାଏ । ବୈଶାଖ ଓ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଏହି ଦୁଇଟି ଗ୍ରୀଷ୍ମ ମାସ ପରେ ଗୌତ୍ର ତାପକ୍ଳିଷ୍ଟ ମଣିଷ ଆଷାଢ଼ ମାସରେ ମେଘର ଶୁଭାଗମନକୁ ସ୍ବାଗତ କରିଥାଏ ।

ମଣିଷ ଯାହା ବିପୁଳ ପରିମାଣରେ ପାଇବାକୁ ଆଶା କରେ ତାହା ସ୍ବଚ୍ଛ ପରିମାଣରେ ଦେବତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଅର୍ପଣ କରିଥାଏ । ଆମ ବାଡ଼ିରେ କଦଳୀ କି ବାଇଗଣ ହେଲେ, ପ୍ରଥମ ଫଳଟି ଆମେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଦେଇ ସୃଷ୍ଟ ଫଳ ସହିତ ନିଜକୁ ସ୍ୱାର୍ଥକ ମଣିଥାଉ । ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀକୁ ଶସ୍ୟାଶ୍ୟାମଳା କରିବା ସକାଶେ ବର୍ଷା ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିବାରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଅବକାଶରେ ଆମେ ଆମର ଦେବତାଙ୍କୁ ସ୍ନାନ କରାଇଥାଉ । ଖରାମାସର ଟାଣ ଖରା ଆମ ଦେହରେ ବାଜିଲେ ଆମେ ଯେପରି କଷ୍ଟ ପାଇ ନିଜେ ସ୍ନାନ କରିଥାଉ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସ୍ନାନ କରାଇଦେଉ ।

ଖରା ପରେ ପରେ ବର୍ଷା ଆସିବା ପୂର୍ବରୁ ମୌସୁମୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ବେଳେ

ମଣିଷ ଗାଧୋଇଲେ ଯେପରି କୁରରେ ପଡ଼େ, ଆମର ଠାକୁର ସେହିପରି ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାଠାରୁ ଅଣସର ଘରେ କୁରରେ ପଡ଼ିଛି । ପଥ ପାଚନ ଖାଇ ମଣିଷ ଭଲ ହୁଏ । ଠିକ୍ ସେହିପରି ଆମେ ଆମ ଠାକୁର କୁରରେ ପଡ଼ିଛି ବୋଲି ଭାବି ପଥ ପାଚନ ଦେଉ ଏବଂ ସେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କଲେ ଆମେ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ପ୍ରତିପଦରେ ତାଙ୍କର ନେତ୍ରୋତ୍ସବ କରାଇ ନିଜେ ଆମର ପରମ ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ଆମ ନିଜର ନେତ୍ରକୁ ସାର୍ଥକ କରିଥାଉ । ତାପରେ ଆମର ପୃଥ୍ବୀ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ରଥଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହୋଇଥାଏ । ତେଣୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ପର୍ବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ନାନ ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଏହି ଦୁଇଟି ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ମହୋତ୍ସବ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଆମର କବିସମ୍ରାଟ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ “କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସୁନ୍ଦରୀ”ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି —

“ସ୍ନାନ ଗୁଣ୍ଡିଚା

ଏ ବେନି ସ୍ବୟଂ ଲୀଳା ଯା’ର”

ଏଥିରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ନାନଯାତ୍ରା ଓ ରଥଯାତ୍ରା - ଏ ଦୁଇଟି ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ସାଧାରଣ ଲୀଳା ବୋଲି ଜଣାଯାଇଥାଏ ।

ସ୍ନାନ ଯାତ୍ରାବେଳେ ଜଗନ୍ନାଥ ରତ୍ନବେଦିରୁ ଓହ୍ଲାଇ ସ୍ନାନମଣ୍ଡପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରା କରି ସ୍ନାନ ପରେ ଅଣସର ଘରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତି । ପୁଣି ରଥଯାତ୍ରା ବେଳେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରୁ ବାହାରି ରଥ ଉପରେ ବସି ଗୁଣ୍ଡିଚା ମଣ୍ଡପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାତ୍ରା କରିଥାନ୍ତି । ତେଣୁ ରଥଯାତ୍ରା ପରି ସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମାକୁ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସ୍ନାନ ପାଇଁ ଯାତ୍ରା ବା ‘ସ୍ନାନଯାତ୍ରା’ କୁହାଯାଇଥାଏ ।

ସ୍ନାନ ମଣ୍ଡପଠାରେ ସ୍ନାନ ପରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଗଜବେଶ ହୁଅନ୍ତି । କୁହାଯାଏ - ପଣ୍ଡିମାଞ୍ଚଳର ଗଣପତି ଭଜ ନାମକ ଜଣେ ଗଣେଶ ପୂଜକ ପୁରୀ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଗଣେଶ ନୁହଁନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବା ପାଇଁ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲେ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ର ପୁରାଣମାନଙ୍କରେ ଜଗନ୍ନାଥ ପରମବ୍ରହ୍ମ ଏବଂ ସେ ହିଁ ବିଭିନ୍ନ ଦେବତା ରୂପରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥାନ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇଥିବାରୁ ସାଧକ ଗଣପତି ଭଜ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗଣେଶ ରୂପରେ ଦେଖିବାକୁ ଚାହିଁଥିଲେ । ସୁଯୋଗକୁ ସେଦିନ

ଥୁଲା ସ୍ନାନ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ପାଚେରୀ ବାହାରୁ ଗଣପତି ଭଜ ଦେଖିଲେ କଳା ଜଗନ୍ନାଥ
ହାତୀ ପରି ଝୁଲି ଝୁଲି ପହଞ୍ଚି ବିଜେ କରି ସ୍ନାନ ବେଦିରେ ବସି, ହାତୀ କାଦୁଅରେ
ଗାଧୋଇଲା ପରି ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଚନ୍ଦନ ପଙ୍କରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ହୋଇ ଗଜବେଶ ଧାରଣ
କଲେ । ସେହି ଦିନଠାରୁ ସମସ୍ତ ଗଣପତି ସାଧକଙ୍କର ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ପୂଜ୍ୟ
ହୋଇଗଲେ ।

ଜନଶ୍ରୁତି ଓ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ

ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରାଣବିନ୍ଦୁ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ବହୁ ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ ଲୀଳା ଓ ବିଭାବନା ମଧ୍ୟରୁ ରଥଯାତ୍ରାର ପରମ୍ପରା ବିଶ୍ୱ ବିଶ୍ରୁତ । ସମନ୍ୱୟ, ପ୍ରଗତି ଓ ଭ୍ରାତୃଭାବର ପ୍ରତୀକ ରଥଯାତ୍ରାର ବହୁ ରୀତି ନୀତି ଭିତରେ ଛେରା ପହଁରାର ସାଂସ୍କୃତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ କେବଳ ଆମ ରାଜ୍ୟ ନୁହେଁ, ସାରା ଭାରତରେ ଏବଂ ଭାରତ ବାହାରେ ତା'ର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରତିପାଦନ କରିପାରିଛି । ଏହି ପରମ୍ପରାରେ ଦେବତା, ରାଜା, ଜନତା ଓ ଚଣ୍ଡାଳ ଭିତରେ ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଆତ୍ମାକୁ ମାନବିକତାର ମହାନୁଭବତା ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଆସ୍ଥୁତ କରିଛନ୍ତି । ଜଣେ ଅନ୍ୟ ଜଣକ ଭିତରେ ପରଂବ୍ରହ୍ମ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖିପାରୁଛି ।

ଆମେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ କଥା ପରେ ବିଚାର କରିବା । ଅଗଣିତ ଭକ୍ତଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ ଦେବା ପାଇଁ, ପତିତମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାପାଇଁ ଏବଂ ଏ ସଂସାରରୁ କଳୁଷ ଧୋଇଦେବା ପାଇଁ ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ ଆଷାଢ଼ ମାସର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ରଥରେ ବିଜେ କରନ୍ତି । ପୁରୀର ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଲୋକାରଣ୍ୟ ହୋଇଉଠେ । ଏବେ କେବଳ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରୀ ନୁହେଁ, ଲଣ୍ଡନ, ପ୍ୟାରିସ୍ ଓ ନ୍ୟୁୟର୍କ ଭଳି ନଗରୀମାନଙ୍କର ରାଜପଥ ମଧ୍ୟ ବର୍ଷାଢ୍ୟ ରଥଯାତ୍ରାପାଇଁ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠୁଛି । ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଜୟଯୋଷ ବିଶ୍ୱର ଡାରିଆଡ଼େ ନିନାଦିତ ହୋଇପଡ଼ୁଛି । ଜଗନ୍ନାଥ, ବଳଭଦ୍ର ଓ ସୁଭଦ୍ରା ଏହି ତିନିଠାକୁର ପହଣ୍ଡି ବିଜେ କରି ରଥ ଉପରକୁ ଆସିଲାପରେ ପୁରୀର ଗଜପତିରାଜା ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଥମ ସେବକରୂପେ ରଥବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମା କରି ସାରି ସୁନା ଝାଡୁରେ ରଥବେଦି ପହଁରନ୍ତି । ରାଜଗୁରୁ ସୁନା ପାତ୍ରରୁ ପଞ୍ଚାମୃତ ରଥରେ ସିଞ୍ଚନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଛେରାପହଁରା । ଯେଉଁ ରାଜାଙ୍କୁ ମନ୍ଦିର ପରମ୍ପରାରେ ଚଳନ୍ତି ବିଷୁର ସମ୍ମାନ ଦିଆଯାଇଛି, ସେଇ ରାଜା ପୁଣି ରଥରେ ଚଣ୍ଡାଳ ଭୂମିକାରେ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଜନତା ଆଗରେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମାପନ କରି ନିଜକୁ ପରମଭକ୍ତର ଆସନରେ ବସାଇ

ପାରୁଛନ୍ତି । ଆପାତତଃ ଏହା ବିରୋଧାଭାସ ଭଳି ମନେ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଉତ୍କଳୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ସମନ୍ୱୟର ଏହା ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନିଦର୍ଶନ ।

ଲୋକମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ ଯେ, ଶବର ରାଜା ଜାରା ଘନ ଜଙ୍ଗଲ ଭିତରେ ପର୍ବତ ଗୁହାରେ ବିଷ୍ଣୁରୂପୀ ନୀଳମାଧବଙ୍କୁ ପୂଜା କରୁଥିଲେ । ଠାକୁର ଥିଲେ ତାଙ୍କର ଅତି ଆପଣାର । ଜଗନ୍ନାଥ ଚୋରି ହେଲେ ବିଦ୍ୟାପତି ହାତରେ ଏବଂ ମାଳବ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଆପଣେଇ ନେଲେ । ଜାରା ନିଜ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଖୋଜି ଖୋଜି ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନଙ୍କୁ ନିବେଦନ କରି ଶବର ରାଜା ନିରାଶ ହେଲେ । ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହୃଦୟ ନିଜ ପରମ ଭକ୍ତ ପାଇଁ ବିଗଳିତ ହୋଇଗଲା । ରଥଯାତ୍ରାର ବିଧି ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ମହାରାଣୀ ଗୁଣ୍ଡିଚାଙ୍କୁ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ହେଲା । ଆଚାଣ୍ଡାଳ ବିପ୍ର ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ରଥରେ ଦର୍ଶନ କରି ନେତ୍ର ପବିତ୍ର କଲେ । ଜାରା ତାଙ୍କର ଠାକୁରଙ୍କୁ ସତେ ଯେମିତି ଫେରିପାଇଲେ । ଗୁଣ୍ଡିଚା ନାମ ସାର୍ଥକ ହେଲା । ସେଇ କାଳରୁ ରଥଯାତ୍ରା, ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା ନାମରେ ବିଶ୍ୱ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କଲା ।

ରଥରେ ଛେରା ପହଁରା ବିଧି ପଛରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ଐତିହାସିକ ଜନଶ୍ରୁତିର ପଟଭୂମି ରହିଛି, ତାହା ଓଡ଼ିଆର ସ୍ୱାଭିମାନକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ କରିଥାଏ । କାଞ୍ଚର ରାଜା ସାଲୁ ନରସିଂହଙ୍କ ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ରୂପ ଓ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଗଜପତି ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଠାନ୍ତି । କାଞ୍ଚରାଜା, ରଥରେ ଟାଣ୍ଡାଳର କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ରାଜା ହାତରେ ନିଜର କନ୍ୟାକୁ ଅର୍ପଣ କରିବା ପାଇଁ ଅମଙ୍ଗ ହୋଇ ନାନ୍ତିବାଣୀ ଶୁଣେଇଲା ପରେ, ଅପମାନ ଓ କ୍ରୋଧରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ କାଞ୍ଚ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଥମ ଯୁଦ୍ଧରେ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କାଞ୍ଚର ରାଜା ସାଲୁନରସିଂହଙ୍କଠାରୁ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ଗ୍ଳାନିରେ, ଅପମାନରେ ଜୀବନ ସନ୍ତୁଳିତ ହେଇଉଠେ । ରାଜା ନିଜ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଶରଣାପନ୍ନ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ ହୁଏ ଜଗନ୍ନାଥ ଭକ୍ତକୁ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ ଉତ୍କଳୀୟ ସେନା ବାହିନୀର ସେନାପତି ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ

ସମ୍ମତି ଦିଅନ୍ତି । ପୁଣି ରଣ ଭେରୀ ବାଜି ଉଠେ । ଅପମାନର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ପାଇଁ ଗଜପତି ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନିଜ ଦଳ ବଳ ନେଇ କାଞ୍ଚ ଅଭିମୁଖେ ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି ।

ରାଜାଙ୍କ ଅଜାଣତରେ କଳା ଧଳା ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ଦୁଇଭାଇ ବଳଭଦ୍ର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ସେନାପତି ବେଶରେ ଉତ୍ତର ସେନା ବାହିନୀ ଆଗେ ଆଗେ କାଞ୍ଚ ଅଭିମୁଖେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପଥକ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଦୁଇ ଭାଇ ଚିଲିକା କୂଳରେ ମାଣିକ ଗଉଡୁଣୀଠାରୁ ଦହି ପିଇ ଶୋଷ ମେଣାଇଲେ, କଉଡ଼ି ବଦଳରେ ଜଗନ୍ନାଥ ନିଜ ରତ୍ନମୁଦି ଦେଇ ମାଣିକକୁ ଧନ୍ୟ କଲେ । ପଛରୁ ଆସୁଥିବା ରାଜା ସୌଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ପୁଣି ସେହି ସ୍ଥଳରେ ଅଟକି ମାଣିକ ହାତରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ରତ୍ନମୁଦି ଦେଖି ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଆଶିର୍ବାଦକୁ ସୁମରି, ଭକ୍ତିରେ ଏବଂ କୃତଜ୍ଞତାରେ ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଅଲୌକିକ ସାହସର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ମାଣିକ ଗୌଡୁଣୀ ନାଁକୁ ସାର୍ଥକ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଗାଁଟିର ନାଆଁ ମାଣିକ ପାଟଣା ରଖି ଦ୍ଵିଗୁଣିତ ଉନ୍ମାଦନାରେ କାଞ୍ଚ ଅଭିମୁଖେ ଆଗେଇଲେ ।

ଏଇଥରର ଯୁଦ୍ଧ ଥିଲା ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଭିନ୍ନ । ଡାହାଣ ରାଜାର ସମ୍ମାନ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ପ୍ରଭୁ ନିଜେ ଯୁଦ୍ଧ ଭିଆଇଲେ । କାବେରୀ ନଦୀର ଘନକୃଷ୍ଣ ଜଳ ରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇଗଲା । ସାଲୁ ପରାଜୟ ସ୍ଵୀକାର କଲେ । ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମଙ୍କ ହାତରେ ସମର୍ପି ଦେବାକୁ ରାଜି ହେଲେ । ଗଜପତି ରାଜାର ଟେକ ରହିଲା । ଉତ୍ତଳାୟ ସେନା ପୁରୀ ବାହୁଡ଼ିଲେ । ସାଙ୍ଗରେ ପଦ୍ମାବତୀ ।

ଅପମାନିତ ବିଜୟୀ ରାଜା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ କ୍ରୋଧରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଚାଣ୍ଡାଳହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବାକୁ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ।

ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କ ବିଚକ୍ଷଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ବିବାହର ସମୟ ଉତ୍ସୁଥିଲେ । ଆଷାଢ଼ ମାସ ଆସନ ହେଲା । ପୁରୀ ବଡ଼ଦାଣ୍ଡରେ ରଥ ତିଆରି ଚାଲିଲା । ନେତ୍ର ଉତ୍ସବ, ନବଯୌବନ ବିଧି ସରିଲା । ଆଜି ଗୁଣ୍ଡିଚା ଯାତ୍ରା । ପୁରୀର ବଡ଼ଦାଣ୍ଡ ଲୋକାରଣ୍ୟ । ସମସ୍ତେ ରଥ ଆଡ଼କୁ ଅପଲକ ନୟନରେ ଅନେଇ ରହିଛନ୍ତି । ତିନି ଠାକୁରଙ୍କ ପହଣ୍ଡି

ସରିଲା । ସେମାନେ ରଥରେ ବିଜେ ହେଲେ । ପୁରୀର ରାଜ ନଅରୁ ଗଜପତି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପାଟହାତୀ ଉପରେ ସୁନା ହାଉଦାରେ ବିଜେ ହେଲେ ଓ ଜନ ସମୁଦ୍ର ପାର ହୋଇ ରଥକୁ ଆଗେଇଲେ । ସମଗ୍ର ଜନତା ଭାବ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ରଥ ଉପରକୁ ଉଠି ରାଜା ଛେରା ପହଁରା ବିଧି ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଠିକ୍ ଏତିକି ବେଳେ ମନ୍ତ୍ରୀ କାଞ୍ଚୁ ରାଜଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ରଥ ଉପରକୁ ବାସବାସୀଙ୍କ ଗହଣରେ ପାଛୋଟି ଆଣି ଉଭା କରେଇଲେ ।

ତାଣ୍ଡାଳ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିବା ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କ ହାତରେ କାଞ୍ଚୁଜେମା ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରିବାର ଏହାହିଁ ଥିଲା ମାହେନ୍ଦ୍ରବେଳା । ଲାଜ ଲାଜ ହୋଇ ପଦ୍ମାବତୀ ଗଜପତିଙ୍କ ବେକରେ ବରଣମାଳା ଲମେଇ ଦେଲେ । ତାଣ୍ଡାଳ ରାଜା ଗଜପତିଙ୍କ ଶୁଭମନାସି ଜନତା ପୁଷ୍ପ ବୃଷ୍ଟି କଲେ । ଛେରା ପହଁରାର ପରମ୍ପରା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସ୍ୱାଭିମାନର ସ୍ୱାକ୍ଷର ହୋଇ କାଳ କାଳକୁ ରହିଗଲା ।

ଆଜି କେବଳ ପୁରୀର ଗଜପତି ରାଜା ନୁହଁନ୍ତି ବା ପୁରାତନ ଗଡ଼ଜାତର ଶାସନ ମୁଖ୍ୟ ନୁହଁନ୍ତି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ହଜାର ହଜାର ଭକ୍ତ ରଥ ଉପରେ ଛେରା-ପହଁରା କରିବାର ଅପୂର୍ବ ସୁଯୋଗ ଲାଭ କରି ନିଜକୁ ଧନ୍ୟ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ।

* * *

ଓଡ଼ିଶାର ନୃତ୍ୟ କଳା : ଛଉ ନୃତ୍ୟ

(୧)

ନୃତ୍ୟ ଏକ ଅଭିନୟ କଳା । ଏହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଆଜିକ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ଵାରା ଦର୍ଶକ ମନରେ ରସର ସଞ୍ଚାର କରି ଆପ୍ୟାୟିତ କରିବା । ଏହି ଆପ୍ୟାୟିତ କରିବା ପ୍ରଣାଳୀ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ । ଯଥା - ୧. ଲୋକନୃତ୍ୟ, ୨. ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ । ସାଧାରଣତଃ ସ୍ଵତଃସ୍ପୁର୍ତ୍ତ ଭାବରେ ଯେଉଁ ନୃତ୍ୟ, ଚିତ୍ରାଙ୍କନ ବା ସଙ୍ଗୀତଗାନ ପ୍ରଭୃତି କୌଣସି ଭାଗ ମାପ ବିନା କରାଯାଇଥାଏ, ତାହା ଲୋକ ନୃତ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀୟ । ଏହି ଲୋକ ନୃତ୍ୟକୁ ଦେଖି ଯେତେବେଳେ ତାହାର ପଦକ୍ଷେପ, ହସ୍ତ ସଞ୍ଚାଳନ ଓ ଆଜିକ ବିଳାସକୁ ନେଇ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ଧତି ବା ମାର୍ଗ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଏ ଏବଂ ତଦନୁସାରେ ଅଭିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରାଯାଏ, ତାହାକୁ ମାର୍ଗୀ ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଏ । ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାନୃତ୍ୟ ଓ ଭାରତ ନାଟ୍ୟମ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଛି । ‘ଛଉ ନୃତ୍ୟ’ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସୁବିଖ୍ୟାତ ଲୋକନୃତ୍ୟ ।

ଛଉ ଶବ୍ଦଟି କେତେକଙ୍କ ମତରେ ସଂସ୍କୃତ ‘ଛଦ୍ମ’ ଶବ୍ଦରୁ ଓ ଆଉ କେତେକଙ୍କ ମତରେ ସଂସ୍କୃତ ‘ଛାୟା’ ଶବ୍ଦରୁ ଆସିଛି । ପ୍ରକୃତରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ଛଉନୃତ୍ୟରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିବା ଛଦ୍ମ ‘ମୁଖା’ରୁ ସମ୍ଭବତଃ ଛଉ ଶବ୍ଦଟି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଇପାରେ । କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ବିଚାର କଲେ ସମସ୍ତ ନୃତ୍ୟକଳାର ଆଦି ଉତ୍ସ ଭାବରେ ଛାୟାନୃତ୍ୟ (shadow play) ର ପ୍ରଭାବ ସ୍ଵୀକାର କରାଯାଏ । ଏହି ଛାୟା ନୃତ୍ୟରେ ମଣିଷ ସିଧା ନଥାଏ ତା’ର ଛାଇ ପରଦା ଉପରେ ନାଚିଥାଏ । ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ମଣିଷର ମନୋଭାବର ପରିପ୍ରକାଶକ ମୁଖକୁ ଲୁଚାଇ ମଣିଷ ତାର ଆଜିକ ଅଭିନୟ ଦ୍ଵାରା ନୃତ୍ୟକଳା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାଏ । ଛଦ୍ମ ଶବ୍ଦ ହେଉ ବା ଛାୟା

ଶବ୍ଦ ହେଉ ଏସବୁ ମୂଳରେ ଏକ ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବ ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ରହିଛି । ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ନର୍ତ୍ତକ ନିଜକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ଅଧିକ କ୍ରିୟାଶୀଳ ଥିବାରୁ ଏପରି ନୃତ୍ୟର ମୂଳ କେବେହେଲେ ଛଦ୍ମ ବା ଛାୟା ହୋଇପାରେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିହୁଏନା । ଏହି ନୃତ୍ୟର ତୀବ୍ରତା, ପ୍ରବଳ ଗତିବେଗ ଓ ବୀର ରସବ୍ୟଞ୍ଜକ ପଦକ୍ଷେପରୁ ଏହା ଏକ ସାମରିକ ନୃତ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରାଯାଏ । ତେଣୁ ଛଉ ଶବ୍ଦଟି ଓଡ଼ିଆ ଛାଉଣୀ ଶବ୍ଦରୁ ଆସିଥିବା ଅଧିକ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ମନେ ହୁଏ । ଏହି ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନରେ ଲୁଚି ମାରିବା ଅଭିନୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଯୋଗୁ ଏହାକୁ କେତେକ ‘ରକ୍ମମାର’ ନାଟ ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଥାନ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଶାର ଛଉନାଟ ମଧ୍ୟରେ ଷଡ଼େଇକଳା, ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଓ ନୀଳଗିରିର ଛଉନୃତ୍ୟ ପ୍ରଧାନ । ଷଡ଼େଇକଳା ଓ ନୀଳଗିରିର ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କଲାବେଳେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଛଉନୃତ୍ୟରେ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ନଥାଏ । ଏହି ଉଭୟ ଛଉ ନୃତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାର ସାମରିକ ପରମ୍ପରାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତ । ଉପାତ ଓଡ଼ିଶାର ଷଡ଼େଇକଳା ରାଜନୀତିକ ଭାଗବତ୍ତ୍ୱରେ ଆଜି ବିହାର ପ୍ରଦେଶର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହା ଯେ, ଓଡ଼ିଶାର - ଏକଥା ଷଡ଼େଇକଳା ନାମରୁ ହିଁ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ ।

ଷଡ଼େଇକଳା ଛଉନୃତ୍ୟ ସହିତ ଷଡ଼େଇକଳାର ରାଜପରିବାର ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସଂପୃକ୍ତ । ତେଣୁ ଛଉ ନୃତ୍ୟ ମୂଳରେ ଥିବା ସାମରିକ ପରମ୍ପରାର ଯଥାର୍ଥ ସୁରକ୍ଷା ହିଁ ଏହି ରାଜବଂଶର ଲକ୍ଷ୍ୟ ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୯୩୮ରେ ଷଡ଼େଇକଳାର ଏହି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନୃତ୍ୟ ଯୁରୋପରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ କରାଯାଉଥିବା ଅଙ୍ଗ ବିକ୍ଷେପ, ଆଗେ ପିଛେ, ଆଡ଼ଲି, ସୁରୁ, ବାଘ, ଗୋମୁତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଏବଂ ଆଙ୍ଗିକ ବିଳାସକୁ ବଗ ଚାଲି, ଗୋମୁତ୍ର ଚାଲି, ହରିଣ ଡିଆଁ ପ୍ରଭୃତି ନାମକରଣ କରାଯାଇଥାଏ । ଏସବୁ ପାରିଭାଷିକ ଶବ୍ଦରୁ ଛଉନାଟ ଏକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପଦ୍ଧତିରେ ଯେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଭାବରେ ଗତି କରିଛି ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରା ନ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅଭିନୟରେ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ‘ଛଉକା’ ବା ଲୁଚି ଆକ୍ରମଣ କରିବା ପ୍ରକ୍ରିୟା,

ଛଉରୀ ବା ଛୁରୀ ଗୁପ୍ତ ଶସ୍ତ୍ର ଡାଳନା ଏବଂ ଛାଉଣୀ ବା ସୈନ୍ୟ ସଜାର ପ୍ରଭାବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଏଣୁ ଏମାନେ ମୁଖା ବ୍ୟବହାର କରି ନ ଥାନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ହତିଆର ଧରା, କଳିତାଙ୍ଗ, କଳିକଟା ପ୍ରଭୃତି ଭାବଭଙ୍ଗୀର ସୂକ୍ଷ୍ମତା ଏହାକୁ ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ନୃତ୍ୟକଳାରେ ପରିଣତ କରିଛି । ଏହାର ଫୁଟନାଚ ବା ଏକକ ନୃତ୍ୟ, ଯୋଡ଼ି ନାଚ ବା ଯୁଗଳ ନୃତ୍ୟ ଏବଂ ମେଳ ନାଚ ବା ମିଳିତ ନୃତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଭୋଗ୍ୟ ଅଟେ । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଏହି ଛଉ ନୃତ୍ୟ ୧୯୧୧ ମସିହାରେ ପଞ୍ଚମ ଜର୍ଜଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରଥମେ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହକାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏହି ଉଭୟ ଛଉନୃତ୍ୟର ମୂଳରେ ଏକ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ସାମରିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ପରମ୍ପରା ଲୁଚି ରହିଛି । ଏହା ରାଜବଂଶୀୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା ମଧ୍ୟରେ ଆତ୍ମ ସୁରକ୍ଷା ସହ ନିଜ ଆଞ୍ଚଳିକ ରକ୍ଷା ବିଧାନ ରୂପେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ କାମ କରୁଥିବାରୁ ଏହାର ନାମକରଣ ମଧ୍ୟ ‘ଛଉ’ ହୋଇଥାଇପାରେ । ଏସବୁ ନୃତ୍ୟର ଦେବତା ଭାବେ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ନଟରାଜ ଶିବଙ୍କୁ ହିଁ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । ଏହାର ଆରମ୍ଭ ଉତ୍ସବ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଚୈତ୍ର ମାସର ଚଉତି ପର୍ବ ଉପଲକ୍ଷେ ମହାସମାରୋହରେ ହେଉଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ଏହା ଓଡ଼ିଆ କଳିଙ୍ଗ ସେନାର ଦୁର୍ଭକ୍ଷତା ସହ ତାରୁଣ୍ୟର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରକାଶ ତଥା ଯୁବ ଚେତନାର ବିକାଶ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଗର୍ବ ଓ ଗୌରବ । ଏଇ ନୃତ୍ୟ ଶୈଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ଓଡ଼ିଶା ତା’ର ସାମରିକ ପରମ୍ପରା ପ୍ରକାଶ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସୁସଂଗଠିତ ଓ କର୍ମଠ କରିବାରେ କ୍ଷମ ହୋଇପାରିବ । ଏହାର ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ପ୍ରସାର, ପ୍ରଚାର ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଯୋଗୁଁ ଏହାକୁ ସବୁ ପ୍ରକାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଅଧିକ ସମୁନ୍ନତ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ।

ଛଉନୃତ୍ୟ

(୨)

ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳ, ଶିଳ୍ପ, କଳା, ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ, ସାମରିକ କୌଶଳ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ସାହିତ୍ୟ ଓ ବିଜ୍ଞାନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୈପୁଣ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ କେବଳ ସର୍ବଭାରତୀୟ ସ୍ତରରେ ନୁହେଁ, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ନିଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛି । ଭାରତର ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକକଳା, ଲୋକଗୀତ-ନୃତ୍ୟ-ନାଟ୍ୟର ବିକାଶ ସହିତ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ (ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ ଓ ବାଦ୍ୟ) କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଓଡ଼ିଶା ସମୃଦ୍ଧ କରି ଆସିଛି । ଭାରତୀୟ ଉପମହାଦେଶର ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣ, ପୂର୍ବ ଓ ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳର ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, କଳା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ମିଳନ-ସ୍ଥଳୀ ରୂପେ ଅଭିହିତ ଓଡ଼ିଶା ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରି ଶତାବ୍ଦୀ ଶତାବ୍ଦୀ ଧରି ଯେଉଁ ଗୌରବାବହ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରି ଆସିଥିଲା, ସେ ବିଷୟରେ ଅଦ୍ୟାବଧି ଭତିହାସକାର ଓ ଗବେଷକମାନେ ପ୍ରାୟ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ସର୍ବେକ୍ଷଣ କି ଅନୁଶୀଳନ କରିପାରି ନାହାନ୍ତି । ଫଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ହୃଦ ଗୌରବର ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଆଶାନ୍ତରୂପେ ସଫଳ ହୋଇନାହିଁ । ନାଟ୍ୟ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ବିଜ୍ଞାନର ବିକାଶ ସହିତ ସମ୍ପ୍ରତି ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ସମୃଦ୍ଧି ଓ ଲୋକପ୍ରିୟତା ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କଳା, ନାମତଃ - ରାସନୃତ୍ୟ, ରାସଯାତ୍ରା, ଦୋଳଯାତ୍ରା, ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଓ ଯାତ୍ରା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଥମାଙ୍କୁର ଯେ ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ଜନ୍ମ ନେଇଥିଲା, ତାହା ଆଜି ଅନେକ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେହିପରି ଏକ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟକଳା ହେଉଛି ଓଡ଼ିଶାର ଛଉନୃତ୍ୟ ।

ଓଡ଼ିଶାର ପଶ୍ଚିମୋତ୍ତର ଖଣ୍ଡରେ ବିସ୍ତୃତ ଭଞ୍ଜଭୂମିରେ ଛଉନୃତ୍ୟର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ବିକାଶ ଘଟିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଏଇ ଓଡ଼ିଶୀ ଛଉନୃତ୍ୟ କଳା ଭଞ୍ଜଭୂମିର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କରି କର୍ଣ୍ଣସୁବର୍ଣ୍ଣ, କଳିଙ୍ଗ, ଅଙ୍ଗ, ବଙ୍ଗ, ସିଂହଳ, ବାଲି ଓ କାମୋଜ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଥିଲା । ଦେଶ, କାଳ ଓ ଗୁରୁ ପରମ୍ପରା ଅନୁଯାୟୀ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିବା ଛଉନୃତ୍ୟ ବା ସେପ୍ରକାର ନୃତ୍ୟର ବାହ୍ୟ ଆବରଣ,

ବିଷୟବସ୍ତୁ ଓ ପରିବେଷଣ ଶୈଳୀରେ ଭିନ୍ନତା ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଆତ୍ମିକ ରୂପ ଓ ଅନ୍ତଃସ୍ୱର ଓଡ଼ିଶୀ ଛଉନୃତ୍ୟର ସ୍ୱାକ୍ଷରକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିହାର କରିପାରି ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ମୟୂରଭଞ୍ଜ, ନୀଳଗିରି, ଡେଙ୍କାନାଳ, ଷଡ଼େଇକଳା, ପୁରୁଲିଆ ଓ ବାଲି ପ୍ରଭୃତିର ଛଉନୃତ୍ୟ ଅନୁଶୀଳନରୁ ଏହାର ସତ୍ୟତା ଓ ଯଥାର୍ଥତା କଳନା କରାଯାଇପାରେ ।

ଗବେଷକ, ପଣ୍ଡିତ ଓ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଛଉନୃତ୍ୟର ନାମକରଣ ବିଷୟରେ ଗୁରୁତର ମତପାର୍ଥକ୍ୟ ଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ସେଥିରୁ ଏହା ଏକ ରୁଲ୍-ମାର ନୃତ୍ୟ, ଛାଉଣୀନୃତ୍ୟ, ସମରନୃତ୍ୟ, ଶବର ନୃତ୍ୟ, ଶିକାର ନୃତ୍ୟ, ଛାଉ (ମୁଖା) ନୃତ୍ୟ ଓ ଛବି ବା ଛାୟାନୃତ୍ୟ ରୂପେ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିବାର ସୂଚନା ମିଳେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରୁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଅଭିଧା ଅଥବା ନାମକୁ ନେଇ ‘ଛଉନୃତ୍ୟ’ର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଆଞ୍ଜିକ ଓ ଆତ୍ମିକ ସ୍ୱରୂପ କଳ୍ପନା କରିବା ବୋଧହୁଏ ଯଥାର୍ଥ ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । କାରଣ ଏଥିରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବେ ହେଉ ବା ପରୋକ୍ଷଭାବେ ହେଉ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ସମସ୍ତ ବିଭାବ ଉଣାଅଧିକେ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ବନବାସୀଙ୍କଦ୍ୱାରା ଯେତେବେଳେ ଏହି ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିଲା ସେତେବେଳେ ତାହାକୁ ଆଦିବାସୀ ନୃତ୍ୟ, ଶିକାର ନୃତ୍ୟ ଅଥବା ଶବରନୃତ୍ୟ କୁହାଯାଉଥିଲା । ସେନା ଛାଉଣୀରେ ଯେତେବେଳେ ପାଇକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଏହା ପରିବେଷିତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ତାହା ସମରନୃତ୍ୟ ବା ଛଉନୃତ୍ୟ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲା । ତେଣୁ ଛଉନୃତ୍ୟରେ ବୀରତ୍ୱ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ବାଦ୍ୟନାଦ ସହିତ ଶିକାର ଦୃଶ୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧ, ବ୍ୟାଘ୍ରନୃତ୍ୟ, ହରିଶନୃତ୍ୟ, ମୟୂରନୃତ୍ୟ ଓ ଭଲ୍ଲୁକ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ମୁଖ୍ୟତଃ ପରିବେଷିତ ହୋଇଥାଏ । ଛଉନୃତ୍ୟର ବାଦ୍ୟ, ସଙ୍ଗୀତ, ନୃତ୍ୟ, ଅଭିନୟ ଓ ବିଷୟବସ୍ତୁରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ନୃତ୍ୟ ଓ ଗୀତ ସହିତ ଲୋକଗୀତ ଓ ନୃତ୍ୟର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ତଥାପି ଏଥିରେ ଅନୁସୂତ ବିଭିନ୍ନ ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ମୁଦ୍ରା ଓ ରସର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ଛଉନୃତ୍ୟ ଭାରତୀୟ ନୃତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିବାରେ ସଫଳ ହୋଇଛି ।

ପୃଥିବୀର ବିଭିନ୍ନ ଦେଶରେ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହେଉଥିବା ଏପ୍ରକାର ନୃତ୍ୟରେ ଏବଂ ଷଡ଼େଇକଳାର ଛଉନୃତ୍ୟରେ ମୁଖାର ବ୍ୟବହାରକୁ ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଦିଆଯାଇଥିବାବେଳେ

ଓଡ଼ିଶାର ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ମୁଖାର ବ୍ୟବହାର କରାଯାଏ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଶୀ ଛଉନୃତ୍ୟର ଏହାହିଁ ଉଲ୍ଲେଖନୀୟ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ । କାରଣ ମୁଖା ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ମୂଳ ନୃତ୍ୟ, ମୂଳ ଅଭିନୟ, ଶିକାର ବା ଶବର ନୃତ୍ୟ କେତେକ ସଫଳତା ଅର୍ଜନ କଲେ ବି ଓଡ଼ିଶାର ଛଉନୃତ୍ୟ ପରି ସେଗୁଡ଼ିକ ରସୋଦ୍ଦୀପକ, ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ ଓ ଦର୍ଶକ ମାନଙ୍କର ହୃଦୟାହ୍ୱାଦକ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକନୃତ୍ୟ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟନୃତ୍ୟର ଭାବପ୍ରକାଶନ, ମୁଖ ଓ ହସ୍ତମୁଦ୍ରା ଉପରେ ମୁଖ୍ୟତଃ ନିର୍ଭର କଲାବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଛଉନୃତ୍ୟରେ ମୁଖ ଓ ହସ୍ତମୁଦ୍ରା ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ଅବୟବର ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏହିସବୁ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ବିଚାର କଲେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଚଳିତ ଛଉନୃତ୍ୟର କଳାକୌଶଳ ଯେପରି କଷ୍ଟସାଧ୍ୟ, ସେହିପରି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ମଣ୍ଡିତ ଓ ଅତୁଳନୀୟ । ଓଡ଼ିଶାର ପାରମ୍ପରିକ ଲୋକକଳା, ଶସ୍ତ୍ରକଳା, ଶାସ୍ତ୍ରକଳା ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପୁଷ୍ପଭୂମିରେ ଏହା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସମୃଦ୍ଧ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାତୀୟ ଏକତା ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଗୌରବ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ସହାୟକ ହୋଇଆସିଛି ।

ଛଉନୃତ୍ୟକୁ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ନୃତ୍ୟ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । କାରଣ, ଜାତି-ବର୍ଣ୍ଣ-ଧର୍ମ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଷୋଳଜଣରୁ ଚଉଷଠି ଜଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଳାକାର ଏଥିରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଦୁଇଦଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ନର୍କକମାନେ ବୃତ୍ତାକାର, ଅର୍ଦ୍ଧବୃତ୍ତାକାର, ସାମରିକବ୍ୟୁତ୍ତ ଅଥବା ପ୍ରତୀକଧର୍ମୀ ଯନ୍ତ୍ର ଆକାରରେ ନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ଖଣ୍ଡା, ଢାଲ, ଧନୁ, ଡାର, ଯଷ୍ଟି ପ୍ରଭୃତି ଉପକରଣ ସହିତ ଢୋଲ, ଧୂମ୍ରା, ମହୁରୀ ଓ ଚଢ଼ଚଢ଼ି ଆଦି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ମୁଖ୍ୟତଃ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥାଏ ।

ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନୃତ୍ୟ ପରି ଛଉନୃତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶିବଙ୍କ ଉପାସନା ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧିତ । ନଟରାଜ ଶିବ ନୃତ୍ୟକଳାର ଅଧିଷ୍ଠାନ ଦେବତା ରୂପେ ଏଥିରେ ଆରାଧିତ ହୁଅନ୍ତି । ଓଡ଼ିଶାର ସମଗ୍ର ଉତ୍ତର ପୂର୍ବାଞ୍ଚଳରେ ଛଉନୃତ୍ୟ ‘ଚଇତପର୍ବ’ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ତେଣୁ ଚୈତ୍ରମାସର ଦ୍ୱିତୀୟାର୍ଦ୍ଧରେ ପାଳିତ ହେଉଥିବା ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରା ସହିତ ଛଉନୃତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥାଏ । ଛଉନୃତ୍ୟକୁ ପାଟୁଆ ଯାତ୍ରାର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ରୂପ

ଓ କଳାତ୍ମକ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି କୁହାଯାଇପାରେ । ଛଉ ନୃତ୍ୟରେ ଅଂଶଗ୍ରହଣକାରୀ କଳାକାରଗଣ ନୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଦେବଦେବ ମହାଦେବଙ୍କ ସହିତ ପାର୍ବତୀ, ଅମ୍ବିକା ଅଥବା କାଳିକାଙ୍କୁ ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା କରି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ଛଉନୃତ୍ୟ ପରିବେଷଣ ପାଇଁ କଳାକାରମାନେ ପୂର୍ବରୁ ବିଧିବଦ୍ଧଭାବେ ଶାରୀରିକ ବ୍ୟାୟାମ, ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ସୁରକ୍ଷା ଓ ଖାଦ୍ୟପେୟରେ ସଂଯମ ଆଚରଣ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଥାନ୍ତି । ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀମାନଙ୍କୁ ଚୌକବନ୍ଧା, ଚବ୍ବା, ଉପଲୟ (ଉଫିଲ) ଓ କରଣ ପ୍ରଭୃତି ନୃତ୍ୟକୌଶଳ ଯଥାକ୍ରମେ ଶିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ମୁକ୍ତାକାଶତଳେ ଖୋଲା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ବିଭିନ୍ନ ପୌରାଣିକ ଓ ଲୌକିକ ବିଷୟବସ୍ତୁକୁ ନେଇ ଛଉନୃତ୍ୟ ପରିବେଷିତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ଏକକ, ଦ୍ଵୈତ ଓ ବୃନ୍ଦନୃତ୍ୟକ୍ରମେ ଆବଶ୍ୟକ ବିଷୟବସ୍ତୁର ନୃତ୍ୟାଭିନୟ କରାଯାଏ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଛଉନୃତ୍ୟ ବିଶେଷକରି ଓଡ଼ିଶାର ଛଉନୃତ୍ୟ ସାରା ବିଶ୍ଵରେ ପ୍ରସାରଲାଭ କଲାଣି । ଛଉନୃତ୍ୟର ଗୁରୁବର୍ଗ ନୃତ୍ୟର ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଯାଇ ନାରୀ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀନୀଙ୍କୁ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣ ଦେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୀରରସ ବ୍ୟତୀତ ଶୃଙ୍ଗାର, ଗୌଦ୍ର, ଭୟାନକ ପ୍ରଭୃତି ରସର ରୂପାୟନରେ ସଫଳ ହେଲେଣି । ଏଥିରୁ ଛଉନୃତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳତର ହେବାର ଆଶା ପୋଷଣ କରାଯାଇପାରେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ

୧.

ଓଡ଼ିଶାରେ ଆରମ୍ଭରୁ ହିଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଛି । ଏହାର ସ୍ମୃତି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରାଚୀନମୂର୍ତ୍ତି ଓ ଆଉ କିଛି ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ଅତୀତର ଉତ୍କଳ, କଙ୍ଗୋଦ, କଳିଙ୍ଗ ଓ ଦକ୍ଷିଣ କୋଶଳ ନାମରେ ସେତେବେଳେ ପରିଚିତ ଆଜିର ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏହି କଥା ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରଥମାର୍ଦ୍ଧରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଅଞ୍ଚଳ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିବା ଚୀନ ପରିବ୍ରାଜକ ହୁଏନ୍‌ସାଂଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ‘ଅଜୁରର ନିକାୟ’ ଓ ‘ବିନୟ ପିଟକ’ରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ତପ୍ତସ ଓ ଭଲ୍ଲିକ ନାମକ ଉତ୍କଳୀୟ ଦୁଇ ବଣିକ ଭାଇ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଥମେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ନିକାୟମାନଙ୍କରୁ ଆହୁରି ଜଣାଯାଏ ଯେ, ‘ଜେତବନ’ରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରବଚନ ଶୁଣି ଉତ୍କଳର ବସ୍ତ୍ର (ବୈଶ୍ୟ) ଓ ବନ୍ଧ (ବନ୍ଧ୍ୟ) ଲୋକମାନେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବୁଦ୍ଧଦେବ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ନଖ ଓ ବାଳର ଅଂଶାବଶେଷ ଉତ୍କଳର ଉକ୍ତ ବଣିକ ଦୁଇଭାଇଙ୍କୁ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ବାଣିଜ୍ୟ ପଥରେ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ସ୍ଥୂପମାନଙ୍କରେ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସିଂହଳର ଦନ୍ତ ବଂଶ (ଦନ୍ତ ବଂଶ) ରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ଦନ୍ତାବଶେଷ କଳିଙ୍ଗ ରାଜା ବ୍ରହ୍ମବରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆନୀତ ହୋଇ ଦତ୍ତପୁରରେ ଅବସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ।

ହୁଏନ୍‌ସାଂଙ୍କ ବିବରଣୀରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଉତ୍କଳ ଜନପଦର ଶତାଧିକ ବୌଦ୍ଧ ବିହାରରେ ଦଶହଜାରରୁ ଅଧିକ ମହାଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଦଶରୁ ଅଧିକ ଅଶୋକ ସ୍ତୂପ ଥିଲା । ଦେଶର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ଏକ ପର୍ବତ ଉପରେ ପୁଷ୍ପଗିରି ବୌଦ୍ଧବିହାର ଅବସ୍ଥିତ ଥିଲା । କଙ୍ଗୋଦରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ କମ୍ ବୌଦ୍ଧସଂଘ ଥିଲା । କଳିଙ୍ଗ ବିଷୟରେ ହୁଏନ୍‌ସାଂ କହନ୍ତି ଯେ, ସେତେବେଳେ ଦଶଟି ବୌଦ୍ଧ ବିହାରରେ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚଶହ ମହାଯାନୀ ସ୍ଥବିର ଭିକ୍ଷୁ ବାସ କରୁଥିଲେ । ରାଜଧାନୀର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ଗୋଟିଏ ଅଶୋକ ସ୍ତୂପ ଓ ତା ନିକଟରେ ବସିବା

ପାଇଁ ସ୍ଥାନ ତଥା ଅତୀତର ଡାରି ବୁଦ୍ଧକର ବ୍ୟାୟାମାଗାର ଅବସ୍ଥିତ । ରାଜ୍ୟର ଦକ୍ଷିଣରେ ୧୦୦ ଫୁଟ ଉଚ୍ଚର ଏକ ପ୍ରସ୍ତର ସ୍ତୂପ ଥିଲା । ଏହିଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବୁଦ୍ଧ ପ୍ରତି କଳ୍ପର ଆରମ୍ଭରେ ନିର୍ବାଣ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ଦକ୍ଷିଣ କୋଣଳ ବିଷୟରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ଯାଇ ସେ କହନ୍ତି ଯେ, ସେତେବେଳେ ସେଠାରେ ୧୦୦ଟି ବୌଦ୍ଧ ବିହାରରେ ପ୍ରାୟ ଦଶ ହଜାର ମହାଯାନୀ ବୌଦ୍ଧ ଭିକ୍ଷୁ ରହୁଥିଲେ । ରାଜଧାନୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ପୁରାତନ ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭ ଥିଲା । ଏହିଠାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କର ଅଲୌକିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ତୀର୍ଥଙ୍କରମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରିଥିଲେ । ପରେ ଏହିଠାରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକ ନାଗାର୍ଜୁନ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ଦେଶର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମରେ ଗନ୍ଧମାର୍ଦ୍ଦନ ଗିରିଠାରେ ପରିମଳ ଗିରି ନାମକ ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ଥିଲା । ତାନ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିବରଣୀରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ସହିତ ଅତି ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଥିଲା । ଯୁଗ ଯୁଗର ଏହି ସମ୍ପର୍କ ଫଳରେ ଅନେକ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ କେନ୍ଦ୍ର ଓ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତି ଏହି ରାଜ୍ୟର ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେସବୁ ବୌଦ୍ଧ କୀର୍ତ୍ତିର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ସ୍ତୂପ ଆକାରରେ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଥାଏ । ତାନ, ବ୍ରହ୍ମଦେଶ, ସିଂହଳ, ଥାଇଲାଣ୍ଡ ଓ ମଙ୍ଗୋଲିଆ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରେ ବୌଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାରରେ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲା ।

ବୌଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତି ଓ ତହିଁରେ ତାନ୍ତ୍ରିକତାର ବିକାଶ ଦିଗରେ ଓଡ଼ିଶାର ଅବଦାନ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ବୌଦ୍ଧ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧନା ପରମ୍ପରା ତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟରେ ଏହାକୁ ଉଦ୍ଭାସନ ପୀଠର ମନ୍ଦିରୀଦା ଦେଇଥିଲା । ଏହି ରହସ୍ୟ ତାନ୍ତ୍ରିକ ସାଧନା ଏକ ସାମାଜିକ ଓ ଧାର୍ମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । କ୍ଷଷ୍ଟ ଶତାବ୍ଦୀଠାରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ବ୍ୟାପକ ହୋଇଥିଲା । ଅନେକ ବୌଦ୍ଧ ସିଦ୍ଧ ଓ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ଆମର ଏହି ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମବାଣୀ ଓ ଧାର୍ମିକ ସାଧନା ସମ୍ପର୍କରେ ଆମର ଚର୍ଯ୍ୟାଗୀତିରୁ ଜଣାଯାଇଥାଏ । ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଧାର୍ମିକ କ୍ରିୟା, ସାଧନଚର୍ଯ୍ୟା, ତାନ୍ତ୍ରିକ ମୁଦ୍ରା ଓ ମଣ୍ଡଳ ତଥା ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରଚଳନ ସହ ବକ୍ତ୍ର, କାଳଚକ୍ର, ସହଜ ଓ ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି

ବିଭିନ୍ନ ବୌଦ୍ଧସାଧନା ଆମର ଏ ମାଟିରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଶୂନ୍ୟଯାନରୁ ହିଁ ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ମହିମା ଧର୍ମ ବିକାଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ବିଭିନ୍ନ ସାଧନା ପଦ୍ଧତି ମାଧ୍ୟମରେ ତଥାଗତତ୍ବ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନିର୍ବାଣ ଲାଭ କରିବା ହିଁ ଜୀବନର ପରମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ମହାଯାନ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପ୍ରବଳ ପ୍ରସାର ଫଳରେ ଉତ୍କଳର ଭୌଗୋଳିକ ଓ ଜାତିଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଦୂରହୋଇଥିଲା । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଦର୍ଶ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଧାରଣା ପ୍ରମୁର୍ତ୍ତକରି ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେଉଁ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ ପ୍ରସାର ଲାଭକଲା, ତାହାର ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଶାର କଳା ଓ ସ୍ଥାପତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଲା । ଫଳରେ ବୌଦ୍ଧ ନାରୀ ମୂର୍ତ୍ତିର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ଅନୁକରଣରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ ଧର୍ମର ମନ୍ଦିରମାନଙ୍କରେ ଅଳସକନ୍ୟା, ଅପସରା ଓ ଉଡ଼ୁକାପରୀମାନଙ୍କ ଭଳି ବହୁ ବୈଦିକ ଭାବଧାରା ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର :

ଯୁଗ ଯୁଗ ଧରି ଭୁବନେଶ୍ୱର ବିଭିନ୍ନ ସାଂସ୍କୃତିକ ସମନ୍ୱୟର ପୁଷ୍ପଳ କ୍ଷେତ୍ର ଭାବରେ ପରିଚିତ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ନିକଟ ଧଉଳି ପାହାଡ଼ ବୌଦ୍ଧ ଜଗତରେ ସୁରଭି-ଗିରି ନାମରେ ପରିଚିତ । ଅଶୋକଙ୍କର ଶିଳାଲେଖର ମୁଖ୍ୟ ଅଂଶଟିଏ ଫାଟିଯାଇ କ୍ଷୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଛି । ସେ ଯାହାହେଉ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ତୃତୀୟ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଲିଖିତ ଗନ୍ଧବ୍ୟୁତ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସୁରଭିଗିରିର ଉଲ୍ଲେଖ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଧଉଳି ପାହାଡ଼କୁ ଚୋଷଳୀ ଓ ପାର୍ଥଳୀ ସହିତ ଅନେକେ ଏକ ଓ ଅଭିନ୍ନ ମନେକରିଥାନ୍ତି । ଅଶୋକଙ୍କ ଶିଳାଲିପିର ଉପରିଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ହାତୀ ଖୋଦିତ ହୋଇଛି । ଏହି ହାତୀଟି ବୁଦ୍ଧ ଦେବଙ୍କର ପ୍ରତୀକ । କାରଣ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ମା ସ୍ୱପ୍ନରେ ତାଙ୍କ ଗର୍ଭଭିତରେ ଗୋଟିଏ ଧଳା ହାତୀ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବା ଦେଖିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଗର୍ଭୋଦୟ ହୋଇଥିଲା ଓ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ବୌଦ୍ଧ ସାହିତ୍ୟରେ ଅତୀବ ଲୋକପ୍ରିୟ ଅଟେ । ଧଉଳି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଶିକ୍ଷାର ଏକ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ଏଠାରେ ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ସର୍ବଗାମୀ ଗୋଟିଏ ବିହାର ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିହାରରେ ଯୋଗ ଶିକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରୁ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଆସୁଥିଲେ । ଏହି ବିହାରର ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନ, ଫଳୋଦ୍ୟାନ ଓ ପୁଷ୍ପରିଣୀମାନ ଥିଲା । ନବମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭଜ

ଲୋମୟକ ଓ ଭୀମର୍ଚ୍ଚ ‘ଅନ୍ୟାୟ ବରାଟିକା’ ନାମରେ ଆଉ ଏକ ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭାଇ ଅର୍ହତ ତିସ୍ସଙ୍କ ସକାଶେ ଭୋଜକଗିରି ନାମରେ ଆଉ ଏକ ବୌଦ୍ଧ ବିହାର ତିଆରି କରିଥିବା ଜଣାଯାଏ । ଏହାର ଚାରିପଟର ଧ୍ୱଂସାବଶେଷ ଓ ଭଗ୍ନାବଶେଷରୁ ଏ ସବୁର ପ୍ରମାଣ ଆପାତତଃ ମିଳିଥାଏ । ବିଧ୍ୱବ୍ଧତାବରେ ପ୍ରତ୍ନତାତ୍ତ୍ୱିକ ଖୋଦନକାର୍ଯ୍ୟ କରାଗଲେ ଏସବୁ ବୌଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ରମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ତଥ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରନ୍ତା ।

ଭାସ୍କରେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ବିଶାଳ ଶିବଲିଙ୍ଗ ଏକ ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭର ଅଂଶବିଶେଷ ବୋଲି ଜଣାଯାଇଛି । ମନ୍ଦିରର ଅନତି ଦୂରରେ ଖରାବର୍ଷାରେ କ୍ଷୟପ୍ରାପ୍ତ ଏକ ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଅଶୋକ ସ୍ତମ୍ଭର ଉପରିଭାଗର ସିଂହ ବୋଲି ଜଣାଯାଇଛି । ଭାସ୍କରେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର ନିକଟରେ ପ୍ରାୟ ଏହିପରି କେତେକ ଧ୍ୱଂସାବଶେଷରୁ ଭୁବନେଶ୍ୱରର ବରଗଡ଼ ଅଞ୍ଚଳ ଦିନେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ପବିତ୍ର କ୍ଷେତ୍ର ଥିଲା ବୋଲି ମନେ କରାଯାଏ । ଏହି ଅଞ୍ଚଳରେ ଥିବା ପଞ୍ଚୁପାଣ୍ଡବ ଗୁମ୍ଫା ମଧ୍ୟ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ଠାରୁ ଶହେପନ୍ଦର କିଲୋମିଟର ଦୂରରେ ଅବସ୍ଥିତ ବାଣପୁରର ଅତ୍ୟୁତରାଜପୁର ଶାସନରୁ ପ୍ରାୟ ଶତାଧିକ ବୌଦ୍ଧ କାଳୀନ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନରୁ ଓଡ଼ିଶାରେ ବୌଦ୍ଧ ଚନ୍ଦ୍ରବାଦ ସମ୍ବଳିତ ବକ୍ରଯାନର ଏକ ପୀଠ ଥିବା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଏ ସ୍ଥାନରୁ ପ୍ରାୟ ବୌଦ୍ଧ କାଳୀନ ଦେବଦେବୀଙ୍କ ବ୍ରୋଞ୍ଜ ମୂର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କୁ ନେଇ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦର୍ଶନ କକ୍ଷ ରହିଛି । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣୀ ଦେବଳାମିତ୍ରଙ୍କର ଲିଖିତ *Bronze images of Achyutarajpur* ଗ୍ରନ୍ଥରେ ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଖିଚିଂ :

ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜିଲ୍ଲାର ଖିଚିଂ ଲୋକପ୍ରିୟ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମର ଏକ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳୀ ଥିଲା । ଏଠାରୁ ପ୍ରାୟ ଭୂମି-ସ୍ପର୍ଶ ମୁଦ୍ରାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଏକ ବିରାଟ ପ୍ରସ୍ତରମୂର୍ତ୍ତିରୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ହୁଏ । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଭୂମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପଦ୍ମାସନରେ ବସିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ବାମ ଜଂଘ ଓ ବାମ ହସ୍ତର କରତଳ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖି

ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ଅଙ୍ଗୁଳିଦ୍ୱାରା ଉଁମିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ବୁଦ୍ଧଦେବ ତାଙ୍କର କଠୋର ସାଧନା ପ୍ରତି ଇଚ୍ଛିତ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ସ୍ଥିତ ହାସ୍ୟରେ ଭରପୂର ହୋଇ ସତେ ଯେପରି ଜ୍ୟୋତି ବିକିରଣ କରୁଛି । ତାଙ୍କର ଉଷ୍ମତାରୁ ଏକ ଅଶ୍ୱତଥ ବୃକ୍ଷ ବାହାରି କାନରେ ପିନ୍ଧିଥିବା ବଳୟଯୁଗଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଛି । ଏଥିରେ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ଦୀପ୍ତିମୟ ସ୍ଥିତହାସ୍ୟ ଯେପରି ଜୀବନ୍ତ ଓ ସାକାର ହୋଇଛି, ସେଥିରୁ ଶିଳ୍ପୀର କଳାକୁଶଳତା ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ମୁ୍ୟଜିୟମ୍‌ରେ ଥିବା ଲୋକେଶ୍ୱର ମୂର୍ତ୍ତିର ପାଦପୀଠିକାରେ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ଶିଳାଲେଖରୁ ଏହା ଏକାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଠାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଥିବା ‘ମରୀଚି ମୂର୍ତ୍ତି’ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାରିପଦା ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସଂରକ୍ଷିତ ଅଛି । ଏଠାରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଏକ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ପ୍ରମୁଦାତ୍ମିକ ବସ୍ତୁ । ‘ମରୀଚି’ ମୂର୍ତ୍ତିର ରଥକୁ ୭ଟି ଘୁଷୁରୀ ଟାଣିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଏହାର ସାରଥୀର ମୁଣ୍ଡଟି ରାହୁମୁଣ୍ଡ ଭଳି ଦେଖାଯାଇଥାଏ । ବାରିପଦା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପରିସରରେ ଥିବା ଅବକ୍ଷୟ ‘ଜମ୍ବୀଳା’ ମୂର୍ତ୍ତିମଧ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଠାରୁ ଅଣାଯାଇଥିଲା । ଏସବୁ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ବୌଦ୍ଧ ସ୍ଥାପତ୍ୟର ଏକ କେନ୍ଦ୍ର ଥିବା କଥା ‘ଷ୍ଟେଲା କେମ୍ପିସ୍’ କହନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଠାରେ ଖଇରା ଓ ବୈତରଣୀ ନଦୀର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳରେ ଥିବା ଆଦିପୁର ଏବଂ କାଟକ ଓ ବିରାଟଗଡ଼ର ଧ୍ୟୁସାବଶେଷରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟର ପ୍ରମୁଦାତ୍ମିକ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପଲବ୍ଧ କରି ହୁଏ ।

ଅଯୋଧ୍ୟା :

ଅଯୋଧ୍ୟା ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ବୌଦ୍ଧ ପ୍ରମୁଦାତ୍ମିକ ସ୍ଥାନ । ଏଠାରେ ମରୀଚିକ ଏକ ମନ୍ଦିରର ଧ୍ୟୁସାବଶେଷ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ‘ମରୀଚି’ ମୂର୍ତ୍ତିର ନିକଟରେ ଥିବା ଉତ୍ସାବଶେଷରୁ ଲୋକେଶ୍ୱର ଓ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀଙ୍କର ଦୁଇଟି ବିଗ୍ରହ ଉଦ୍ଧାର କରାଯାଇଛି । ମରୀଚି ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ଲଳିତ ଖୋଦନ କଳା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ରାକର୍ଷକ ହୋଇଛି । ଏ ମୂର୍ତ୍ତିଦୁଇଟି ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟଧର୍ମର ଦେବତା ଓ ଅଯୋଧ୍ୟାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀଭାବରେ ପୂଜା ପାଉଛନ୍ତି । ଏହାର ଉଚ୍ଚତା ୩ ଫୁଟ ଏବଂ ଏଥିରେ ଦଶମ ଶତାବ୍ଦୀର ଗୋଟିଏ ଶିଳାଲେଖ ଅଛି । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଆମେ ବକ୍ସୁତାରାଙ୍କର ଗୋଟିଏ

ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ପାଉ । ଅଳଙ୍କାର ବିମଣ୍ଡିତ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ୪ଟି ମୁହଁ ଓ ୮ଟି ହାତ ଅଛି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତିର ପ୍ରତି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ କୋନ୍ ବା ଶଙ୍କୁ ଆକାରର ଏକ ଶିରୋଭୂଷଣ ଉପରେ ଉପବିଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦିତ ହୋଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଭାବରେ ଖୋଦିତ ଏକ ଦ୍ଵିଭୁଜା ‘ତାରା’ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଇ ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ଯୌବନ ଉତ୍କର୍ଷ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ମଧ୍ୟକାଳୀନ ବୌଦ୍ଧ ବଜ୍ରଯାନ ଧର୍ମର ଏକ କେନ୍ଦ୍ରଭାବରେ ଅଯୋଧ୍ୟା ପରିଚିତ ଥିଲା ।

କୁପାରୀ

ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାର ‘କୁପାରୀ’ଠାରେ ଆମେ ଆଉ ଏକ ବୌଦ୍ଧବିହାରର ଧ୍ୟାନାବଶେଷ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଥାଉ । ଏହି ଧ୍ୟାନାବଶେଷ ମଧ୍ୟରୁ ଶାକ୍ୟମୁନି ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ମାତା ମାୟାଦେବୀଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ଅନ୍ୟତମ । ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କ ମା’ଙ୍କ ନାମରେ ଏକ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ରହିଛି । ଅନେକ ବୌଦ୍ଧ ଧ୍ୟାନାବଶେଷର ସ୍ଥୁତି ସୋଲାମପୁରରେ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇଛି । ବଜ୍ରସବ୍ଦଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ମୁଗୁନି ପଥରର ମୂର୍ତ୍ତି ଏଠାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ କଲିକତାସ୍ଥ ଭାରତୀୟ ସଂଗ୍ରହାଳୟରେ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି । ‘କୁପାରୀ’ର ସୋଲାମପୁର ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଅନ୍ୟତମ ବୌଦ୍ଧ କେନ୍ଦ୍ର ଅଟେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ମିଳୁଥିବା ଏହିସବୁ ବୌଦ୍ଧ ଧ୍ୟାନାବଶେଷରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ, ଓଡ଼ିଶା ଏକଦା ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ପୀଠସ୍ଥଳୀ ଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସରେ ପାଇକମାନଙ୍କ ଭୂମିକା

ପ୍ରାଚୀନ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନଧାରାରେ ଉନ୍ନତ ପରମ୍ପରା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିବା ଆମର ଓଡ଼ିଶା ଅତୀତରେ କଳିଙ୍ଗ, ଓଡ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ନାମରେ ବିଦିତ । କଳିଙ୍ଗ ଅଧିବାସୀ କେବଳ ମହାନ ଛପତି ନଥିଲେ, ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ସେମାନେ ନିଜକୁ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପୀ ସୈନିକ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିପାରିଥିଲେ । ପାରମ୍ପରିକ ପଦାତିକ, ଅଶ୍ୱାରୋହୀ, ଗଜାରୋହୀ ଓ ରଥାରୋହୀ ସେନାନୀ ବହୁଳ ସଂଖ୍ୟାରେ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ପାରିଥିଲା ଏବଂ ପାଇକମାନେ ତାଙ୍କ ବୀରତ୍ୱର ପରୀକ୍ଷା ସମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ । ବୀର ଓଡ଼ିଆ କହିଲେ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକକୁ ବୁଝାଇଥାଏ । ଓଡ଼ିଆ ପାଇକ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଜାତି ଭିତରେ ସୀମିତ ନଥିଲା । ସାମାଜିକ ଜୀବନର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ତରରୁ ବୀର ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କ ସେନାନୀରେ ବିଧିବଦ୍ଧ ଭାବେ ଯୋଗ ଦେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ଛଡ଼ା ଖଣ୍ଡାୟତ, ଶୂଦ୍ର ତଥା ଆଦିବାସୀମାନେ ନିଜକୁ ସେନାବାହିନୀରେ ସାମିଲ କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେନାପତିର ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ରହିଛି । ପଞ୍ଚଦଶ ଓ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମୁସଲମାନ ପାଇକ ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶୀ ଗଜପତି ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସେନାବାହିନୀରେ ଯୋଗଦାନ କରିଥିଲେ । ଦେଶମାତୃକାର ସୁରକ୍ଷାର ଆହ୍ୱାନରେ ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତେ ସେନାନୀରେ ଯୋଗ ଦେଉଥିଲେ ।

କଳିଙ୍ଗ ଯୋଦ୍ଧାର ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାହସିକତା ବହୁ ପ୍ରଶଂସିତ । ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ କଳିଙ୍ଗ ସେନା କୌରବଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଲଢ଼ିଥିବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରହିଛି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୨୬୧ ସାଲରେ ସମ୍ରାଟ ଅଶୋକଙ୍କ ଐତିହାସିକ କଳିଙ୍ଗ ଯୁଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକର ଶୌର୍ଯ୍ୟବୀର୍ଯ୍ୟର ଉତ୍କର୍ଷ ପ୍ରତିପାଦିତ କରିଥାଏ । ବୀର ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ସମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଲକ୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପ୍ରାଣ ଦେଇଥିଲେ, ଦେହ ଲକ୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧବନ୍ଦୀ

ହୋଇଥିଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ନଥିଲେ । ଏଭଳି ଏକ
 ଭୟାବହ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓ ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ଯୁଦ୍ଧ ଚଣ୍ଡାଣୋକଙ୍କୁ ଧର୍ମାଣୋକରେ
 ପରିଣତ କରିପାରିଥିଲା । ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ପ୍ରଥମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍କଳର
 ଶ୍ରେଷ୍ଠତମ ସମ୍ରାଟ ଖାରବେଳ କଳିଙ୍ଗର ସାମରିକ ଗାରିମାର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧନା
 କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ବଳିଷ୍ଠ ନେତୃତ୍ୱରେ କଳିଙ୍ଗ ସେନା ସାତବାହନ ଶାସକଙ୍କୁ
 ବେଖାତିର କରି ପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳକୁ ପଦାନତ କଲେ, ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ତାମିଲ ଗଣରାଜ୍ୟ
 ସମୂହକୁ ପରାଭୂତ କଲେ । ସେମାନେ ମଗଧର ବୃହସ୍ପତି ମିତ୍ରଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରି
 ‘କଳିଙ୍ଗଜୀନ’ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ବିଜୟ ସନ୍ତକ ରୂପେ ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୪ର୍ଥ
 ଶତାବ୍ଦୀରେ କଳିଙ୍ଗ ସେନା ସମୁଦ୍ରଗୁପ୍ତଙ୍କ ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିପାରିଥିଲେ ।
 ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ କଳିଙ୍ଗ ସେନା ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନ, ଶଶାଙ୍କ ଓ ପୁଲକେଶିନ ୨ୟଙ୍କ
 ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରିଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଗଙ୍ଗାବଂଶ ଓ ଗଜପତି ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ
 କଳିଙ୍ଗ ସେନା ଏକ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବହୁ ବିଦେଶୀ
 ଆକ୍ରମଣକୁ ପ୍ରତିହତ କରିଥିଲେ । ଏ ଜାତିର ସାହସ ଓ ପରାକାଷ୍ଠା ପାଇଁ
 କୁହାଯାଇଥିଲା “କଳିଙ୍ଗୀଃ ସାହସିକାଃ” । କଳିଙ୍ଗର ଯୋଦ୍ଧା ବୀରତ୍ୱ ଓ ଶୌର୍ଯ୍ୟ
 ବୀର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତୀକ । ଓଡ଼ିଶାର ଶାସକମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ
 “ସାହାସମଲ୍ଲ”, “ନିର୍ଭୟମଲ୍ଲ” ଓ “ଭୂଜବଳ ମଲ୍ଲ” ଇତ୍ୟାଦି ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ
 କରୁଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ “ହରିହର ଚତୁରଙ୍ଗମ୍” ପୁସ୍ତକରେ
 ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ସାମରିକ ସଂସ୍ଥା ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଅଛି ।
 ସେହିଭଳି “ରାୟ ବୀରକମ୍” ତେଲୁଗୁ ପୁସ୍ତକରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସାମରିକ ପ୍ରଶିକ୍ଷଣର
 ବିଶଦ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକମାନଙ୍କର ଶାରୀରିକ
 ଦକ୍ଷତା ନିମନ୍ତେ ଭାରୋତ୍ତୋଳନ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଦୌଡ଼କୁଦରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ
 କରିବାର ଉଲ୍ଲେଖ ରହିଛି । ଏପରିକି ଶକ୍ତି ଓ ଦକ୍ଷତା ପାଇଁ ସେମାନେ ଲୌହ
 ଦଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକୁ ଭାଙ୍ଗିବାଭଳି ଶକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନାୟାସରେ କରିପାରୁଥିଲେ । କଳିଙ୍ଗ
 ଅଧିବାସୀ ଏକ ଉଚ୍ଚକୋଟୀର ଆତ୍ମମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ସ୍ୱାଭିମାନର ପ୍ରତୀକ । ଉକ୍ତ
 ପୁସ୍ତକରେ ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ପୁତ୍ର ବୀରଭଦ୍ରଙ୍କ ସ୍ୱାଭିମାନର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ବିଶଦ

ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ସେ ତରବାରୀ ଡାଳନାରେ ପାରଙ୍ଗମ ଥିଲେ । ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହୋଇ ବିଜୟନଗର ରାଜ୍ୟର ରାଜବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେଠାରେ ତାଙ୍କୁ ତରବାରୀ ଡାଳନା ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ଭାଗ ନେବାକୁ କୁହାଯାଇଥିଲା । ତାଙ୍କ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ରାଜକୁଳ ସମ୍ମୁତ ନଥିଲେ କିମ୍ବା ତାଙ୍କ ସମକକ୍ଷ ନଥିଲେ । ବୀରଭଦ୍ର ତାଙ୍କ ସହିତ ତରବାରୀ ଡାଳନା ପ୍ରତିଯୋଗିତା କରିବା ଅପେକ୍ଷା ଆତ୍ମହତ୍ୟାକୁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ମନେ କରିଥିଲେ ।

ଭାରତବର୍ଷର ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ହରାଇ ସାରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ, ଓଡ଼ିଶା ୧୫୬୮ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାର ସ୍ୱାଧୀନତା ବଜାୟ ରଖିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ୧୫୬୮ ମସିହାରେ ଆଫଗାନ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ କଳାପାହାଡ଼ ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ କରିଥିଲେ ଏବଂ ୧୫୯୨ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଧୀନକୁ ଯାଇଥିଲା । ତତ୍କାଳୀନ ରାଜଧାନୀ କଟକ ମୁସଲମାନ ଶାସନାଧୀନ ହେଲା । ଏଭଳି ଘଡ଼ିସନ୍ଧିବେଳେ, ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ପାଇକମାନେ ମୁସଲମାନ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱର ଉତ୍ତୋଳନ କରିଥିଲେ । ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପୁନଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଓ ପାଇକମାନଙ୍କ ପୁନଃ ଜାଗରଣ ନିମନ୍ତେ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହେଲାବେଳକୁ, ଖୋର୍ଦ୍ଧା ହିଁ ଆଶାର ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ଚିହ୍ନି ରହିଥିଲା ।

ବହୁ ଉତ୍ଥାନ ପତନର ଇତିହାସ ଭିତରେ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବ୍ରିଟିଶ ବାହିନୀ କର୍ଣ୍ଣେଲ୍ ହାରକୋର୍ଟଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ମରାଠାମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜୟ କଲେ । ୧୮୦୪ ମସିହାରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ପାଇକମାନଙ୍କର ନେତା ଜୟୀ ରାଜଗୁରୁ ବୀରଦ୍ୱର ସହିତ ସଂଗ୍ରାମ କରି ସହିଦ ହେଲେ । ପ୍ରଥମ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ବ୍ରିଟିଶ ଶାସନ ଖୋର୍ଦ୍ଧାର ପାଇକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ ଅସନ୍ତୋଷର ବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କଲା । ଦୀର୍ଘ ୧୩ ବର୍ଷର କୁଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ୧୮୧୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ପାଇକମାନେ ସଂଗ୍ରାମ କଲେ । ଇତିହାସରେ ଏହା “ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ” ନାମରେ ପରିଚିତ । ବକ୍ସିଜଗବନ୍ଧୁ ଏହି ବିଦ୍ରୋହର ସକ୍ରିୟ ନେତୃତ୍ୱ ନେଇଥିଲେ । ଘୁମୁସରର କନ୍ଧମାନଙ୍କ ଯୋଗଦାନ ଫଳରେ ସଂଗ୍ରାମ ଘନୀଭୂତ

ହେଲା । ବିଦ୍ରୋହୀମାନେ ପୁରୀଠାରେ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ ଅଧିକାର କଲେ ।
ଫଳରେ ଏକ ବିଶେଷ ସାମରିକ ଆଇନ କରି ଏହି ବିଦ୍ରୋହକୁ ଦମନ କରିବା
ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରାଗଲା । ସଂଗ୍ରାମୀ ପାଇକ କେବଳ ଖୋର୍ଦ୍ଧାରେ ସୀମାବଦ୍ଧ ହୋଇ
ନଥିଲେ, ଗୋପ, ଅସୁରେଶ୍ୱର ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ସକ୍ରିୟ ହୋଇ
ରହିଥିଲେ । କନିକା ଓ କୁଜଙ୍ଗର ଶାସକମାନେ ବ୍ରିଟିଶ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପାଇକମାନଙ୍କୁ
ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ କରିଥିଲେ । ଏଇଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ପ୍ରାଚୀନ କାଳରୁ ଆଧୁନିକ
ଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ପାଇକମାନେ ଦେଶର ଅଖଣ୍ଡତା ଓ ନାରୀର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା
କରିବା ନିମନ୍ତେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ପହିଲା ଅପ୍ରେଲ

ଅପ୍ରେଲ ୧ ତାରିଖ ଦିନଟିକୁ ଆମେ ଉତ୍କଳ ଦିବସ ରୂପେ ପାଳନ କରିଥାଉ । ଉତ୍କଳ କହିଲେ ଆମର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ । ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳାର ପ୍ରଦେଶ ବୋଲି ସମସ୍ତେ ଏହାକୁ ଉତ୍କଳ ନାମରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି । ଆମର କୋଣାର୍କ ମନ୍ଦିର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ କେବଳ ଭାରତ କାହିଁକି, ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଛି । କୋଣାର୍କ ପରି ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟମାନର କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରର ଗାତ୍ରରୁ ତୁନି ଛଡ଼ାଇବା ପରେ ଏବେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । କଠିନ ପଥର ଦେହରେ ନିହାଣ ମୂଳରେ କେତେ ସୂକ୍ଷ୍ମକାମ ଆମର ଶିଳ୍ପୀମାନେ କିପରି କରିଥିଲେ, ତାହା ଆଜି ସମସ୍ତଙ୍କର ବିସ୍ମୟର କାରଣ ହୋଇଛି । ଆମ ମନ୍ଦିରର ଗଠନ ଶୈଳୀ ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିଛି । କଳିଙ୍ଗ ଶିଳ୍ପକଳାର ମନ୍ଦିରମାନ ଖାଲି ଓଡ଼ିଶା କାହିଁକି, ଓଡ଼ିଶାର ଲୋକେ ତାର ଆଖପାଖ ଯେଉଁଠି ରହିଲେ ସେଠାରେ ନିଜର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କଳାର ପରିଚୟ ଦେଇ ମନ୍ଦିର ତୋଳିଛନ୍ତି । ଏପରି ମନ୍ଦିର ଭୋପାଳ ଓ ବସ୍ତର ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ।

ଅତୀତରେ କଳିଙ୍ଗ ତା'ର ନୌବାଣିଜ୍ୟ ଓ ସାହସିକତା ଲାଗି ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ତେଣୁ 'କଳିଙ୍ଗାଃ ସାହସିକାଃ' ବୋଲି ଉକ୍ତି ବହୁକାଳରୁ ଚଳିଆସୁଛି । ଆମର କଳିଙ୍ଗ ବା ଉତ୍କଳର ରାଷ୍ଟ୍ର ଦେବତା ହେଉଛନ୍ତି ଜଗତର ନାଥ ଜଗନ୍ନାଥ । ଏଥିରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ସମସ୍ତ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତାର ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱରେ ରହି ଏକ ବିଶ୍ୱ ଭାବନାକୁ ନିଜର କରି ନେଇଛି । ଆମର ଜଗନ୍ନାଥ ବେଦ କାଳର ଦାରୁବ୍ରହ୍ମ ଓ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ । ତାଙ୍କୁ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ବିଷ୍ଣୁ ଓ କୃଷ୍ଣ ରୂପରେ, ଶୈବମାନେ ଭୈରବ ବା ଶିବ ରୂପରେ, ଗାଣପପ୍ୟମାନେ ଗଜବେଶ ସମୟରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଗଣେଶ ଭାବରେ, ବୌଦ୍ଧମାନେ ବୁଦ୍ଧ ରୂପରେ ଏବଂ ଜୈନମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ଶବ୍ଦରେ ଥିବା ନାଥ ପଦରୁ ଜୈନ ଦେବତାଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ଏପରିକି ଶିଖ ଧର୍ମର ଯେଉଁ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଙ୍ଗୀତ

‘ଗଗନ୍ ମେ ଥାଲ୍’ ଗୁରୁ ନାନକ ରଚନା କରିଥିଲେ, ତାହା ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଳତି ଦେଖି ଲେଖିଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଳତି ଦେଖି ସେ କହିଥିଲେ ଯେ, ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଥାଳିରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦାପ ଓ ଫୁଲ ରଖି ଯେଉଁ ବନ୍ଦନା କରାଯାଏ, ତାହା ଏକ ଅନନ୍ତ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତୀକ । ଆକାଶରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ଦୀପ୍ତଭାବେ ରହିଛନ୍ତି, ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀର ଉପବନମାନଙ୍କରେ ଫୁଟିଥିବା ଫୁଲସବୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜା ଓ ଆରାଧନା ପାଇଁ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ଏପରି ଭାବ ନେଇ ସେ ‘ଗଗନ୍ ମେ ଥାଲ୍’ ରଚନା କରିଥିଲେ ।

ଜଗନ୍ନାଥ ଧାମକୁ କବୀର ଓ ଚୈତନ୍ୟ ପ୍ରମୁଖ ବହୁ ସନ୍ଥ ଏବଂ ମୀରାବାଇଙ୍କ ପରି ଭକ୍ତମାନେ ଆସିଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବନ୍ଦନା ଗାନ କରିଛନ୍ତି । ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଏପରିକି ମିଜୋରାମ ମଣିପୁରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଞ୍ଜାବ, ଗୁଜୁରାଟ, ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ସବୁଠାରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜା ଓ ଉପାସନା କରାଯାଉଛି । ଏହାର ପ୍ରଧାନ କାରଣ ହେଲା - ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କଠାରେ ସର୍ବଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି । ଏପରିକି ମୁସଲମାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପୂଜା ଅର୍ଚ୍ଚନା କରି ପାରିବେ । ସେଥିପାଇଁ ଆମର ଜଗନ୍ନାଥ ପତିତପାବନ ଭାବରେ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରବେଶଦ୍ୱାରରେ ଅନାଇ ବସିଛନ୍ତି ପତିତମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା ପାଇଁ । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଯେତେବେଳେ ପରିସ୍ଥିତିର ଡାପରେ ମୁସଲମାନ ହୋଇଗଲେ, ସେତେବେଳେ ସେ ମନ୍ଦିରଦ୍ୱାରରେ ପତିତପାବନ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସେବା ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳ ଏପରିକି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ସେବା ନିଯୋଗ ରହିଛି । ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ତ ରହିଛି; କିନ୍ତୁ “ଦେ’ ଭୋଗ” ନାମକ ସ୍ଥାନରୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ସକାଶେ ଭୋଗ ଦିଆଯିବାର ବିଧିବଦ୍ଧ ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିଛି । ଏଥିରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ସହିତ ଓଡ଼ିଶାର ଆତ୍ମିକ ସମ୍ପର୍କ ରହିଥିବା ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଏ । ଏହାଛଡ଼ା ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ‘ଶାବରୀ ନାରାୟଣ’ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୂଳ ସ୍ଥାନ । ଏହି କାରଣରୁ ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରତି ଆଜିର ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶର ଦାନ ଅତୁଳନୀୟ ।

✓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି - ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସଂସ୍କୃତି । ଏହା ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ଏକ ପ୍ରତୀକ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତି କହିଲେ ଯାହା ବୁଝାଯାଏ, ଓଡ଼ିଆ

ସଂସ୍କୃତି ହେଉଛି ତାର ଏକ ପ୍ରତିଛବି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ହେଉଛି ଏକ ମହାନ ସଂସ୍କୃତିର ପ୍ରତୀକ । ଓଡ଼ିଶାରେ ପ୍ରଥମେ ଆଦିବାସୀ, ତାପରେ ଦ୍ରାବିଡ଼ ଓ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯେଭଳିଭାବେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଓ ସଂସ୍କୃତିକୁ ବଳିଷ୍ଠ କରାଇବାରେ ସହାୟକ ହୋଇଛନ୍ତି, ସେହିଭଳି ମଧ୍ୟ ଭାରତର ଜନ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ନେଇ ଭାରତର ଜାତୀୟତା । ଆଜି ଯେଭଳି ଭାବେ ଭାରତରେ ଧର୍ମ ଓ ସଂପ୍ରଦାୟ ନାମରେ ବିଦ୍ବେଷ ଦେଖାଦେଇଛି, ସେ ବିଦ୍ବେଷ ହେଉଛି ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ପରିପକ୍ବ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିରେ ବିରୋଧର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଭାରତୀୟ ସଂସ୍କୃତିର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହେଉଛି - ସମନ୍ବୟ ଓ ସହଯୋଗ । ଆମ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ବିବାଦ ଓ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନ ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଉଛି, ତା ବିରୁଦ୍ଧରେ ସ୍ବର ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ହେଉଛି ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କାରଣ ଏ ଦେଶ ହେଉଛି ଗୋଟିଏ ସମନ୍ବୟର ଦେଶ । ଏ ସମନ୍ବୟ ଯେଉଁଠାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ, ସେଠାରେ ଓଡ଼ିଆତ୍ବ ରହିଛି । ✓

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବହୁ ପ୍ରାଚୀନ । ଆଜକୁ ୧୩୦୦ ବର୍ଷ ଧରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଲିଖିତ ଆକାରରେ ପ୍ରସାରିତ ହୋଇଛି । ତା'ପୂର୍ବରୁ କଥିତ ଭାଷା ରୂପେ ଓ ଆଦିମ ଭାଷା ରୂପେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ରହିଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରଭାବ ଓଡ଼ିଶା ସୀମାନ୍ତ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ଏ ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ 'ଭଦ୍ରୀ' ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ଓ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ବାଧୀନତାର ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ପ୍ରଶାସନିକ ସୁବିଧା ପାଇଁ ଅଲଗା ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମର ଚାଲି ଚଳଣି, କଥା ଭାଷା, ପର୍ବପର୍ବାଣୀ - ସବୁଥିରେ ଏକ ଆତ୍ମୀୟତାର ସଂଯୋଗ ସୂତ୍ର ରହିଛି ।

ଛାତ୍ର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବନାମ ସାମାଜିକ ବିଶୃଙ୍ଖଳା

ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଜୀବନ ବିଶୃଙ୍ଖଳାର କାରଣ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଭାରତବର୍ଷର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସକୁ ଅବଲୋକନ କଲେ ଆମେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିପାରିବା ଯେ, ଗୁରୁକୁଳରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଥିବା ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ କଠିନ ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଥିବାରୁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ସମୟରେ ଜୀବନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବା ବିରୂପିତ ଘଟୁ ନ ଥିଲା । ଏହାର ସୁଫଳ ଯୋଗୁଁ ଭାରତ ବର୍ଷ ଅତୀତରେ ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଅର୍ଥନୀତି ଓ ସମାଜ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସମଗ୍ର ପୃଥିବୀରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିପାଇଁ ଦୂରଦୂରାନ୍ତରୁ କେବଳ ବିଦେଶୀ ଛାତ୍ରମାନେ ଉଚ୍ଚତର ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ଆଶାରେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ଆସୁ ନଥିଲେ; ବହୁ ପର୍ଯ୍ୟଟକ ମଧ୍ୟ ଭାରତ ବର୍ଷୀୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଜ୍ଞାନ ଆହରଣ କରିବାକୁ ଏ ଦେଶକୁ ଆସୁଥିଲେ ।

ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଜୀବନ ବହୁ ସଦଗୁଣର ଅଧିକାରୀ । ମନୁଷ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ହେଲେ ଆତ୍ମ ସଂଯମୀ ହୋଇଯାଏ । ସଂଯମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏପରି କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ଯାହା ଅସଂଭବ ହୋଇଥାଏ । ସଂଯମୀ ବ୍ୟକ୍ତି ସଦାଚାରୀ, ସତ୍ୟବାଦୀ, ସତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଓ ସାହିକ ଚରିତ୍ରର ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ନିରଳସ ଏବଂ ପରୋପକାରୀ ହୋଇ ମାତୃଭୂମିର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ନିଜ ଜୀବନକୁ ଉତ୍ସର୍ଗ କରିଥାନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀରେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳା ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି । କଥାରେ ଅଛି - “ଯାହା ନ ହୋଇଛି ବାଳ କାଳେ, ତାହା କି ହେବ ପାଟିଲା ବାଳେ ?” ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅଭ୍ୟାସରେ ପକାଇଥିବା ଘଟଣା, ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନରେ ବିକଶିତ ହୋଇ ସମାଜ ଗଠନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଶିଶୁଗଣ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଦେଶର ନାଗରିକ ହୋଇ ଦେଶକୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ କରନ୍ତି । ଏହା ଦ୍ଵାରା

ଏକ ସ୍ଥିର ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇ ନାଗରିକମାନଙ୍କର ଧନ ଜୀବନ ସୁରକ୍ଷିତ ହୋଇଥାଏ ।

ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଜୀବନର ବହୁ ବିଷୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଛି । ଦୁରାରୋଗ୍ୟ କ୍ୟାନସରର ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଉପସର୍ଗ ବାହାରି ଚିକିତ୍ସକଙ୍କୁ କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବିମୁକ୍ତ କରିଦିଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ସମାଜକୁ ଏପରି ଅସ୍ଥିର କରିଦିଏ ଯେ, ସମାଜପତିମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ରହେ ନାହିଁ । ସମାଜରେ ବହୁ ଧନ, ଜୀବନର କ୍ଷୟ ଏବଂ ବହୁ ଜାତୀୟ ସମ୍ପତ୍ତି ନଷ୍ଟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଶାସକ ବର୍ଗ ଏହାର କୌଣସି ପ୍ରକାର ସମାଧାନ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଜନିତ ବିଷୟମୟ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଶେଷରେ ଅଣାୟତ ହୋଇ ଦେଶକୁ ଧ୍ୱଂସ ଆଡ଼କୁ ଟାଣିନିଏ ଓ ପରିଶେଷରେ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିପନ୍ନ ହୁଏ ।

ସ୍ୱାଧୀନୋତ୍ତର ଭାରତବର୍ଷର ସାଂପ୍ରତିକ ସାମାଜିକ ପରିସ୍ଥିତି ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେଲେ ଯେ କୌଣସି ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀ ମନରେ ସଂଶୟ ଦେଖାଦେଇଥାଏ । ସମ୍ଭାବ୍ୟତା ମାଧ୍ୟମରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସଚିତ୍ର ସମ୍ଭାବନୁଡ଼ିକୁ ପାଠ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିବା ଯେ, ସଂପ୍ରତି ଦେଶରେ ସର୍ବତ୍ର ଭୟଙ୍କର ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଲଗାମ୍-ହୀନ-ଅଶ୍ୱସନ ଏଣେ ତେଣେ ଧାଇଁବାରେ ଲାଗିଛି । ସମାଜ, ଅର୍ଥନୀତି, ବିଜ୍ଞାନ, ଧର୍ମ, ଦର୍ଶନ, ଚିକିତ୍ସା, ରାଜନୀତି - ଏ ସମସ୍ତ ସ୍ତରରେ କେବଳ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଓ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ । ସବୁଠାରେ ଆମ୍ଭ ପ୍ରତ୍ୟୟର ଅଭାବ ଓ ଅବିଶ୍ୱାସ ଭାବର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିପ୍ରକାଶ । କେହି କାହାକୁ ମାନିବାକୁ ରାଜି ନୁହଁନ୍ତି କିମ୍ବା କେହି କୌଣସି କଥା ଶୁଣିବାକୁ ରାଜି ନୁହଁନ୍ତି । ଶାସକବର୍ଗଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରାଜକର୍ମଚାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି ଯେପରି ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କରିବାକୁ ଆଉ ରାଜି ନୁହଁନ୍ତି । ଅପର ପକ୍ଷରେ ସମସ୍ତେ ଚାହୁଁଛନ୍ତି ରାଜାରାଜି ଧନୀ ହୋଇଯିବାକୁ । ଏଣୁ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇପଡ଼ିଛି । ଏହାକୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କୁହାଯିବ ଯେ, ବିସ୍ତୃତ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନର ଏହିସବୁ ଉପସର୍ଗ ଅଟେ ।

ଏ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନାର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା, ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ରୂପକ ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧିକୁ “ମାର ମାର ଉଣ୍ଡାରିଆକୁ ମାର” ନୀତିରେ ନିରାହ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପୂରାଇ ଦିଆଯାଇଛି । ଅଧୁନା ‘ଛାତ୍ର ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ’ ନାମକ ଏକ ନୂତନ କଥା ସର୍ବତ୍ର

ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି । ଯାହା ଯେଉଁଠାରେ ହେଲା ତାକୁ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ନାଁରେ ବୋଲି ଦିଆଯାଉଛି । ସ୍ବାଧୀନ ଭାରତ ବର୍ଷର ବଞ୍ଚିବାରମାନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଯାଇଥିବାରୁ କିଏ ଛାତ୍ର ଓ କିଏ ଅଣଛାତ୍ର ଜାଣି ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ବୋଧହୁଏ ଗୋଟିଏ କାରଣ, ଯାହା ଫଳରେ ସବୁ ଗଣଗୋଳରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ସାଧାରଣରେ ଧାରଣା ହୋଇଥାଏ । ତେବେ ସେ ଯାହା ହେଉନା କାହିଁକି ଛାତ୍ରମାନେ ପ୍ରକୃତରେ ଶୁଣିଲିତ କି ବିଶୁଦ୍ଧ - ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗଭୀର ଅନୁଶୀଳନ ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦି ସେମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ, ତାହା ହେଲେ କେଉଁ ପାରିପାଶ୍ବିକ ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ହେଉଛନ୍ତି - ଏହା ମଧ୍ୟ ଅଧ୍ୟୟନ କରାଯିବା ଉଚିତ୍ ।

ଛାତ୍ର ବିଶୁଦ୍ଧି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୀର୍ଘଦିନ ଧରି ମୁଁ ଅନୁଧ୍ୟାନ ଓ ଗବେଷଣା କରିଛି । ଛାତ୍ରମାନେ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ବିଶୁଦ୍ଧିକାର କାରଣ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି, ଏହା ମୋର ହୃଦବୋଧ ହୋଇଛି । ଏହାର କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଅତି ସ୍ପଷ୍ଟ ଏବଂ ସରଳ । ‘ଛାତ୍ର’ କହିଲେ ବୁଝାଏ - ଗୋଟିଏ ଶିକ୍ଷା ପାଇଁ ପ୍ରାପ୍ତ ବୟସର ବାଳକ ବା ଯୁବକ, ଯିଏ କେବଳ ପାଠ ପଢ଼ିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନେଇ ଶିକ୍ଷାୟତନରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନଥାଏ । ଫଳରେ ଜଣେ ଛାତ୍ରକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଲକ୍ଷ୍ୟ (mission) ପୂରଣ ପାଇଁ ସମୟାନୁବର୍ତ୍ତୀ କେତେକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟକୁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅନୁଯାୟୀ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏଥିରେ ଟିକେ ମଧ୍ୟ ଖୁଲାପ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯଥା - ଜଣେ ଛାତ୍ରକୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଶଯ୍ୟା ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ସ୍ନାନ, ଶୌଚ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ ଏବଂ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୁଦ୍ଧି ସହ ଶ୍ରେଣୀରେ ବସି ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼ିଥାଏ । ଏସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଘରେ ଅଭିଭାବକମାନଙ୍କର ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଶିକ୍ଷକମାନଙ୍କର ସତର୍କତା, ଏପରିକି ଖେଳ ପଡ଼ିଆରେ ଖେଳ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ସେମାନଙ୍କ ଚାରିପାଖରେ ଏକ ରକ୍ଷାବଳୟ ସ୍ବରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥାନ୍ତି । ସର୍ବୋପରି ବର୍ଷର ସବୁ ସମୟରେ ସାମୟିକ ପରୀକ୍ଷା ସାଙ୍ଗକୁ ବାର୍ଷିକ ପରୀକ୍ଷା ରୂପକ ଏକ ଡେକ୍ଲେରେଟ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଅମନଯୋଗୀ ହେବାରୁ ରକ୍ଷା କରି ଅନ୍ତଦର୍ଶୀ କରାଏ । ଏହିଭଳି ତ ଦିନେ ପିତା, ମାତା ଓ ଶିକ୍ଷକଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧି ଶିକ୍ଷା

ମଧ୍ୟରେ ବଢ଼ି ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀ, ପଣ୍ଡିତ ନେହେରୁ ଓ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପରି ଯୋଗଜନ୍ମାନାମେ ଦେଶମାତୃକାର ଉପଯୁକ୍ତ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏଣୁ ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ବିଚାର କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟରେ ପରିଚାଳିତ ଛାତ୍ର ସମାଜ ଦୀର୍ଘଦିନର ଅଧ୍ୟବସାୟ ଶୃଙ୍ଖଳାଜ୍ଞାନକୁ ଭୁଲି ଯାଇ ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ହେବ କିପରି ? ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହେବାକୁ ସମୟ ବା ସେମାନେ ପାଇବେ କିପରି ? ସାଧାରଣତଃ ନିଜ ଚଳଣି ବା ଅଭ୍ୟାସକୁ ନିଜ ଚରିତ୍ରରେ ସହଜରେ ପୁଟାଇ ହୁଏ । ପର ଚଳଣିର ଅନୁକରଣ ପାଇଁ ସମୟ ଦରକାର ହୁଏ । ଏଣୁ ଶୃଙ୍ଖଳାଶିକ୍ଷା କରିଥିବା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ଆଚରଣ କରିବା ଏତେ ସହଜ ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରମାଣିତ ଯେ, ଛାତ୍ରବନ୍ଧାରେ କୌଣସି ଛାତ୍ର ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ, ପରୀକ୍ଷା ଆଦି ଏପରି ସଂପ୍ରସାରିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ଯେ, ସେଥିରେ ଆମ ଦେଶର ଛାତ୍ର ସମାଜ ଅଣନିଶ୍ବାସୀ ହୋଇ ରହିଛି । ଅଣନିଶ୍ବାସୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚଫଳତା ପ୍ରକାଶ ପାଇଁ ଯେପରି ସମୟ ନଥାଏ, ଠିକ୍ ସେହିପରି ଛାତ୍ର ସମାଜର ସମୟ ନାହିଁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ରୂପକ ଚଫଳତା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ।

ଯେଉଁ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ କୌଣସି କୌଣସି ବିଷୟରେ ସାମୁହିକ ଦାବି କରିଥାନ୍ତି, ତାହାକୁ ବିଶୃଙ୍ଖଳା କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଉଦାହରଣ ସ୍ବରୂପ ଶିକ୍ଷକ ଅଭାବ, ସ୍ଥାନାଭାବ, ପାଣି, ଆଲୋକ ଓ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଣରେ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଥବା ଶିକ୍ଷାଦାନ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ଶିଥିଳତା ନେଇ କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଛାତ୍ରମାନେ ଏକତ୍ର ହୋଇ ପ୍ରତିକାର ଲୋଡ଼ନ୍ତି । ଏହା କୌଣସି ପ୍ରକାରର ବିଶୃଙ୍ଖଳା ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଶିକ୍ଷାୟତନରେ ଅଧ୍ୟକ୍ଷମାନେ ଏହାକୁ ଭିନ୍ନ ରୂପ ଦେବାକୁ ଯାଇ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ବୋଲି ଚିତ୍ର କରିଥାନ୍ତି । ଏହିଭଳି ଏକ ନିହାତି ଶସ୍ତ୍ରା ଚିତ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ସବୁ କଥାରେ ଛାତ୍ର ସମାଜକୁ ଟାଣି ଓଟାରି ବିଶୃଙ୍ଖଳାର ଯନ୍ତ୍ରାରେ ପୁରେଇ ସାରିଲାଣି । ଫଳ ସ୍ବରୂପ ଆଜି ଯଦି ରାଜନୈତିକ ଦଳ ବନ୍ଦ ଡାକରା ଦେଉଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଛାତ୍ରମାନେ ସାମିଲ ହେଲେଣି ତ; କାଲି ଯଦି କେଉଁଠି ବସ୍ ପୋଡ଼ାଗଲାଣି ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ନିରାହ ଛାତ୍ରମାନେ ବନ୍ଦ ପାଳନ କଲେଣି । ନିକଟ ଅତୀତରେ କେତେକ ଛାତ୍ର

ବୁର୍ଲା ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ଏମିତି ଏକ ଭୟଙ୍କର ମିଥ୍ୟାର ଶିକାର ହୋଇଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯିଏ ଯେଉଁଠି ମଲା ସିଏ ଛାତ୍ର, ଯିଏ ଯେଉଁଠି ଭାଙ୍ଗିଲା ସିଏ ମଧ୍ୟ ସେହି ଛାତ୍ର ନାଁରେ ଚାଲିଯାଉଛି । ଏହା ଅତୀବ ଦୁଃଖ ଓ କ୍ଷୋଭର ବିଷୟ ।

ପ୍ରକୃତରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ, କୌଣସି ପ୍ରକାର କ୍ଷୟ କ୍ଷତି ରୂପକ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନରେ ଦେଶର ଛାତ୍ର ସମାଜ ସଂପୃକ୍ତ ନୁହଁନ୍ତି । ସେମାନେ ଯେଉଁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ପରିବେଶରେ ବଢୁଛନ୍ତି ସେଥିରେ ସେମାନେ କେବେହେଲେ ଏପରି ମଧ୍ୟ ହୋଇପାରିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ଏଠି ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସବୁ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ବୋଲି କୁହାଯାଉଛି କିପରି ? ଏହାର କାରଣ ଯଦିଓ ଗଭୀର ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ତଥାପି ଅତ୍ୟନ୍ତ ସରଳ । ବର୍ତ୍ତମାନର ସମାଜ ଏକାନ୍ତ ଭାବରେ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନିତ । ପ୍ରତି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ନାଗରିକ, କି କର୍ମଚାରୀ, କି ଶାସକ ବର୍ଗ — ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟରେ ଚରମ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଛନ୍ତି । ଦେଶମାତୃକାର ପ୍ରତ୍ୟେକଟି ନାଗରିକ ଆଜି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳସ, କର୍ମଭାରୁ ଓ ପଳାୟନ ପକ୍ଷୀ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । କେହି କୌଣସି କ୍ଷେତ୍ରରେ କଷ୍ଟ ସହିଷ୍ଟ, କର୍ମଠ ବା ଅଧିବସାୟୀ ହେବାକୁ ଚାହୁଁ ନାହାନ୍ତି । ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ନାଗରିକ କର୍ମକାନ୍ତର ହୋଇ କିପରି ଗୋଟାଏ ରାତ୍ରିରେ କୋଠାପିଟି ଧନୀ ହୋଇ ଯିବେ — ଏହି ଅସଫଳ ସ୍ୱପ୍ନରେ ବିଭୋର ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି । ଏହା ହିଁ ସାମଗ୍ରିକ ଭାବରେ ଦେଶରେ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନର ସ୍ରୋତସ୍ୱିନୀକୁ ହିମାଳୟଠାରୁ କୁମାରୀକା ଯାଏ ବୁହାଇ ଦେଇଛି । ଚଟାପଟ ଧନୀ ହେବାର ଅଭିଳାଷ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୋଭ ଓ ମୋହଗ୍ରସ୍ତ କରିଦେଇଛି । ସେମାନଙ୍କ ଚେତନା ପୁରୁଷରେ ବିବେକକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ଅସ୍ଥିରତା ରାଜତ୍ୱ କରୁଛି । ଅସ୍ଥିରତା ହିଁ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନର ମାତା ବା ଜନ୍ମଦାତ୍ରୀ ଅଟେ । ସମଗ୍ର ସମାଜ ଅସ୍ଥିର ଓ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ହୋଇ ପଡ଼ିବାରୁ, ତା’ର ପ୍ରଭାବରୁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଶିଶୁ ସନ୍ତାନ ଏବଂ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀମାନେ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ସଂପ୍ରତି ଅଭିଭାବକ ବୃନ୍ଦ ଘରେ ନିଜେ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ ହେତୁ, ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ରଖିପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଓ ଶିକ୍ଷାୟତନରେ ଗୁରୁବୃନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବାବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ନିୟମ ମଧ୍ୟରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ହୋଇଛନ୍ତି । ଗାଁଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଧାନ ସଭାଗୃହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁଠାରେ ଚରମ ବିଶ୍ୱଜ୍ଞାନ । ସମସ୍ତେ ଯେପରି ଉନ୍ମାଦଗ୍ରସ୍ତ । ଜଣେ

ଉନ୍ମାଦ ବ୍ୟକ୍ତି ଚକ୍ଷୁରେ ଯେପରି ସବୁ ଛିର ବସ୍ତୁ ଘୂରିଲା ପରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ହୁଏ ଠିକ୍ ସେହିପରି ସମାଜର ବିଶୃଙ୍ଖଳିତ ଚକ୍ଷୁରେ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଛାତ୍ରସମାଜ ମଧ୍ୟ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ବୋଲି ପ୍ରତୀକ୍ଷ୍ୟମାନ ହେଉଛି । ଦ୍ଵିତୀୟ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ କଥା ହେଲା ଦୋଷୀ ସବୁବେଳେ ନିରୀହ ଲୋକ ମୁଣ୍ଡରେ ନିଜ ଦୋଷକୁ ବୋଲି ଲୋକ ଲୋଚନରୁ ଖସିଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ଏହି ନୀତିରେ ନିଜକୁ ଚାରିଖୁଣ୍ଟାମାଫ୍ କରି ବର୍ତ୍ତମାନର ସାମାଜିକ ଦୁଷ୍ଟ ବ୍ରଣଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ନିଜର ସନ୍ତାନ ସ୍ଵରୂପ ଛାତ୍ର ସମାଜ ମୁଣ୍ଡରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ରୂପକ ବିଷକୁମ୍ଭକୁ ରଖି ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜର ଆୟୁଧ କରି ବସୁଛନ୍ତି । ଏହାଦ୍ଵାରା ସେମାନେ କେବଳ କେତେକ ନିରୀହ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ପ୍ରାଣକୁ ପକିଳ କରୁ ନାହାନ୍ତି, ଅଧିକନ୍ତୁ ସମାଜ ଓ ଦେଶ ମାତୃକାର ପ୍ରଭୃତ କ୍ଷତି ସାଧନ କରୁଛନ୍ତି ।

ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ଅଛି, ନେତ୍ରିଗୁଡ଼ କହୁଣିକୁ ବୋହିଯିବା ପୂର୍ବରୁ ତାକୁ ପୋଛି ଆଣିବା ପରି ସମାଜର ସମାଜପତିମାନେ ଯଦି ନିଜ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କରିଦେବେ, ଦେଶର ନାଗରିକମାନେ ଯଦି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସଚେତନ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ, କର୍ମଚାରୀଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମନ୍ତ୍ରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ସମସ୍ତେ ସାଧୁ ଓ ସଜ୍ଜୋଟ ହେବେ, ତେବେ ଅତିରେ ଦେଶରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶୃଙ୍ଖଳା ବିରାଜମାନ କରିବ ଓ ଏ ଦେଶ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ରାମ ରାଜ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଚରା ନିରୀହ ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଛାତ୍ର ସମାଜ ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବ । ଚାଲନ୍ତୁ, ଆମେ ପ୍ରଥମେ ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କରିବା ଏବଂ ଆମ୍ଭ ସମୀକ୍ଷା କରିବା । କେବଳ ଦୋଷଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇ ମଣିଷ ହୃଦୟର ସକଳ ଦୁର୍ବଳତାକୁ ଲଂଘନ କରିଯିବା । ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ଵାସ, ତାହା ହେଲେ ଆମେ ହିଁ ଆମ ଜୀବଦ୍ଦଶାରେ ଦେଶକୁ ସୁନାରେ ପରିଣତ କରିପାରିବା ।

* * *

ନାଟକ : ଜନଚେତନାରେ

ଏହାର ପ୍ରୟୋଗ

ନାଟକ ମନୋରଞ୍ଜନର ସମସ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏବଂ ଏହା ସବୁ ରୁଚିକୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କ୍ଷମା । ଏଠାରେ ଧର୍ମ ଓ ବିଧି ନିଷେଧ । ସମାଜର ନାଲି ଆଖିର କୌଣସି କଟକଣା ଏଥିରେ ନାହିଁ । ଉଦାର ତଥା ସ୍ନେହଶୀଳ ରୂପରୁଚି ଯୋଗୁଁ ନାଟକ ସହଜରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିଥାଏ । ସମାଜରେ ଐକ୍ୟବନ୍ଧନାବେ ଚଳିବା ପାଇଁ ନାଟକର ସୃଷ୍ଟି । ଜାତି ଭେଦର ବିଧି ନିଷେଧ ଜନଜୀବନରେ ଯେତେ ପ୍ରକଟ ହୋଇ ଉଠେ, ଜନତା ମନରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସନ୍ଦେହ, ଅବିଶ୍ୱାସ ଓ ଘୃଣା ସେତେ ବଢ଼ିଯାଏ । ଏସବୁ ସଙ୍କୁଚିତ କରିବା ପାଇଁ ଏଭଳି ଜଣେ ଦ୍ରଷ୍ଟାକୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ହୁଏ, ଯିଏକି ମନରୁ ଏଇ ସର୍ବନାଶୀ ଧ୍ୱଂସର ବୀଜକୁ ସମୂଳେ ବିନଷ୍ଟ କରିପାରିବ । ଏ କଥା ମୁଁ କହୁନାହିଁ, ନାଟ୍ୟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଭରତ ମଧ୍ୟ ସେଭଳି ଜନତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣେ ଉଚିତ ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶକ ଭାବେ ଦେଖାଦେଇଥିଲେ । ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ହସି ହସେଇ ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିକଟତର କରିପାରିଥିଲେ । ଆମେ ଏବେ ଦୃଢ଼ତାର ସହ କହିପାରୁ ଯେ, ଭାରତବର୍ଷର ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ସାଂସ୍କୃତିକ ଐକ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ସୁଯୋଗ ଆମେ ନାଟକରୁ ପାଇଆସିଛୁ । ଯେଉଁଥିରେ ଲୋକେ ବେଦ, ସାହିତ୍ୟ, ଇତିହାସ, କଳା ଏବଂ ଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତିକୁ ଯୋଗ୍ୟ ଅଭିନୟରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଗଣଚେତନାରେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କରିଥାଆନ୍ତି, ତାକୁହିଁ ନାଟକ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ ।

ଜନ ଜୀବନରେ ସମସ୍ତ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଯେତେଗୁଡ଼ିଏ ମାଧ୍ୟମ ରହିଛି, ତା ମଧ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟ ଶିଳ୍ପର ପ୍ରୟୋଜନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏହାର

ପ୍ରୟୋଜନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଜୀବନର ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗଟିକୁ ଉପେକ୍ଷା କରାଯାଇ ସାଧାରଣ ତୁଚ୍ଛ ଉପାଦାନଟିକୁ ବିଷ୍ଣୁତ ରୂପେ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇପାରେ । ନାଟ୍ୟକାର ଜୀବନଧର୍ମ ସତ୍ୟର ଏକ ବିଶେଷ ରୂପ ସାହିତ୍ୟାୟିତ କରିବା ପାଇଁ କାମନା କରିଥାଆନ୍ତି । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ବିଶେଷ ପରିସ୍ଥିତି ମଧ୍ୟଦେଇ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସତ୍ୟକୁ ନାଟ୍ୟରସୋତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ କରିବା ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥାଏ । ତେଣୁ ଘଟଣା ବିନ୍ୟାସରେ ନାଟ୍ୟକାରଙ୍କୁ ଯେଉଁ ଭଳି କୌଶଳ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତରିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିରେ ନାଟକୀୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ତଥା ଆଚରଣରେ ଠିକ୍ ସେଇଭଳି ସାବଧାନ ହେବାକୁ ପଡ଼େ । ଏଠାରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ, ଗତି, ଆବେଗ ତଥା ଦୃଢ଼ ଯେକୌଣସି ଚରିତ୍ରକୁ ସଂବେଦନଶୀଳ କରିପାରେ । ସାଂପ୍ରତିକ ନାଟକରେ ତରିତ୍ର ଏକ ପ୍ରତୀକ ରୂପେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିବାରୁ ସେଥିରେ ଜୀବନଧର୍ମ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି । ଜୀବନ ଅପେକ୍ଷା ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ଏକ ଭାବ ସ୍ରଷ୍ଟା ଆଖିରେ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ, ସେତେବେଳେ ଚରିତ୍ରର ବାସ୍ତବମୁଖୀ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱଟି ହ୍ରାସ ପାଏ । ଜଣେ ସାର୍ଥକ ନାଟ୍ୟକାର ବ୍ୟତୀତ ଏ ସବୁ ଚରିତ୍ରକୁ ସାର୍ଥକ ଭାବେ ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ରୂପାୟିତ କରିବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ ।

ସଂପ୍ରତି ପଥପ୍ରାନ୍ତ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଜନଜାଗରଣ ସୃଷ୍ଟି କରିବାର ଯେଉଁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଚାଲିଛି, ତାହା ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅଧିକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ହେଉଥିଲେ ହେଁ, ଏହାର ବାସ୍ତବତାର ରୂପ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରାଯାଇପାରୁ ନାହିଁ । ଏଥିରେ କେଉଁ ଅବସ୍ଥାଟି ପ୍ରତିକୂଳ ହେଉଛି ତାହା ନାଟ୍ୟକାର, ଅଭିନେତା ଓ ସର୍ବୋପରି ଦର୍ଶକ ଚିନ୍ତା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ଠିକ୍ ଯେ, ସଂଳାପ ସାହାଯ୍ୟରେ ନାଟ୍ୟକାର ନିଜର ବକ୍ତବ୍ୟ ଦର୍ଶକଙ୍କଠାରେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚରିତ୍ରଟିଏ ସଂଳାପକୁ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଭବିଷ୍ୟତ ଘଟଣା ସୂଚକର ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବା ସର୍ବାଦୌ ପ୍ରୟୋଜନ । ଏହାଦ୍ୱାରା ନାଟକୀୟ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ପ୍ରଚାର ବଳରେ ଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରାଯାଇପାରିବ । ପରିବେଶ ଓ ଚରିତ୍ର ସହିତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂହତି

ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ ଚରିତ୍ର ସଂଳାପଟି ଦର୍ଶକର ମନଭିତରେ ସର୍ବଦା ବସାବାନ୍ଧି ରହିବ । ସଂଳାପର ବିଶେଷ ବାକ୍ତୃତା, ଶବ୍ଦ, ଆଞ୍ଚଳିକତା ଏବଂ ଚିତ୍ରକଳାର ପ୍ରୟୋଗ ଚରିତ୍ରର ପ୍ରକୃତ ରୂପକୁ ପ୍ରକଟ କରିପାରିବ । ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଗତି ଦ୍ଵାରା ଦର୍ଶକ ମଧ୍ୟ ତା ଜୀବନ ଚେତନାରେ କିଛିଟା ସଜାଗ ହୋଇଯାଇପାରେ । ଗତି ବେଗର ଦୂର୍ବଳତା ଥିଲେ ଅଭିନେତା ଦର୍ଶକଙ୍କ ନିକଟରେ ଲଜ୍ଜିତ ହେବା ସ୍ଵାଭାବିକ ।

ଅନ୍ୟ ବିଭବରେ ଦର୍ଶକ ମନରେ ବାନ୍ଧି ହୋଇ ରହିବା ପାଇଁ ଆକର୍ଷକତାର ଅପରୂପ ଭୂମିକାକୁ ଅସ୍ଵୀକାର କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଦର୍ଶକର ମନ ସର୍ବଦା ସାଧାରଣ ଘଟଣାର ଅସାଧାରଣ ଉପସ୍ଥାପନ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ୟଗ୍ର ଭାବରେ ଅପେକ୍ଷା କରେ । ଆକର୍ଷକତା ସୃଷ୍ଟି କରି ଦର୍ଶକକୁ ନାଟକ ଭିତରକୁ ଟାଣି ନେବା ତେଣୁ ଏକ ସମୀଚୀନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହାଦ୍ଵାରା ସଚେତନତାର ସଫଳତା ପାଇଁ ଆକର୍ଷକତା ଏକ ଗୁରୁତ୍ଵପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକା ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ ବୋଲି ବିଶ୍ଵାସ କରାଯାଏ । କ୍ଷେତ୍ର ବିଶେଷରେ ଏହାକୁ ପରୀକ୍ଷା କରି କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇପାରେ ।

ନାଟକର ରୂପ ଯୋଜନା ଲୋକ ଉପାଦାନ ଭିତ୍ତିକ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ମନେ ହୁଏ । କଥାବସ୍ତୁ ଲୌକିକ, ପୌରାଣିକ, ଐତିହାସିକ, ସାମାଜିକ କିମ୍ବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ମୂଳକ ହେବା ମଧ୍ୟ ଉଚିତ । ଯଦ୍ଵାରା ସମୟ-କ୍ରାନ୍ତରେ ଏସବୁର ମିଶ୍ରିତ ରୂପକୁ ଜଣେ ଦେଖିପାରିବା ଅବଶ୍ୟମ୍ବାବୀ । ସାଧାରଣ ମାନବ ଜୀବନର ଓ ମାନବିକତାର ରୂପାୟନରେ ଏହା ସ୍ଵାଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥାଏ ଓ ନାଟକ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏକକ ପରିଧି ଭିତରକୁ ଟାଣି ଆଣିବାରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥାଏ ।

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକର ଜନଚେତନା ସୃଷ୍ଟି କରିବାରେ ବିଶେଷ ସାହଯ୍ୟ କରିଥାଏ । ଲେଖକ ଏଥିରେ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ହୋଇ ଏହାର ନାଟ, ଗୀତ ଓ ନାଟକୀୟତାରେ ସେହି ଧରଣର ଶୈଳୀକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନାଟକ ରଚନା କରିବା ହୁଏତ ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସମୀଚୀନ ହେବ । ଯଦ୍ଵାରା

ଲୋକପ୍ରିୟ ନାଟକ ନିଜର ପ୍ରବହମାନତା ଭିତରେ ପ୍ରାକୃତିକତା ସୃଷ୍ଟି କରି ମୌଳିକ ଚେତନାକୁ ରସୋତ୍ତରୀୟ କରିପାରିବା ସହିତ ସ୍ଥିତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ ରଖିପାରିଥାଏ ।

ଗୀତ ଗାଇବା ବା କାହାଣୀ କହିବା ବୋଧହୁଏ ମଣିଷପରି ପ୍ରାଚୀନ । କାହାଣୀ ସହିତ ଗୀତର ଯେପରି ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେହିପରି ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ସହ ଗଭୀରଭାବେ ସଂପୃକ୍ତ ଏକଥା ସମସ୍ତେ ସଚେତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହା ପୁଣି ଲୋକଙ୍କ ରୀତି, ନୀତି ଓ ପର୍ବପର୍ବାଣୀ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବା ନିହାତି ଜରୁରୀ । କାରଣ ମଣିଷ ଏଇ ଗୀତ ଜରିଆରେ ନିଜକୁ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରେ । ଗୀତପାଇଁ ହାତ ପାହାନ୍ତାରେ ଯାହା ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର ମିଳିଲା ସେଥିରେ କାମ ଚଳିଯାଇ ପାରିବ । ପୁଣି ଯେଉଁ ଗୀତର ଅର୍ଥ ଲୋକ ସମାଜ ଠିକ୍ ବୁଝିପାରିବ ନାଟକରେ ସେଭଳି ଗୀତ ଦେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଭିତ୍ତି ଭୂମିକୁ ନେଇ ସେହି ବିଷୟରେ ରଚିତ ହୋଇ ନାଟକ ପରିବେଷିତ ହେଲେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ସଚେତନତା ଆସିପାରିବ ।

ଏତିକି କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ, ସମୟ ବଦଳିବା ସହିତ ତା ସହ ତାଳ ଦେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ ସାମାଜିକ ସ୍ଥିତିର ମଧ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେବାକୁ ବସିଛି । ସମସ୍ତେ ଆତ୍ମ ସଚେତନ ହୋଇ, ନିଜକୁ ନିଜେ ଜାଣିର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ହେଲେହେଁ, ଆମ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିର ଧରାବନ୍ଧା କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରୁକରୁ ଯଦି କେଉଁଠି ବିଚ୍ୟୁତି ହେଉଛି, ତା'ର ମୌଳିକତାକୁ ଖୋଜି ବାହାର କରିବାକୁ ଆମେ ନିଜେ ପ୍ରଥମେ ସଚେତନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଆମେ ସଚେତକମାନେ ସଚେତନ ନହେବା ଫଳରେ ଗୁଞ୍ଜିଯିବ ଆଜି କୁବରେ ପରିଣତ ହୋଇଯାଇଛି । ଖଞ୍ଜଣି ଓ ମୃଦଙ୍ଗର ସ୍ଵର ନ ଶୁଭି ପପ୍ କ୍ୟାସେଟ୍‌ର ପାଶ୍ଚାତ୍ୟସ୍ଵର ଏବେ ଗାଁ ଗଣ୍ଡାରେ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳୁଛି । ନାଟ ବା ଯାତ୍ରା ନାମରେ ଯାହା ଆମେ ଚେତିଥିଲୁ, ତାହା ଭିଡ଼ିଓ କ୍ୟାସେଟ୍‌କୁ ଲମ୍ଫମାରିଛି । ସାଂସ୍କୃତିକ ଅବକ୍ଷୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ଗୋଟିଏ ଜାତି ଲୋପ ପାଇଯିବା ବିଚିତ୍ର ନୁହେଁ । ତେଣୁ ଏଇ

ଅବକ୍ଷୟର ଘଡ଼ିସନ୍ଧି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଆମେ ଆମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ପ୍ରଥମେ ନାଟ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବା ଉଚିତ । ନଚେତ୍ ଆମର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଦାୟାଦମାନେ, ଆମ ସଂସ୍କୃତି କାହିଁବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଡାବୋଧ କରିବେ ନାହିଁ । କେବଳ ଇତିହାସରୁ ପଢ଼ିବେ ଯେ, ତାଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷମାନେ ନାଟକ କରୁଥିଲେ, ସେ ପରଂପରା ମହାନ ଥିଲା । ଆମ ସଂସ୍କୃତିକୁ ଯେଉଁମାନେ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ତାକୁ ଭରଣା କିଏ କରିବ ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଛେଇବେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଏବେଠାରୁ ଆମେ ଚେତନା ପାଇଁ ନାଟ୍ୟ ସଂସ୍କୃତିକୁ ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂରକ୍ଷଣ କରିପାରିଲେ ତାହା ଦିନେ ପୁନଃ ଜାଗରଣ ଦିଗରେ ନିଶ୍ଚୟ ସହାୟକ ହେବ ।

* * *

ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ

ସଙ୍ଗୀତ ଏକ ଈଶ୍ବରଦତ୍ତ କଳା । ଆମ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଚଉଷଠୀ କଳାର ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି, ସେଥିରୁ ତିନୋଟି କଳା ସଙ୍ଗୀତରେ ଅଛି । ସଙ୍ଗୀତ କହିଲେ ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ ଓ ବାଦ୍ୟର ସମାହାର ।

‘ନୃତ୍ୟଂ ଗୀତଂ ଚ ବାଦ୍ୟଂ ଚ ତ୍ରିଭିଃ ସଙ୍ଗୀତ ମୁଚ୍ୟତେ’ । ନୃତ୍ୟ ଆଖିକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇଥାଏ, ବାଦ୍ୟ କାନକୁ ସୁଖ ଦେଇଥାଏ, ଏବଂ ଗୀତ ହୃଦୟକୁ ଆହ୍ଲାଦିତ କରିଥାଏ । କୁହାଯାଇଛି—

“ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟ ରସାନଭିଜ୍ଞଃ

ସାକ୍ଷାତ୍ ପଶୁ ପୁଞ୍ଜ ବିଶାଶ ହୀନଃ ।”

— ସଙ୍ଗୀତ ସାହିତ୍ୟର ରସ ବିଷୟରେ ଯାହାର ଜ୍ଞାନ ବା ଧାରଣା ନାହିଁ ସେପରି ମଣିଷ ଶିଳ୍ପ ଓ ଲାଙ୍ଗୁଳ ନଥିବା ପଶୁ ସହିତ ସମାନ ।

ପ୍ରକୃତରେ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ସମସ୍ତେ ଆକୃଷ୍ଟ । ଶିଶୁଟିଏ ଜନ୍ମ ହେବା ଦିନଠାରୁ ମା’ର ଗୀତ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଛି, ମା’ର ସ୍ବରସହ ପରିଚୟ ଲାଭ କରିଛି । ସଙ୍ଗୀତରେ ଏହି ସ୍ବରର ମହତ୍ତ୍ବ ଖୁବ୍ ଅଧିକ । ଏ ସବୁ ସ୍ବର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାକୃତିକ ଅଟେ । କୋଇଲିର ସ୍ବରକୁ ପଞ୍ଚମ, ମୟୂରର ସ୍ବରକୁ ଷଡ଼ଜ ଏହିପରି ସାତସ୍ବରକୁ ନେଇ ଆମର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନେ ଯେଉଁ ଝଙ୍କାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି, ସେ ଝଙ୍କାର ମଣିଷର ହୃଦୟ ତନ୍ତ୍ରରେ କମ୍ପନ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାଏ । ଶିଶୁଟିଏ ପରି ପଶୁ ଓ ସରିସୃପ ମଧ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି । ଗଞ୍ଜାମ ଆଠଗଡ଼ର କେତକୀ ବନରେ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ଗୀତପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ହରିଶାଟିଏ ଆସିଥିଲା ବୋଲି କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖାହୋଇଛି । ଏହା ଘଟିଥିଲା ଏବଂ ଏପରି ଘଟିବା ପଛରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ

ସମର୍ଥନ ରହିଛି । ବ୍ୟାଧର ବଂଶୀଧ୍ବନିରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ହରିଶମାନେ ତା ନିକଟକୁ ଆସି ତା'ର ଶିକାର ହୋଇଥାନ୍ତି । ସେହିପରି ସାପୁଆ କେଳାର ପଦ୍ମତୋଳା ଗୀତ ଓ ନାଗେଶ୍ବରୀ ବାଜା ଶୁଣି ସାପ ଫଣା ଟେକି ନାଚିଥାଏ ଏବଂ ସାପୁଆ କେଳାର ବଶତା ସ୍ବୀକାର କରିଥାଏ । ଏସବୁ ଆଖିଦେଖା କଥା । ଏଣୁ କୁହାଯାଇଛି—

“ଶିଶୁବୈଦିପଶୁବୈଦି

ବୈଦି ଗୀତ ରସଂ ଫଣିଃ”

- ଅର୍ଥାତ୍ ଶିଶୁ, ପଶୁ ଓ ସରିସୃପ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ରସ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତି ।

‘ମୋନାଲିସାର’ ଛବି ଆଙ୍କିଲାବେଳେ ‘ଲିଓନାଡୋ-ଦା-ଭିନ୍ସି’ ମଧ୍ୟ ମୋନାଲିସାକୁ ଖୁସି କରିବାପାଇଁ ମୃଦୁ ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଭିତରେ ତାଙ୍କ ମନକୁ ଧରି ରଖୁଥିଲେ । ମୋନାଲିସାର ସେହି ବିଶ୍ବପ୍ରସିଦ୍ଧ ହସର ମୂଳଉତ୍ସ ହେଉଛି ସଙ୍ଗୀତ । ଭଲଗୀତ ଗାଇଲେ ଗାଈ ମଧ୍ୟ ଭଲ କ୍ଷୀର ଦେଇଥାଏ । କେତେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୀତ ଗଛଲତାକୁ ପୁଷ୍ପବତୀ ଓ ଫଳବାନ୍ କରାଇଥାଏ । ‘ଭାଗବତ’ରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ବଂଶୀଧ୍ବନି ସହ ରାସ ଉତ୍ସବର ଯେଉଁ ନୃତ୍ୟଗୀତ ପରିବେଷିତ ହେଉଥିଲା ତାହା ବୃନ୍ଦାବନର କେବଳ ଗୋପାଙ୍ଗନାଙ୍କୁ ନୁହେଁ, ସେ ସ୍ଥାନର ତରୁ, ଲତା ଓ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ତା'ର ଅଖଣ୍ଡ ପ୍ରଭାବ ପକାଇଥିଲା । କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ବା ଭିକାରୀଟିଏ ଗୀତଗାଇ ନିଜର ଦୁଃଖ ପାଶୋରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସୁଖଦେଇ ପେଟ ପାଟଣା ପାଇଁ ଦୁଇ ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥାଏ । କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ସଙ୍ଗୀତର ମୂର୍ଚ୍ଛନା ଅନେକ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିଥାଏ । ଆମେ ସମସ୍ତେ ବେଳେବେଳେ ମନମତାଣିଆ ଭାବରେ ଥିଲାବେଳେ ନିଜେ ନିଜେ ଗୀତଗାଇ ଆନନ୍ଦ ଉପଲବ୍ଧି କରିଥାଉ । ଆଜିର ଜଞ୍ଜାଳଗ୍ରସ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଶାଫ୍ଟିଷ୍ଟ, ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ, ବ୍ୟସ୍ତମଣିଷ୍ଟ ମନକୁ ଆନନ୍ଦ ଦେଇ ସୁଖୀକରିବା ସକାଶେ ସଙ୍ଗୀତର ଯାଦୁକାରୀ ସ୍ପର୍ଶ ହିଁ ସମର୍ଥ ଅଟେ ।

କେବଳ ଲଘୁ ସଙ୍ଗୀତ କାହିଁକି, ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ପରାକାଷ୍ଠା ଏ

ସ୍ଥଳରେ ଭୁଲିଯିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମହାର ରାଗରେ ଗୀତ ଗାଇଲେ ଆକାଶରେ କଳାମେଘ ଘୋଟି ବର୍ଷା ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି । ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନେ ଦୀପକ ରାଗ ଗାଇଲାବେଳେ ମିଞ୍ଚିମିଞ୍ଚି ଜଳୁଥିବା ଦୀପାଳିର ସକ୍ରିତାଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ବିକୀରଣ କରି ଶିଖାଟେକି ଅଧିକ ତେଜିୟାନ ହୋଇଥାଏ । ଏହିପରି ଅନେକ ରାଗ ଦେଶକାଳ ପାତ୍ର ଭେଦରେ ଗାଇବା ପାଇଁ ସାଧନା କଲେ ତା'ର ଚମତ୍କାରିତା ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇଥାଏ ବୋଲି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଯାଇଛି ।

ଆକ୍‌ବରଙ୍କ ରାଜସଭାରେ ତାନ୍‌ସେନ ବୋଲି ଜଣେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଥିଲେ । ଆଜି ଆକ୍‌ବର ନାହାନ୍ତି କି ତାନ୍‌ସେନ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାନ୍‌ସେନ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଥିବା କେତୋଟି ରାଗ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରମ୍ପରାକ୍ରମରେ ପ୍ରଚଳିତ ରହିଛି । ଉତ୍ତରରେ ତାନ୍‌ସେନଙ୍କ ପରି ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରେ ତ୍ୟାଗରାଜଙ୍କ ସମାଧି ପୀଠରେ ଭାରତ ବର୍ଷର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ନିଜ ସଙ୍ଗୀତ କଳାର ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । ଉତ୍ତର ଭାରତର ସଙ୍ଗୀତକୁ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଙ୍ଗୀତ କୁହାଯାଏ । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତକୁ କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଙ୍ଗୀତ କୁହାଯାଏ । ଏହି ଉଭୟ ସଙ୍ଗୀତ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାଟ ବା ମାର୍ଗରେ ଗତି କରିଥାଏ ବୋଲି ଏହାକୁ ମାର୍ଗୀ ବା ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତ କୁହାଯାଇଥାଏ । ଉତ୍ତର ଓ ଦକ୍ଷିଣର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଅବସ୍ଥିତ ଓଡ଼ିଶାରେ ଉତ୍ତର ଭାରତର ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ସଙ୍ଗୀତ ଏବଂ ଦକ୍ଷିଣର କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ନେଇ ଏକ ମଧୁର ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତ ପରମ୍ପରା ଚଳିଆସିଛି । ଏହି ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସଙ୍ଗୀତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିବାକୁ ବସିଛି । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ଅନ୍ଧ ଆପରାଜି'ଙ୍କ ଗ୍ରାମୋଫୋନ୍ ରେକର୍ଡ଼ ଓ ତାରିଣୀ ପାତ୍ରଙ୍କ ଓଡ଼ିଶୀ ରାଗ ପଦ୍ଧତି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର କର୍ଣ୍ଣାଟକୀ ପଦ୍ଧତି ପ୍ରତି ଅଧିକ ଝୁଲି ପଡ଼ିଥିବା ବେଳେ ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଧୀର, ମାର୍କଣ୍ଡେୟ ମହାପାତ୍ର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଗାୟନ ପଦ୍ଧତି ଉତ୍ତର ଭାରତୀୟ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନୀ ପ୍ରତି ଅଧିକ ଢଳିଥିବା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରାଯାଏ । ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ଉତ୍ତରଦକ୍ଷିଣର ଏକ ସମନ୍ୱୟ ସାଧନ କରି

ଓଡ଼ିଶୀ ଗୋଟିପୁଅଙ୍କ ଦେଶୀନାଚର ଗୀତ ଶୈଳୀକୁ କିଛିଟା ଯୋଡ଼ିଥିଲା ପରି ମନେହୁଏ । ଆମର ସଙ୍ଗୀତ ସୁଧାକର ବାଳକୃଷ୍ଣ ଦାଶ ଓଡ଼ିଶୀର ଶାସ୍ତ୍ରୀୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଗାୟନରୀତି ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ ତାହା ଅନୁପମ ଅଟେ । ବାଣୀକଣ୍ଠ ନିମାଇଁଚରଣ ହରିଚନ୍ଦନ ଯେଉଁପରି ତାଙ୍କର ସ୍ଵରରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିକଟରେ ଓଡ଼ିଶୀ ଗାଉଥିଲେ ଏବଂ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ବାହୁଡ଼ାରେ ତାଙ୍କୁ ସଂସାରରୁ ବାହୁଡ଼େଇ ନେବାପାଇଁ ଯେଉଁ ଅନୁରୋଧ କରିଥିଲେ ତାହା ସତ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଏଣୁ ସଙ୍ଗୀତର ସାଧନା ହେଉଛି ସତ୍ୟ, ଶିବ ଓ ସୁନ୍ଦରର ସାଧନା । ଏଥିରେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ କେବଳ ଆନନ୍ଦ ଅଛି । ଏଥିପାଇଁ ଆଜିର ବିଶ୍ଵରେ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କର ବହୁଳ ଆବଶ୍ୟକତା ରହିଛି ।

ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ

ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ କଟକ ଜିଲ୍ଲାର ସତ୍ୟଭାମା ପୁର ଗ୍ରାମରେ ୧୮୪୮ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ମାସ ୨୮ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ଚୌଧୁରୀ ରଘୁନାଥ ଦାସ ଓ ମାତାଙ୍କ ନାମ ଥିଲା ପାର୍ବତୀ ଦେବୀ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଜନ୍ମର କିଛି ବର୍ଷ ପରେ ୧୮୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପାଇକ ବିଦ୍ରୋହ ଘଟିଥିଲା । ଠିକ୍ ତାହାର ଶହେବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୭୫୭ ରେ ପଲାସୀ ଯୁଦ୍ଧ ଏବଂ ତାର ୪୯ ବର୍ଷ ପରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୦୩ ରେ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଅନାୟାସରେ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା । ମୋଟ ଉପରେ ୧୮୦୩ ମସିହାରୁ ହିଁ ଉତ୍କଳ ତା'ର ସ୍ଵାଧୀନତା ହରାଇଥିଲା । ୧୮୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ସିପାହୀ ବିପ୍ଳବ ପରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୬୬ ର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ସର୍ବସ୍ଵାତ୍ତ କରିଥିଲା । ଏସବୁ ରାଜନୈତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଓ ପ୍ରାକୃତିକ ଦୁର୍ବିପାକ ମଧ୍ୟରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ମଧୁସୂଦନ ନିଜକୁ ଗଢ଼ିତୋଳି ଥିଲେ, ନିଜ ମାତୃଭୂମିର ସେବାରେ ବିନିଯୋଗ କରିବା ସକାଶେ ।

ମଧୁବାରୁ ଷୋଳବର୍ଷ ବୟସରେ ଏନ୍‌ଡ୍ରାନ୍‌ସ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କଲାପରେ କଟକ କଲେଜର ଅଫିସରେ କିରାଣି ଚାକିରି କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତିଭାବାନ ମଧୁସୂଦନ ନିଜର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଲାଗି ସେ କାଳରେ ରେଲଗାଡ଼ି ନଥିବାରୁ ପାଦରେ ଚାଲିଚାଲି କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । କଲିକତାରେ ରହି ସେ କୃତିତ୍ଵର ସହିତ ଏମ୍. ଏ. ବି.ଏଲ. ପାସ୍ କଲେ । କଲିକତାରେ ଥିବାବେଳେ ସେ ଏକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପାତ୍ରୀ ପରିଚାଳିତ ହଷ୍ଟେଲରେ ଛାତ୍ର ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟରେ ଆସି ଯୀଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ପବିତ୍ର ଜୀବନ କଥାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଏକ କ୍ଷଣରେ ବାସ କରୁଥିବା ମଧୁସୂଦନ ଓ ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଛାତ୍ର ଏକା ଦିନରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେହି ବଙ୍ଗାଳୀ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କନ୍ୟା

ଶୈଳବାଳାକୁ ହିଁ ମଧୁସୂଦନ ପରେ ନିଜ କନ୍ୟାରୂପେ ପାଳିଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବାରୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପିତା ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ପିତାଙ୍କ କ୍ରୋଧ ବା ଜନନୀଙ୍କ ଅଶ୍ରୁ କିଛି ହିଁ ତରଳାଇ ପାରି ନ ଥିଲା । ଶିକ୍ଷା ସମାପ୍ତ ପରେ ମଧୁସୂଦନ କଲିକତାରେ କିଛିଦିନ ଶିକ୍ଷକତା କରିଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ସୁନାମ ଅର୍ଜନ କରିଥିବା ମଧୁବାବୁ ସେକାଳରେ ସାର୍ ଆଶୁତୋଷ ମୁଖାର୍ଜୀଙ୍କର ଗୃହ ଶିକ୍ଷକ ରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ସାର୍ ଆଶୁତୋଷ ସାରାଜୀବନ ଏହି ପ୍ରତିଭାବାନ ଗୁରୁଙ୍କ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ।

ଓକିଲାତି ପାସ୍ ପରେ ମଧୁସୂଦନ ଶିକ୍ଷକତା ଛାଡ଼ି ଓକିଲାତି କରିଥିଲେ । କଲିକତା ହାଇକୋର୍ଟରେ ଓଡ଼ିଆ ଅନୁବାଦକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବା ସେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଓକିଲାତି କରିବାପାଇଁ ଆସିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ମକଦ୍ଦମାରେ ସଂପୃକ୍ତ ହୋଇ ହଠାତ୍ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ପୁରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ପୁରୀ ଗଜପତି ରାଜାମାନଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ହେଉଥିଲା । ମହାରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ଦ୍ଵୀପାତ୍ତର ପରେ ଦେଉଳ ପରିଚାଳନାରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଆଳରେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନାକୁ ନିଜ ହାତରେ ରଖିବାକୁ ସ୍ଥିର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବରେଣ୍ୟ ଉତ୍କଳ ପୁତ୍ର ମଧୁସୂଦନ ଏହା ସମଗ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ପ୍ରତି ଅପମାନ ହେବ ବୋଲି ମନେ କରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୮୮୬ ରେ କଲିକତା ହାଇକୋର୍ଟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ସରକାରଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପୁରୀ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ମକଦ୍ଦମା ଲଢ଼ିଲେ ଓ ଶେଷକୁ ଜୟୀ ହେଲେ । ମନ୍ଦିର ପରିଚାଳନା ପୂର୍ବପରି ରାଜାଙ୍କ ହାତରେ ରହିଲା । ଏହା ଫଳରେ ଅଜ୍ଞାତ ତରୁଣ ମଧୁସୂଦନ ଓଡ଼ିଶାରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଉଠିଲେ । ତାଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜଣାଇବା ସକାଶେ ପୁରୀ ନଗରୀର ଜନତା ଏଗାର ମାଇଲ ଦୂର ସାକ୍ଷୀଗୋପାଳଠାରୁ ବାଜା ବଜାଇ, ହାତୀ - ଘୋଡ଼ାର ପଟୁଆର ଓ ରାଜ ଉପଚାରରେ ବରଣ କରି ସମ୍ମାନିତ କରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ କଟକରେ ସବୁ ଓକିଲ ବଜାଳୀ । ନିଜ ପ୍ରଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଅରକ୍ଷିତଙ୍କ ପରି ରହିଥିବା ଓଡ଼ିଆମାନେ ମଧୁବାବୁଙ୍କୁ କଟକରେ ଆସି ଓକିଲାତି ବ୍ୟବସାୟ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କରିବାରୁ ସେ କଲିକତା ଛାଡ଼ି କଟକ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳର ପରିସ୍ଥିତି ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ଏପରି ପ୍ରତିକୂଳ ଥିଲା ଯେ, ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଣକେନ୍ଦ୍ର କଟକରେ ଓକିଲାତି କରୁଥିବା ଅଣଓଡ଼ିଆ ଓକିଲମାନେ ଓକିଲାତି ଖାନାରେ ବସିବାକୁ ଜାଗାମଧ୍ୟ ଦେଇନଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଥିଲା ଘୃଣ୍ୟ । ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଏହିପରି ଚରମ ଲାଞ୍ଜନାରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରିଥିଲା ମଧୁବାବୁଙ୍କ ମନୀଷା, ତୀବ୍ର ଜାତୀୟତା ବୋଧ ତଥା ଜାତିପାଇଁ ଅକ୍ଳାନ୍ତ ଶ୍ରମ ଓ ଅକୁଣ୍ଠ ତ୍ୟାଗ ।

ଯାହା ହେଉ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ମଧୁବାବୁ କଟକ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଇନଜୀବୀ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ବଡ଼ ବଡ଼ ରାଜା ମହାରାଜା ଓ ଜମିଦାର ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରକ୍ଷା ପାଇଁ ଆଇନଜ୍ଞ ମଧୁବାବୁଙ୍କର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ଏହିପରିଭାବରେ ସେ ଦିନର ନିଃସ୍ୱ ମଧୁସୂଦନ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ରୋଜଗାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ତିଳେମାତ୍ର ଆସନ୍ତି ନଥିଲା । ସେ କଟକରେ ରାଜପ୍ରାସାଦୋପମ ଭବନ ନିର୍ମାଣ କରି ସେଠାରେ ଦେଶୀୟ ରାଜା, ମହାରାଜା, ଧନୀ ଜମିଦାର ଓ ବିଦେଶୀ ଅଭିଜାତ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କୁ ରାଜକୀୟ ଢଙ୍ଗରେ ଅତିଥି ସହାର କରୁଥିଲେ । ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ବହୁବିଧ ଉତ୍ତମ ଆହାର ଦେଇ ମଧୁସୂଦନ ନିଜେ ହସି ହସି ମଧୁର କଥାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରି ନିଜେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଳ୍ପ ଆହାର କରୁଥିଲେ । ଓକିଲ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଅତ୍ୟୁତପୂର୍ବ ସାଫଲ୍ୟ ପରେ ସେ ରାଜନୀତିରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶଗ୍ରହଣ କରି ବେଙ୍ଗଲ ଲେଜିସ୍ଲେଟିଭ୍ କାଉନସିଲ୍, ଭାଇସଲିଗଲ୍ କାଉନସିଲ୍ ଓ ବିହାର ଏଣ୍ଡ ଓଡ଼ିଶା ଲେଜିସ୍ଲେଟିଭ୍ କାଉନସିଲ୍‌ର ସଦସ୍ୟ ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ନିଜର ବାଗ୍ମିତା, ବୁଦ୍ଧିମତ୍ତା ଓ ବାଦାନୁବାଦରେ ବିଚକ୍ଷଣତା ଯୋଗୁଁ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ମଧୁବାବୁ ତରୁଣାବସ୍ଥାରୁ ମଧ୍ୟ ନିଜର ଜାତି ଓ ଦେଶକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଲାଗି ଭୁଲିଯାଇ ନଥିଲେ । ୧୯୦୩ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ କଂଗ୍ରେସରେ ଯୋଗ ଦେଇ ଆସୁଥିଲେ । ଭାଷା ସୂତ୍ରରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାଭାଷୀ ମାନେ ଗୋଟିଏ ଶାସନାଧୀନ ହେବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସରେ ଏକ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ କରାଇନେବା ଚେଷ୍ଟାରେ ସେ ତାଙ୍କର ସହଯୋଗୀ ଓ ସେ କାଳରେ କଂଗ୍ରେସର ପ୍ରଖ୍ୟାତ ନେତା ସାର୍ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବାନାର୍ଜୀଙ୍କର ସହାୟତା ଲୋଡ଼ିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ବଙ୍ଗୀୟ ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଅଲଗା ହୋଇଯିବାକୁ ସମର୍ଥନ କରନ୍ତେ କିପରି ? ସେ କହିଲେ, ଆଞ୍ଚଳିକ ସମସ୍ୟାରେ କଂଗ୍ରେସ ଜଡ଼ିତ ବା ବ୍ୟସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ୍ ନୁହଁ । ମଧୁସୂଦନ ଏହି ଛଳନାମୟ ଯୁକ୍ତିରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କଂଗ୍ରେସ ତ୍ୟାଗକଲେ ଓ ସେହିବର୍ଷ ୧୯୦୩ ରେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ସେହି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ବଙ୍ଗଳାର ଏକ ଅଂଶମାତ୍ର ଥିଲା । ସୁରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ବାନାର୍ଜୀ ଥରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ ଯେ, ନିଖିଳ ବଙ୍ଗ ରାଜନୈତିକ ସମ୍ମିଳନୀ କଟକରେ ବସିବା ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଏହା କରାଇ ଦେଇନଥିଲେ ।

ମଧୁବାବୁ ଦେଖିଲେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ଏକ ଦରିଦ୍ର ଜାତି । ସେ ଇଂଲଣ୍ଡ, ଜର୍ମାନ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶ ବୁଲି ଶିକ୍ଷର ବିକାଶ ଦ୍ୱାରା କିପରି ଆର୍ଥିକ ଉନ୍ନତି ଘଟିପାରେ, ତାହା ନିଜ ଆଖିରେ ଦେଖି ଆସିଲେ । ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିବା ପରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଶିକ୍ଷ ସମୃଦ୍ଧ କରିବାକୁ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ, ଉତ୍କଳୀୟ ପ୍ରତିଭା ତାର ଅଙ୍ଗୁଳିରେ । ଉତ୍କଳ କଲା ଲାଗି ପ୍ରସିଦ୍ଧ । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଆଖି ପଡ଼ିଲା ଓଡ଼ିଶାର ରୁଗ୍‌ଶ ବସ୍ତ୍ରଶିଳ୍ପ ଓ ତାରକସି ଶିଳ୍ପ ଉପରେ । ପରେ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଖ୍ୟାତ କାଠ, ଚମଡ଼ା ଓ ଶିଙ୍ଗ କାମ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବ ଗୌରବମୟ ଶିଳ୍ପ ସମ୍ପଦର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ପାଇଁ ମଧୁସୂଦନ ଅଜସ୍ର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତାଙ୍କରି ପୁଷ୍ପପୋଷକତା ଲାଭ କରି କଟକର ତାରକସି କାମ ଆଜି ବିଶ୍ୱ

ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇପାରିଛି । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ଉତ୍କଳ ଟ୍ୟାନେରୀର ଯୋତା ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ସୈନ୍ୟବିଭାଗ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ସହ କିଣୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ନାନା ପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟ ବ୍ୟସ୍ତ ମଧୁବାବୁ ଉତ୍ତମ ଓ ବିଶୁଷ୍ଟ ସହଯୋଗୀ ନପାଇବାରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ସବୁ ଶିଳ୍ପ ରୁଗ୍‌ଶ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଫଳରେ ଏହି ରୁଗ୍‌ଶ ଶିଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକୁ ଚାଲୁ ରଖିବା ପାଇଁ ଧାର କରଇ କରି ମଧୁସୂଦନ ରଣଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

ମଞ୍ଜେରୁ-ଚେମସୁପୋର୍ଟଙ୍କ ରିପୋର୍ଟ ପରେ ୧୯୧୯ ଆଇନ ବଳରେ ଭାରତ ଶାସନରେ ପ୍ରଭୃତ ସଂସ୍କାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ନିର୍ବାଚିତ ଭାରତୀୟମାନେ ପ୍ରଥମ କରି ମନ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ସରକାରଙ୍କର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ପରିଚାଳନା ପାଇଁ ସୁବିଧା ପାଇଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ପ୍ରବାଣ ମଧୁସୂଦନ ବିହାର-ଓଡ଼ିଶାରେ ସ୍ବାୟତ୍ତ ଶାସନ ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ଏହି ପଦରେ ଥିବାବେଳେ ମଧୁବାବୁ ମୁ୍ୟନିସପାଲଟି ଆଇନ ଓ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ବାୟତ୍ତଶାସନ ଆଇନ ନାମରେ ଦୁଇଟି ଆଇନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ସ୍ବାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ବହୁବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ଦୁଇଟି ଆଇନ ବିହାର ଓ ଓଡ଼ିଶା ଉଭୟ ପ୍ରଦେଶରେ ବଳବତ୍ତର ଥିଲା ।

କିନ୍ତୁ ସ୍ଥାନୀୟ ସ୍ବାୟତ୍ତ ଶାସନ ସଂସ୍ଥାରେ କାମ କରୁଥିବା ଜିଲ୍ଲା ବୋର୍ଡ଼ର ଚେୟାରମ୍ୟାନ ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତେ ଅବୈତନିକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକରୁଥିବା ବେଳେ, ସ୍ବାୟତ୍ତ ଶାସନ ବିଭାଗର ମନ୍ତ୍ରୀ ମାର୍ଶିକ ପାଞ୍ଚ ହଜାର ଟଙ୍କା ଦରମା ନେବା ମଧୁସୂଦନ ପସନ୍ଦ କଲେ ନାହିଁ । ସେ ଲାଟଙ୍କୁ ଲେଖିଲେ ଯେ, ସେ ବିନା ବେତନରେ କାମ କରିବେ । କିନ୍ତୁ ଲାଟ ଏଥିରେ ରାଜି ନହେବାରୁ ମଧୁସୂଦନ ମାର୍ଶିକ ପାଞ୍ଚହଜାର ଟଙ୍କାକୁ ଭୂକ୍ଷେପ ନ କରି ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରୁ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ । ମଧୁବାବୁ ହେଉଛନ୍ତି ପ୍ରଥମ ଭାରତୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀ, ଯେ ନୀତିଗତ କାରଣରୁ ମନ୍ତ୍ରୀପଦ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଯାଇଥିଲେ ।

ଏହିପରି ଭାବରେ ଦେଶ ଓ ଜାତି ପାଇଁ ନିରନ୍ତର କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ସର୍ବସ୍ବ ତ୍ୟାଗକରି ମଧୁସୂଦନ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ରଣଭାରରେ ବୁଡ଼ିଯାଇଥିଲେ । ଏପରିକି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କାରଖାନା ଉତ୍କଳ ଟ୍ୟାନେରୀ ସହ ନିଜର ବାସଗୃହ ମଧ୍ୟ

ନିଲାମ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ନିଜ ଘରେ ମାସିକ ଭଡ଼ା ଦେଇ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ବିହାର ଓଡ଼ିଶାର ପୂର୍ବତନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ଆଗରେ ଆତ୍ମନିର୍ଭରତାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରୂପେ ଜିଲ୍ଲା କୋର୍ଟରେ ଓକିଲାତି କରି ନିଜର ଖର୍ଚ୍ଚ ତୁଲାଇଥିଲେ । ସେହି ଦୁରବସ୍ଥା ଭିତରେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅଭ୍ୟାସ ଦୁଷ୍ଟକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦାନ ମଧ୍ୟ ତାଲୁ ରଖୁଥିଲେ । ମଧୁବାବୁଙ୍କ ପାଖକୁ ରାଜା ମହାରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ମହକିଲ ଭାବରେ ଆସୁଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଟଙ୍କାରେ ମଧୁବାବୁ ରାଜାପରି ଖୁଆଇ ପିଆଇ ଦାନ ଦେଇ ଚଳୁଥିଲେ । ସେ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ରାଜାର ନଥିଲେ, ଥିଲେ ପ୍ରଜାର; ଧନୀର ନଥିଲେ, ଥିଲେ ଦରିଦ୍ରର ବନ୍ଧୁ । ସେ ବେଙ୍ଗଲ କାଉନସିଲରେ ଥିଲାବେଳେ ଜମିଦାରୀ ସବୁ ଉଠାଇ ଦେଇ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ଜମିର ସ୍ୱତ୍ତ୍ୱାଧିକାରୀ କରିଦେବା ସକାଶେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ ।

ମଧୁବାବୁ ଓଡ଼ିଶାର ଘରେ ଘରେ ମଧୁବାରିଷ୍ଟର ଭାବରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପରିଚିତ । ନିଜର ସ୍ୱାଭିମାନ, ଅକୃତୋଭୟ ତଥା ମନୀଷୀ ବଳରେ ସେ ନିଜ ଦେଶ ଓ ଦଶର ହିତଲାଗି ଯେଉଁ ସବୁ କାମ କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାକୁ ଏ ଓଡ଼ିଆ ଜାତି କେବେହେଲେ ଭୁଲିପାରିବ ନାହିଁ ।

* * *

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର

୧୯୩୬ ମସିହାରେ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ରୂପେ ଗଠିତ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଏହାର ଦକ୍ଷିଣଭାଗ ଗଞ୍ଜାମ ଅଞ୍ଚଳ ମାଡ୍ରାସ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସିରେ ଏବଂ ଉତ୍ତର ଓଡ଼ିଶା ବଙ୍ଗ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । ତେଣୁ ଦକ୍ଷିଣ ଅଞ୍ଚଳ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପରେ ତେଲୁଗୁ ଭାଷାର ପ୍ରବଳ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିବାପରି ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳର ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଉପରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାର ବିପୁଳ ପ୍ରଭାବ ପଡ଼ିଥିଲା । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷାଦାନର ଉପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ଓଡ଼ିଆରେ ଚାଟଶାଳୀ ଶିକ୍ଷା ପାଇବା ବେଳେ ମଧ୍ୟ ହାତଲେଖା ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ବ୍ୟବହାର କରାଯାଉଥିଲା । ଛପା ବହିର ଅଭାବ ହେତୁ ପିଲାଏ ବଙ୍ଗଳା ବହି ପଢୁଥିଲେ । ଏପରିକି ଜୁନିୟର ସ୍କୁଲାରସିୟ ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଯେଉଁ ଆଠଟଙ୍କା ବୃତ୍ତି ମିଳୁଥିଲା ସେହି ବୃତ୍ତି ପାଇବାକୁ ହେଲେ ଓଡ଼ିଆ ପିଲାଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିବା ଆବଶ୍ୟକ ହେଉଥିଲା । ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ନଥିଲା । କାରଣ ଇଂରାଜୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ଦକ୍ଷିଣରେ ମାଡ୍ରାସ ଆଡୁ ହେଲାବେଳେ ଉତ୍ତରରେ କଲିକତା ଆଡୁ ହେଲା । ଫଳରେ ଶାସନ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦକ୍ଷିଣର ମାଡ୍ରାସୀ ଲୋକେ ଏବଂ ଉତ୍ତରର ବଙ୍ଗାଳୀ ଲୋକେ ଆସନ ଜମାଇ ବସିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା, ସାଧାରଣ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅବହେଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉନ୍ନତିଶୀଳ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଓଡ଼ିଶା ଇଂରେଜ ସରକାରଙ୍କ ଅଧୀନକୁ ଆସିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଥମ ପଚାଶ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା କ୍ଷେତ୍ରରେ କିଛି ଉନ୍ନତି ହେଲା ନାହିଁ । ୧୮୩୮ ମସିହାରେ କଟକରେ ମିଶନ ପ୍ରେସ୍ ସ୍ଥାପିତ ହେଲେ ହେଁ ମିଶନାରୀମାନେ ଓଡ଼ିଆରେ କେତେକ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟ ଧର୍ମ ପୁସ୍ତକ ଛଡ଼ା ସାଧାରଣ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ଛାପିଲେ ନାହିଁ । ଏଭଳି ପରିସ୍ଥିତିରେ ବଙ୍ଗୀୟ ବିଦ୍ୱାନ ତଃ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଲାଲ ମିତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଉଠାଇ ଦେଇ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ କହିଲେ । ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ବହି ଛାପିବାରେ

ଖର୍ଚ୍ଚାନ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବ ଏବଂ ଉନ୍ନତ ବଙ୍ଗାଳୀ ଜାତି ସହ ମିଶିଗଲେ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ହେବ ବୋଲି ସେ ମତ ଦେଲେ । ସେତେବେଳେ ଜନ୍ ବାମ୍ଫ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ସପକ୍ଷରେ ମତ ଦେଇ କହିଥିଲେ ଯେ ଅଳ୍ପଲୋକ ହେଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ମାତୃଭାଷାର ଉଚ୍ଛେଦ ହେବ ଏହା ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । ପୃଥିବୀରେ ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ଜାତିର ସଂଖ୍ୟା ସ୍ୱଳ୍ପବୋଲି ସେମାନଙ୍କର ପର୍ତ୍ତୁଗୀଜ ଭାଷା ପୃଥିବୀରେ ରହିବ ନାହିଁ ବୋଲି କହିବା ଯାହା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ଉଠାଇଦେବାପାଇଁ ମତ ପୋଷଣ କରିବା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନ୍ୟାୟ ଅଟେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାବୁଙ୍କର ମତ ସହ କଣ୍ଠ ମିଳାଇ ସେତେବେଳେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ହେଡ଼ ପଣ୍ଡିତ କାନ୍ତିଚନ୍ଦ୍ର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ “ଓଡ଼ିଆ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ନୟ” ବୋଲି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ି ବହି ଲେଖିଲା ବେଳେ ରଙ୍ଗଲାଇ ବନ୍ଦୋପାଧ୍ୟାୟ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ସବୁ ବଙ୍ଗଳା ଅକ୍ଷରରେ ଛାପିବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସଭା ଲୋପ କରିବା ପାଇଁ ଏପରି ଏକ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ବେଳେ କର୍ମଯୋଗୀ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ବର-ଦାନ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିଲା ।

ଗୌରୀଶଙ୍କର ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗୀୟ କାୟସ୍ଥ ଥିଲେ । ତୋଦରମଲଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମ ରାଜସ୍ୱ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ବର୍ଦ୍ଧମାନରୁ ଆସି କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଅସୁରେଶ୍ୱର ପ୍ରଗଣାର ଲୁଣା ନଦୀ କୂଳରେ ଦାକ୍ଷିତପଡ଼ା ଗ୍ରାମରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିଥିଲେ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ରାଜତ୍ୱ ସମୟରେ କଟକର ମୁକ୍ତିଆର ମାଧବ ପ୍ରସାଦ ରାୟ ଚୌଧୁରୀ ବଜାରରେ ଥିବା ଏମାର ମଠ ଅଧୀନ ସଖୀ ମଠକୁ କିଣି ରାୟ ଭବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ । ମାଧବଙ୍କ ଚାରିପୁଅ ଥିଲେ । ବଡ଼ ସଦାଶିବ ପ୍ରସାଦ ରାୟ ପାଖାଁ ଭାଷାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରି କଟକ ଅଦାଲତରେ ଚାକିରି କଲେ । ସଦାଶିବଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଚାରି ପୁଅ ଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଓ ରାମଶଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଥିଲେ । ଗୌରୀଶଙ୍କର ୧୮୩୮ ମସିହା ଜୁଲାଇ ମାସ ଆଷାଢ଼ ଶୁକ୍ଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମର ଦଶବର୍ଷ ପରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ । ପରେ ଏଦୁହେଁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ମିଳିତ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ୧୯୩୬ରେ ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକୃତି ପାଇବାର ୧୯ ବର୍ଷ ଆଗରୁ

୧୯୧୭ ରେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ଏବଂ ଦୁଇବର୍ଷ ଆଗରୁ ୧୯୩୪ରେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ପରଲୋକ ଗମନ କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏଦିଗରେ ସେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ହିଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ସଫଳ ହୋଇଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଆରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ଛାପିବା ପାଇଁ ସ୍ୱର୍ଗତ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ କଟକ ନଗରରେ ଯୌଥ ଚେଷ୍ଟାରେ ଏକ ମୁଦ୍ରାଯନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ କରାଗଲା । ଏଥିରେ ଢେଙ୍କାନାଳ ମହାରାଜା ଭାଗୀରଥ ମହେନ୍ଦ୍ର ବାହାଦୁର ତଥା ତତ୍କାଳୀନ ଓଡ଼ିଶାର କମିଶନର ରେଭେନ୍ସା ସାହେବଙ୍କ ସହ ତାଳଚେର, ବଡ଼ମ୍ବା, ନୟାଗଡ଼, ଆଠଗଡ଼ ଓ ନରସିଂହପୁର ପ୍ରଭୃତି ଗଡ଼ଜାତର ରାଜା ଜମିଦାରମାନେ ଅଂଶଦାର ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ତିନିଶହ ଅଂଶ ବା ସାତ ହଜାର ପାଞ୍ଚଶହ ଟଙ୍କା ମୂଳଧନରେ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ ଗଠିତ ହେଲା । ଏହାର ପରିଚାଳନା ଦାୟିତ୍ୱ ନେଲେ କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କର । ୧୮୬୫ ମସିହାରେ ଏଇ କମ୍ପାନୀର କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ସଂଗ୍ରହ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟ, ପୁରାଣ ଓ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥମାନ କ୍ରମଶଃ ମୁଦ୍ରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଚାର ଓ ପ୍ରସାରରେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀର ଅବଦାନ ସ୍ମରଣୀୟ ଅଟେ । ୧୮୯୨ ରେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କର ରାଜକାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅବସର ନେଲାପରେ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ ଅଧିକାଂଶ ସମୟରେ ହିଁ ସେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ସେ ୧୯୧୫ରେ ୭୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ ପ୍ରେସ୍‌କୁ ଆଉ ଚଳାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ସୁଦାମ ନାୟକଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ହିସାବ ବୁଝାଇ ଦେଇ ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’ ସମ୍ପାଦକ ପଦରୁ ମଧ୍ୟ ଇସ୍ତଫା ଦେଇଦେଲେ ।

ଛାପାଖାନା ବସିବାର ପ୍ରାୟ ମାସକ ପରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୬୫ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ ‘ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା’ର ପ୍ରଥମ ସଂଖ୍ୟା ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ଏହି ଉତ୍କଳ ଦୀପିକା ହିଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ନଅଙ୍କ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ପ୍ରକୃତ ଚିତ୍ର ଦେଇ ଓଡ଼ିଶା ବାସୀଙ୍କର ଦୁରବସ୍ଥା ପ୍ରତି ସରକାରଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିପାରିଥିଲା । ସରକାରୀ ବଜେଟ୍, ପୋଲିସର ମାତ୍ରାଧିକ ଅତ୍ୟାଚାର, ହାକିମମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର, ସ୍କୁଲ କଲେଜ ପରିଚାଳନାରେ ତ୍ରୁଟି ଇତ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ନିରପେକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣରୁ ସମୀକ୍ଷ

ହିତ ସକାଶେ ଗୌରୀଶଙ୍କର ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗଣିତ, ବିଜ୍ଞାନ, ଭୂଗୋଳ ଓ ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତି ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରିବା ସକାଶେ ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ସହ ହାତମିଳାଇ କାମ କରିଥିଲେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବିଚ୍ଛନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ, ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ, ଜଗମୋହନ ଲାଲୁ, ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି, ପ୍ରଭାକର ବିଦ୍ୟାରନ୍, ଗୋବିନ୍ଦ ଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ ଏବଂ କପିଳେଶ୍ୱର ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ ।

କଟକର ବୁଦ୍ଧିଜୀବୀମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଏ ଜାତିର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଏକତ୍ର ଚିନ୍ତା କରିବା ସକାଶେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ନଥିଲା । ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କର ଉଦ୍ୟମରେ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ ଗୋଟିଏ ସାଂସ୍କୃତିକ ମିଳନ ପୀଠରେ ପରିଣତ ହୋଇଗଲା । ସାଂସ୍କୃତିକ ଭାବ ବିନିମୟ ସକାଶେ ତଥା ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ରାଜନୈତିକ ବିଚାର ଆଲୋଚନା ପାଇଁ କଟକ ନଗରରେ ୧୯୦୯ ରେ ୧୧ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ କରି ଗୌରୀଶଙ୍କର ଟାଉନହଲ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ଟାଉନ୍ ହଲ ଆଜି ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିର ବାର୍ତ୍ତା ସମସ୍ତଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଛି ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ପୁରୀରେ ଉତ୍କଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମିତି ଗଠନ କଲାପରି ଗୌରୀଶଙ୍କର କଟକର କାଠଗଡ଼ା ସାହିରେ କାୟସ୍ଥ ଛାତ୍ରାବାସ ୧୪ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ନିର୍ମାଣ କରିଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କ ପରି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ବିଧାନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ ।

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀ, ଓଡ଼ିଶାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜଧାନୀ କଟକ ସହର ପାଇଁ ଟାଉନ ହଲ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସହ ସେ ତାଙ୍କର ନିଜ ଗ୍ରାମ ଦୀକ୍ଷିତ ପଡ଼ାରେ ସାତ ହଜାର ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ କବିରାଜି ତାନ୍ତ୍ରଗଣା ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । କଟକର ଗୌରୀଶଙ୍କର ପାର୍କ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟତମ କାର୍ଯ୍ୟ । ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ଦେଶ ଓ ଦଶର ହିତଲାଗି ବିନିଯୋଗ କରି ସେ ଆନନ୍ଦ ପାଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଅସୀମ ମମତା ଥିଲା । ତାଙ୍କର ଏହି ଲୋକହିତକର ସାମାଜିକ ସେବାମୂଳକ କାମ ଲାଗି ସରକାର ୧୯୧୬ ରେ ତାଙ୍କୁ ରାୟ ବାହାଦୁର ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ ।

ଗୌରୀଶଙ୍କର ଦରିଦ୍ର ନଥିଲେ ହେଁ ବିଳାସରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ପସନ୍ଦ କରୁନଥିଲେ । ମୋଟା ଚାଉଳର ଭାତ, ମୋଟା ଦେଶୀ ଲୁଗା, ପୁରୁଣାକାଳିଆ ଜାମା ଓ ଖଣ୍ଡିଏ ଛତା ଥିଲା ତାଙ୍କର ନିତିଦିନିଆ ବ୍ୟବହାର୍ଯ୍ୟ ବସ୍ତୁ । ଲାଟ ସାହେବଙ୍କ ଦରବାରକୁ ସେ ଘୋଡ଼ା ଗାଡ଼ିରେ ନଯାଇ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ଯାଉଥିଲେ । ୧୯୧୭ ମାର୍ଚ୍ଚ ୫ ତାରିଖ ଦିନ ପ୍ରିଣ୍ଟିଂ କମ୍ପାନୀରେ ସଞ୍ଚାଳନ ହୋଇ ୭ ତାରିଖ ରାତିରେ ସେ ଶେଷ ନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶା ଓ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠା ଯୋଗୁଁ ଅତିମ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବା ଲାଗି କର୍ମବୀର ଗୌରୀଶଙ୍କରଙ୍କ ଶବାଧାର ସହ ଶ୍ମଶାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇଥିଲେ ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ । ସମସ୍ତ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶରେ ମଧ୍ୟ ଗୌରୀଶଙ୍କର ନିଜର ଜନ୍ମ ଭୂମି ଓଡ଼ିଶା ଓ ତା'ର ଦେଶବାସୀ ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ କର୍ମବୀର ଭାବରେ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

* * *

ଓଡ଼ିଶା, ଓଡ଼ିଶୀ ଓ କବିଚନ୍ଦ୍ର

ଉତ୍କଳ ଜନନୀଙ୍କର ଯେଉଁ ଅଳ୍ପ କେତେଜଣ ବରପୁତ୍ର କୌଣସି ପଦପଦବୀରେ ନଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ନିଷ୍ଠାର ସହ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଉତ୍କଳୀୟ କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ଐତିହ୍ୟର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦନରେ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ, କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ୟତମ । ଓଡ଼ିଶାର ଏହି ଯୁଗସ୍ରଷ୍ଟା ନାଟ୍ୟକାର ଓ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ସଂଗୀତର ଉଦ୍‌ଗାତା କଟକ ଜିଲ୍ଲା ବାଙ୍କୀ ଖମାରଙ୍ଗ ଗ୍ରାମରେ ୧୮୯୭ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୩ ତାରିଖ ବକ୍ସଳ ଅମାବାସ୍ୟା ଦିନ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ।

ତୁଳସୀ ଦୁଇପତ୍ରରୁ ବାସିଲା ଭଳି କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତିଭା ଛାଏଁ ଛାଏଁ ବିକଶିତ ହୋଇଥିଲା । ବାଲ୍ୟ ବୟସରୁ ଗୀତ ରଚନା କରିବା ଓ ଲଳିତ କଣ୍ଠରେ ଗୀତ ଗାଇବାରେ ସେ ନିପୁଣତା ଲାଭ କରିଥିଲେ । ନିଜ ଗାଁ ବଡ଼ମ୍ବାରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଲାଭପରେ ବାଙ୍କୀ ଚର୍ଚ୍ଚିକା ସ୍କୁଲରୁ ସେ ମାଜନର ପାସ କରି ଖୋର୍ଦ୍ଧା ହାଇସ୍କୁଲରୁ ୧୯୨୭ ମସିହାରେ ମାଟ୍ରିକ୍ ପାସ କଲେ । ତା’ପରେ କାଳୀଚରଣ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ‘ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୋଷ’ ସଂକଳକ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରହରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ରହି କଟକ ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ଆଇ.ଏ. ପଢ଼ିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାଙ୍କର ପିତୃବିରୋଗ ଘଟିଥିଲା । ଏହାପରେ କାଳୀଚରଣ ବଡ଼ମ୍ବାର ତଦାନୀତନ ରାଜା ବିଶ୍ଵମ୍ବର ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରାମସେ ସାହେବଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଖଣ୍ଡପଡ଼ା ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶକ ଭାବେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଥିଲେ ।

ମାତା ରାଧାମାଳୀଙ୍କ ପ୍ରୋତ୍ସାହନ, ଶିକ୍ଷକ ରଘୁନାଥ ରାୟଙ୍କ ମାର୍ଗ ଦର୍ଶନ ତଥା ରାଜା ବିଶ୍ଵମ୍ବର ମଙ୍ଗରାଜଙ୍କ ପୃଷ୍ଠପୋଷକତା କାଳୀଚରଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗୀତ ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରଗତି କରିବାରେ ବହୁତ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲା । କାଳୀଚରଣ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ରାଗରାଗିଣୀ ସମ୍ବଳିତ ଛାନ୍ଦ, ଚୌପଦୀ ଓ ଚମ୍ପୂ ପ୍ରଭୃତି ନିଜେ ଗାଇ ସେହିପରି ଅଭ୍ୟାସ କରୁଥିଲେ । ପିଲାବେଳେ ସେ ଗୋଟିପୁଅ ନାଚ ମଧ୍ୟ ଶିଖିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ଓଡ଼ିଶାର କଳା, ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟର ସ୍ବାଦ ତାଣି ନିଜେ ସେଥିରେ ମଜ୍ଜି, ସେଥିରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଜ୍ଜାଇବାକୁ ସଦାସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ ।

କାଳୀଚରଣଙ୍କ ଗତିପଥ ସେତେବେଳେ ଏକ ନୂଆ ମୋଡ଼ ନେଲା, ଯେତେବେଳେ ସେ ୧୯୨୭ ରେ ଗୋପାଳ ଗୋସେଇଁଙ୍କ ସହ ମିଶି ରାସଦଳ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଏହି ଦଳର ନାମ ଥିଲା ‘ରାଧାରମଣ ରାସୋସବ’ । କାଳୀଚରଣ ଦେଖିଲେ ଯେ, କବିସୂର୍ଯ୍ୟ ବଳଦେବ ରଥଙ୍କ ରଚିତ ‘କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ କେବଳ ଏକ ସାହିତ୍ୟ କୃତି ନୁହେଁ; ଏହା ଏକ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ମଧ୍ୟ । ତେଣୁ ସେ ‘କିଶୋର ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ଚମ୍ପୂ’ର ଗୀତଗୁଡ଼ିକୁ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଆକାରରେ ପରିବେଷଣ କରି ଚମ୍ପୂକୁ ଅଧିକତର ଲୋକପ୍ରିୟ କରାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦାବଳୀ ମାଧ୍ୟମରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା ପରିବେଷଣ ସେତେବେଳେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ କମ୍ ଉଠିବାର ଓ ଉଦ୍‌ଘାଟନା ସୃଷ୍ଟି କରୁନଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ କାରଣରୁ ୧୯୩୯ ରେ କାଳୀଚରଣଙ୍କର ରାସଦଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାଚୀନ ରାଗରାଗିଣୀକୁ ନେଇ କବିସୂର୍ଯ୍ୟ, ଗୋପାଳକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ଓ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସାରସ୍ୱତ ସମ୍ପଦରେ ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଥିଲା, ତାହାକୁ କାଳୀଚରଣ ଭୁଲିଲେ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରାଚୀନ ରୀତିରେ ରାଗରାଗିଣୀ ଥାଇ ଲଳିତ ଓ ମଧୁର କବିତାବଳୀ ରଚନା କରିଗଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ ପରମ୍ପରା ଓ ଐତିହ୍ୟକୁ ନେଇ ସେ ଗର୍ବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ନିଜେ ନିଜ ଜୀବନରେ ସେ ସବୁକୁ ଫୁଲ ପରି ଫୁଟାଇ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ତା’ର ସୁବାସରେ ଆହ୍ଲାଦିତ କରୁଥିଲେ । କାଳୀଚରଣ ବରାବର କହୁଥିଲେ ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟ ରାଜ୍ୟରେ କେବଳ କବି ସମ୍ରାଟ ନୁହନ୍ତି, ଓଡ଼ିଶାର ସଙ୍ଗୀତ ରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଥିଲେ ସଙ୍ଗୀତ ସମ୍ରାଟ ।

କବିସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରି ଓଡ଼ିଶୀ ରଚନା କରି କାଳୀଚରଣ ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତି ରାଜାଙ୍କ ଠାରୁ ‘କବିଚନ୍ଦ୍ର’ ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଏହି ଉପାଧିକୁ ସାର୍ଥକ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଅସୁମାରୀ କବିତାବଳୀ ରଚନା କରି ଯାଇଛନ୍ତି ।

କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଲାଭ କରିଥିଲା । ୧୯୫୯ ମାର୍ଚ୍ଚ ୬ ତାରିଖ ଦିନ ଦିଲ୍ଲୀର ବିଜ୍ଞାନ ଭବନରେ ଗୁଣଜ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି କାଳୀଚରଣ ଯେଉଁ ସଫଳତା ଲାଭ କଲେ, ସେହି ସାଫଲ୍ୟ ହିଁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ

ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟ ପରି ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତକୁ ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବା ସକାଶେ କାଳୀଚରଣ ଉଦ୍ୟମ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ମନ୍ଦିର ଗାତ୍ରରେ ଖୋଦିତ ମୂର୍ତ୍ତି ଅନୁସାରେ ଓଡ଼ିଶୀ ନୃତ୍ୟର ଯେପରି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଙ୍ଗା ରହିଛି, ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଗାୟନ ରୀତି ରହିଛି ।

ଓଡ଼ିଶୀ ସଙ୍ଗୀତରେ ବିଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ ରାଗ ରାଗିଣୀକୁ ସେ ସରସ ଗୀତାବଳୀରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜେ ଗାଇ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲେ । ରାଗ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ତାଙ୍କ ସମ୍ପାଦିତ ସଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିକ ‘ରାଗଚିତ୍ର’ ନାମକ ପୁସ୍ତକରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଇଛି । ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ଦକ୍ଷ ପ୍ରତିଭାବାନ କଳାକାରମାନଙ୍କୁ ଖୋଜି ବାହାର କରି ରହିବାକୁ, ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ଓଡ଼ିଶୀ ଗୀତ ଓ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ରାସଦଳ ଯାତ୍ରା ନାଟକ ଓ ସବୁକିଛିରେ ଓଡ଼ିଶାର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଉତ୍କଳ ଉନ୍ମାଦନାର ବିଚିତ୍ର ପରିବେଶ ଥିଲା ।

କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ହାଡ଼େ ହାଡ଼େ ଖାଣି ଓଡ଼ିଆ ଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଯେ, ଜୟଦେବଙ୍କ ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’ ରଚନାବଳୀ ସବୁ ଏକ ମାର୍ଜିତ ଓଡ଼ିଆ ରଚନା ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ । ତେଣୁ ସେ ଜୟଦେବଙ୍କ ସଂସ୍କୃତ ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’କୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦ କଲାବେଳେ ସଂସ୍କୃତର ଛନ୍ଦ ଓ ରାଗରାଗିଣୀକୁ ନ ବଦଳାଇ ଯେପରି ଅଖଣ୍ଡ ରଖିଲେ ତାହା ସମଗ୍ର ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ ଅଟେ । ମୂଳ ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’କୁ ଗାଇଲେ ଯେଉଁ ଶ୍ରୁତି ମଧୁରତା ଲକ୍ଷିତ ହେବ, କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣଙ୍କ ଓଡ଼ିଆ ‘ଗୀତଗୋବିନ୍ଦ’କୁ ଗାଇଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଛନ୍ଦମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧ ହେବ । କେବଳ ଗୀତଗୋବିନ୍ଦକାର ଜୟଦେବଙ୍କଭଳି ମାଟିର କବି ହିଁ ଏପରି କରିବାରେ ସମର୍ଥ ବୋଲି ପ୍ରତିପାଦନ କରିବାପାଇଁ କବିଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଅନୁବାଦ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ସହିତ ଜୟଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଓଡ଼ିଶା ଏବଂ ଜୟଦେବ ଓଡ଼ିଆ କବି ବୋଲି କାଳୀବାରୁ ଯେଉଁ ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଉପସ୍ଥାପନ କରିଗଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରୀତିର ନିଜ୍ଜକ ଉଦାହରଣ । ଓଡ଼ିଶାର କଳାପ୍ରିୟ କୁଶଳୀ ଅଭିନେତା-ଅଭିନେତ୍ରୀଙ୍କୁ ନେଇ ସେ ‘ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର୍ସ’ ଗଢ଼ିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ସାମାଜିକ ଓ

ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଆଣିବା ପାଇଁ ‘ଓଡ଼ିଶା ଥିଏଟର’କୁ କବିଚନ୍ଦ୍ର ଗଣମାଧ୍ୟମ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ ।

ଅଠତିରିଶ ଖଣ୍ଡ ନାଟକ, ସାତଖଣ୍ଡ ନୃତ୍ୟନାଟିକା ଓ ବହୁ ଏକାଙ୍କିକା ରଚନା ସହ ଅସୁମାରୀ ଗୀତ ଲେଖି ସେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅମର ହୋଇଛନ୍ତି। ନିଜର କଲମ କାଗଜରେ ନିଜ ଜାତିର ପରମ୍ପରାର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଅଙ୍ଗାଳିକା ନିର୍ମାଣ କଲାବେଳେ ସଂସ୍କୃତିର ଭିତ୍ତିଭୂମିକୁ କାଳୀବାରୁ ଯେପରି ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କର ଭବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିଭଙ୍ଗୀର ପରିଚୟ ଦିଏ । ସେ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଚୀନ କବି ସାରଳା ଦାସ, ପୁରାଣ କବି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ଓ ଆଭିଜାତ୍ୟର କବି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜକୁ ନେଇ ଗର୍ବ କରୁଥିଲେ ।

କବିଚନ୍ଦ୍ର କାଳୀଚରଣ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚାମର ସେବା ନିଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ସେ ଭକ୍ତିରେ ଗଦ ଗଦ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମନ୍ଦିରରେ ଯେପରି ଭୋଗ ରାଗ ହୁଏ ଖୁରି, ଖୁରିସା, ଶାଗ, ପଖାଳ ଠିକ୍ ସେହିପରି ନିଜ ଘରେ କରି ସେ ନିଜକୁ ଜଣେ ଖାଣ୍ଡି ଓଡ଼ିଆ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ ।

ନିଜ ଜୀବନର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ଅନୁଭୂତି ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ ‘କୁସାରଚକ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଜାତୀୟତାବୋଧ, ଦେଶପ୍ରେମ, ଈଶ୍ବରଭକ୍ତି ତାଙ୍କର ନାଟକ, ଏକାଙ୍କିକା, ଗୀତିନାଟ୍ୟ ଏବଂ ସଙ୍ଗୀତମାନଙ୍କରେ ଉତ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ରହିଛି ।

* * *

ସଂସ୍କାରକ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ

ଓଡ଼ିଶାର ଯେଉଁ କେତେଜଣ ମନୀଷୀ ଦେଶ, ଦଶ ଓ ଜାତିର ପ୍ରଗତିପାଇଁ ଆଜୀବନ ସାଲିସ୍‌ସ୍‌ଆଦି ସଂଗ୍ରାମରେ ବ୍ୟାପୃତ ରହି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶନ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ । ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲାର ଷୋଳଶାସନ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପୁର ଶାସନରେ କୁଳାନ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁଳରେ ୧୮୮୪ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୫ ତାରିଖ ଶ୍ରୀବଣ ଶୁକ୍ଳ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶୀ ଗହ୍ମା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ପୂର୍ବ ଦିନ ନୀଳକଣ୍ଠ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସାମାଜିକ ସୁଖ ସୁବିଧା ଭିତରେ ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଜୀବନଯାପନ କରିବାର ସମସ୍ତ ସମ୍ଭାବନା ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ଏଡ଼ାଇ କୁପ୍ରଥା ଓ କୁସଂସ୍କାର ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି ସବୁ ଜାତି ଓ ସବୁ ସଂପ୍ରଦାୟର ଲୋକ ଯେ ସମାଜର ସୁଖ ସୁବିଧା ଉପଭୋଗ କରିବାକୁ ସମର୍ଥନୀୟ ଥାନ୍ତି ସେହି ମତବାଦକୁ ଜାହିର କରିବା ପାଇଁ ଛାତ୍ର ଅବସ୍ଥାରୁ ଶେଷ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୀଳକଣ୍ଠ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ସଂଗ୍ରାମ ଚଳାଇଥିଲେ ।

ମଣିଷ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ । ସଂଗ୍ରାମରୁ ହିଁ ଜୀବନ ମାର୍ଜିତ ଓ ବିକଶିତ ହୁଏ । ରାଷ୍ଟ୍ରା ପିଚ୍ଛିଳ ବା ଚିକ୍‌କଣ ହେଲେ ଯାନ ଚଳାଚଳରେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ରାଷ୍ଟ୍ରାଟି ସାମାନ୍ୟ ଖଦ-ଖଦଡ଼ିଆ ଥିଲେ ଚକ ସଂଘର୍ଷ କରି ଆଗେଇତାଲେ । ସଂଘର୍ଷଶୀଳ ଜୀବନରେ ହିଁ ମଣିଷର ପ୍ରଗତି ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ମଣିଷ ଯେତେବେଳେ ତା'ର ସକଳ ପ୍ରତିକୂଳ ପରିବେଶ ଭିତରୁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତକରି ପକ୍ଷରୁ ପଦ୍ମ ପୁଟିଲା ପରି ସମାଜର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ରୂପେ ଠିଆ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ପୂଜା ପାଏ । ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସେହିପରି ଏକ କଠୋର ଓ ନିଷ୍ଠାପର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଥିଲା । ସେ ପିଲାଦିନୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଚେତା ଥିଲେ । ସବୁକଥା ଜାଣିବା ଓ କିଛି କାମ କରି ଦେଖାଇବାରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରବଳ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା । ସେ ଯେତେବେଳେ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ପାଠ ପଢୁଥିଲେ, ବଡ଼ଚାଟ ହିସାବରେ ବୋର୍ଡ଼ିଙ୍ଗର ସାଥୀ ପିଲାଙ୍କୁ ଧରି ଥରେ ଗୀର୍ଜାକୁ ଯାଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନଙ୍କ ପୂଜା ପଦ୍ଧତି ଦେଖିଲେ । ସେ ସମୟରେ ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପକ୍ଷରେ ଗୀର୍ଜାକୁ ଯିବା ଏକ ଧର୍ମ ବିରୋଧୀ ଦୁଃସାହସିକ

କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ତେଣୁ ସେତେବେଳର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣାଙ୍କ ଆଗରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବିରୋଧରେ ପଣ୍ଡିତ ସଦାଶିବ ମିଶ୍ର ଅଭିଯୋଗ କଲେ । ବୁଝିଲା ବେଳକୁ ପୂର୍ବଦିନ ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ମହାରଣା 'Village Blacksmith' କବିତା ପଢ଼ାଇଲା ବେଳେ 'Here is the person pray and preach', ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥିଲେ । ଆଗ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ପରେ ପ୍ରଚାର କରୁଥିବା ସେହି ପାତ୍ରୀଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ନୀଳକଣ୍ଠ ଗୀର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଯାଇଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ତାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡଦେଇ ନ ଥିଲେ । ମଣିଷମନର ଜାଣିବା ଇଚ୍ଛା ଯେତେ ପ୍ରବଳ ହୁଏ ସେ ସେତେ ଦୂରଦର୍ଶୀ ହୁଏ । ସାମାଜିକ ପ୍ରତିବନ୍ଧକକୁ ଭ୍ରାନ୍ତନେତ୍ର ନକରି ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞାସା ପିପାସାକୁ ମେଣ୍ଟାଇ ଥିଲେ । ସେ ଦେଖିଲେ ଗୀର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ଗଲେ ମଣିଷର ଧର୍ମ ଯାଏ ନାହିଁ । ସବୁ ଧର୍ମର ମୌଳିକ ନୀତି ସମାନ । ଏକ ପରମପିତାଙ୍କୁ ମଣିଷ ତା'ର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଭାଷାରେ ଡାକି ହୃଦୟର ଭାବବ୍ୟକ୍ତ କରୁଛି ମାତ୍ର । ମନ୍ଦିର ମସଜିଦ୍ ଗୀର୍ତ୍ତାରେ ଦେବତା ନ ଥାନ୍ତି । ଦେବତାଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ ହେଉଛି ମଣିଷର ହୃଦୟ । ତେଣୁ ଏହି ହୃଦୟକୁ ପବିତ୍ର ରଖିବା ହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ଧର୍ମ ।

ସେତେବେଳେ ପ୍ରତିକଥାରେ ଛୁଆଁ ଛୁତିକା ପ୍ରବଳ ଥିଲା । ଜୀଅନ୍ତା ହାଡ଼ି ବାଉରୀଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣେ ଛୁଇଁବା ଦୂରେ ଥାଉ ତାଙ୍କ ଛାଇ ବି ମାତୁ ନ ଥିଲେ । ଏପରି ସ୍ଥିତିରେ ସେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ ଗୋପବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ସୁଆଣ୍ଡୋ ଯାଇଥିବା ନୀଳକଣ୍ଠ, ହରିହର ଓ ଅନନ୍ତ ମିଶ୍ର ଭାର୍ଗବୀ ନଦୀ କୂଳରେ “ପାଠ ପଢ଼ି ସରକାରୀ ଚାକିରି ନ କରି ଦେଶ ପାଇଁ କିଛି କରିବା” ସକାଶେ ଶପଥ ନେଇଥିଲେ ଏବଂ ପୁରୀରେ ହଜିଜାରେ ମରୁଥିବା ଅତିହ୍ନା ଲୋକଙ୍କର ଶବ ସଂସ୍କାର ମଧ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଏ ସବୁ କାମ ସେତେବେଳର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତର ସମାଜରେ ଚିନ୍ତାର ବାହାରେ ଥିଲା । ଜନ୍ମକୁ ନେଇ ଜାତି ବିଚାର ଏକ କୁସଂସ୍କାର । ମଣିଷର ମହତ୍ତ୍ୱ ତାର ଜନ୍ମଗତ ଜାତିବିଚାରରୁ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ ତାର ଗୁଣ କର୍ମଗତ ବିକାଶରୁ ନିର୍ଣ୍ଣିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦର୍ଶନ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଏମ୍.ଏ. ପାସ କରି ସତ୍ୟବାଦୀରେ ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ଯୋଗ ଦେଇଥାନ୍ତି । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢୁଥିବା ହଷ୍ଟେଲର ସବୁ ଛାତ୍ର ଏକ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଧାଡ଼ିରେ ବସି ଭୋଜନ କରୁଥିଲେ । ସବୁ ଜାତିର ପିଲାମାନଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପିଲାଙ୍କ ସାଥରେ ବସାଇ ଜାତିବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବିଶେଷରେ ଏକତ୍ର ପଢ଼ି ଭୋଜନ କରାଇବା ସେତେବେଳର ସମାଜରେ ଏକପ୍ରକାର ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ସତ୍ୟବାଦୀ ପାଖ ରାମଚନ୍ଦ୍ରପୁର ଶାସନର ବ୍ରାହ୍ମଣ ନୀଳକଣ୍ଠ ସେ ସମୟର ସବୁ ମୁଖିଆ ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସାଆନ୍ତ ଭଜମିଶ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଆଗରେ ଏପରି ପଢ଼ି ଭୋଜନ କରାଇବା ଅସମ୍ଭବ ହେଲା । ଏଥିପାଇଁ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କୁ ଅପାଢ଼ଭେଦ କରିବା ସକାଶେ ଯୋଜନା କରାଗଲା । ଶେଷରେ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟକୁ ନିଆଁ ଲଗାଇ ପୋଡ଼ି ଦିଆଗଲା । କିନ୍ତୁ ସଂସ୍କାରପ୍ରିୟ ନୀଳକଣ୍ଠ ସମାଜର କୁସଂସ୍କାର ବିରୋଧରେ ତାଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମ ବଜାୟ ରଖିଲେ । ସାଥରେ ବସି ଭାତ ଖାଇଲେ ଯେ ଜାତି ଯାଏ ନାହିଁ — ଏହା ନୀଳକଣ୍ଠ ଜାଣିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳର ସମାଜରେ ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ‘ନିଶ’ ରଖୁ ନ ଥିଲେ । ବଡ଼ମାନଙ୍କ ଆଗରେ ନିଶ ରଖି ଚାଲିବା ଅଭଦ୍ରତା ଓ ଅସାମାଜିକତା ଥିଲା । ଯେଉଁମାନେ ନିଶ ସହ ଦାଢ଼ି ରଖୁଥିଲେ ତାହା ଏକ ପ୍ରକାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ପ୍ରୌଢ଼ତା ବୋଲି ବିଚାର କରାଯାଉଥିଲା । ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଏହାକୁ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ମନେ କରୁ ନ ଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ କଳିକତାରେ ପଢ଼ିବା ବେଳୁ ଦାଢ଼ି କାଟି କେବଳ ନିଶ ରଖିଥିଲେ । ଏପରି ବେଶରେ ଶାସନୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯୁବକର ଚଳଣି ସେତେବେଳର ସମାଜ ପସନ୍ଦ କରୁ ନ ଥିଲା । ନୀଳକଣ୍ଠ ‘ନିଶ’ ତ ରଖିଲେ, ‘ମୋ ନିଶ’ ବୋଲି ଦୁଇଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ୧୯୧୧ ମସିହାର ‘ମୁକୁର’ ପତ୍ରିକାରେ ଲେଖିଲେ । ସେଥିରେ ସେତେବେଳର କୁସଂସ୍କାରାଚ୍ଛନ୍ନ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଯେଉଁ କଟାକ୍ଷ — ତାହାର ନମୁନା ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଶାଣିତ ବ୍ୟଙ୍ଗରୁ ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ‘ନିଶ’ ପ୍ରବନ୍ଧର ମନ୍ତ୍ର ଡିଆରି କରି ନୀଳକଣ୍ଠ ଲେଖିଥିଲେ — “ଓଁ ‘ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ବୁଝିଗଲା’ ମନ୍ତ୍ରସ୍ୟ ଜାତି - ପାଟକ ରକ୍ଷିଃ, ‘ଅଟକି ଦବା’-ଛନ୍ଦଃ, ‘ଶର୍ଷା’ - ବୀଜଂ, ‘ପୁସୁଲା’ - ଶକ୍ତିଃ, ଭାଙ୍ଗଖର୍ଚ୍ଚେ ଠେଙ୍ଗା ନିଯୋଜନଂ - କୀଳକଂ, ‘ବଡ଼ବଡ଼ ଉପାଧି’ - ଦୈବତା,

ନିଶଧାରୀ - ଗୋତ୍ରସ୍ୟ ମମ ଅଥଥା ପ୍ରଦୀପନେ ଅଜ୍ଞାତ ବିଶୁଦ୍ଧ ନିଶସ୍ତ ବାରଣେ
ବିନିଯୋଗଃ’ ।

ସେତେବେଳେ ‘ବ୍ରହ୍ମତ୍ୱ ବୁଝିଗଲା’ ବୋଲି ‘ଜାତି-ପାଟକ’କୁ ଆବୋରି
ବସିଥିବା ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ସବୁ କଥାରେ ଛନ୍ଦକରି ଅଟକାଇ ରଖିବା ଏବଂ
କର୍ଣ୍ଣାବଶତଃ ଫୁସୁଲା ଫୁସୁଲି କରି ସାମାଜିକ ଉନ୍ନତିରେ ବାଧକ ହେବା ଏବଂ ନିଜେ
ଭାଙ୍ଗ ଖାଇ ଠେଙ୍ଗାଧରି ଅସାମାଜିକ କ୍ରିୟାରେ ଲିପ୍ତଥିବାବେଳେ ସମସ୍ତ ଭଜମିଶ୍ର
ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ଉପାଧି ଧାରି ସମାଜରେ ବଡ଼ପଣା ସାଜୁଥିବା ରକ୍ଷଣଶୀଳ
ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ କୁସଂସ୍କାର ପ୍ରତି ତାତ୍ତ୍ୱ ଆକ୍ଷେପ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଅଭିମାନ ପ୍ରତି ପ୍ରଚଣ୍ଡ
ଆଘାତ ଦେଇଥିଲେ ନୀଳକଣ୍ଠ । ଏଥିରୁ ପ୍ରତିକର୍ମରେ ସଂସ୍କାର ଆଣିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କର
ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାଧାରା ପ୍ରତିପନ୍ନ ହୁଏ । ନିଶ ରଖାଯିବ କି ନ ରଖାଯିବ ତାହା
ଯେତେ ବଡ଼ ନୁହେଁ, ନିଶ ରଖିଲେ ଦାଡ଼ି ରଖିବାକୁ ହେବ ବା ଦାଡ଼ି ବିନା ନିଶ
ରଖିହେବ ନାହିଁ — ଏପରି ବନ୍ଧମୂଳ ଅଯୌଷ୍ଟିକ ଧାରଣାର ବିରୋଧ କରି ନୀଳକଣ୍ଠ
ନିଜେ ନିଶ ରଖିଥିଲେ ଓ ସଂସ୍କାରମୂଳକ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦେବୀପୂଜା ନାମରେ ମାଛ ଓ ବୋଦା
ବଳିଦେଇ ମାଛମାଂସ ଖାଉଥିଲେ । କେତେକ ଶାକ୍ତ ପୂଜାରେ ‘ପଞ୍ଚ-ମକାର’ର
ପୂରା ଉପଯୋଗ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେହି ଅଣ୍ଡା ଖାଉ ନ ଥିଲେ । କୁକୁଡ଼ା ଅଣ୍ଡା
ଖାଇଲେ ଜାତିଗଲା ବୋଲି ମନେ କରୁଥିଲେ । ନୀଳକଣ୍ଠ ମାଛ ତ ପ୍ରବଳ
ଖାଉଥିଲେ, ଅଣ୍ଡା ମଧ୍ୟ ଖାଉଥିଲେ । ବରଂ ଅଣ୍ଡା ଖାଇଲେ ଜାତି ଯିବ ଏହି
ଧାରଣାକୁ ବଦଳାଇବା ପାଇଁ ସେ ଅଣ୍ଡା ଖାଇ ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲେ ଯେ,
ଅଣ୍ଡା ଖାଇଲେ ବି ତାଙ୍କ ‘ଜାତି’ ଅତୁଟ ରହିଛି । ତେଣୁ ସେ ତାଙ୍କ ଆତ୍ମଜୀବନୀ
(୮୦ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ)ରେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, ‘ମୁଁ ଦିନକେ ଗୋଟିଏ ଡିମ୍ବ ଛଡ଼ା
ଆଉ କିଛି ଖାଉ ନଥିଲି ।’ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନୀତିବାଦୀ
ଓ ଶୃଙ୍ଖଳାପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ପିଲାମାନଙ୍କର ପାଠ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ଇଚ୍ଛାକୁ ବଢ଼ାଇବା
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜ ପାଠ୍ୟ ଅତିରିକ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହି ପଢ଼ିବା ପାଇଁ

ସେ ପ୍ରତି ଶ୍ରେଣୀରେ ଲାଇବ୍ରେରୀର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବେ ପ୍ରତି ପିଲାଟି ଚରିତ୍ର ଗଠନ ସହ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ବର ବିକାଶ ଦିଗରେ ସେ ସଚେତନ ଥିଲେ ।

ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଭୂମିକା ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ସେ ଏକାଧାରରେ ପ୍ରାଚୀନ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର କ୍ଲିଷ୍ଟ ସମାସ ବହୁଳ ଶୈଳୀସହ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ସରଳ ଭାଷା ବିନ୍ୟାସ କରିବାରେ ପ୍ରବୀଣ ଥିଲେ । ତାଙ୍କର ‘କୋଣାର୍କ’ କାବ୍ୟ ଯେପରି ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ବହୁଳ ଗୌଡ଼ୀୟାତିରେ ଲିଖିତ, ‘ଦାସ ନାଏକ’ ସେହିପରି ସରଳ ଲୋକ ଭାଷାରେ ରଚିତ । ଭାଷା ଉପରେ ଏପରି ଦକ୍ଷତା ଏବଂ ନିଜ କଳାତ୍ମକ ବୋଲି ମନାଇ ଲେଖାଇବାରେ ଅଧିକାର ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କର ହିଁ ଥିଲା । ସେ କଳିକତା ବିଶ୍ବବିଦ୍ୟାଳୟରେ ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନର ଅଧ୍ୟାପକ ଥିଲେ । ତେଣୁ ଭାଷା ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଦୃଷ୍ଟି କୋଣର ପରିଚୟ ଗୋପୀନାଥ ନନ୍ଦଙ୍କ ‘ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାତତ୍ତ୍ବ’ ଗ୍ରନ୍ଥର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଆମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ । ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ଗୀତାର ବିସ୍ତୃତ ମୁଖବନ୍ଧ ତଥା ‘ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମ ପରିଣାମ’ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା, ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ, ଓଡ଼ିଆ ସମାଜ ତଥା ଓଡ଼ିଶାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ଇତିହାସ, ପରଂପରା ଓ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ମୌଳିକ ଚିନ୍ତାଧାରା ସେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଯାଇଛନ୍ତି - ସେ ସବୁ ତାଙ୍କର ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ମନୋବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଦିଏ । ଓଡ଼ିଶା ମାଟିରେ ରାଧାକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରଣୟଲୀଳାକୁ ନେଇ ଚୈତନ୍ୟଙ୍କ କାର୍ତ୍ତବୀର କଳିଙ୍ଗର ବୀରତ୍ବକୁ ହ୍ରାସ କରିଥିଲା ବୋଲି - ଏପରି ବୈଷୟିକ ଉଦ୍ଧୃତ ଭାବପ୍ରବଣତାକୁ ସେ ‘ଭାଗ୍ନିକ ମିଥ୍ୟା’ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥିଲେ । ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ବେଚ୍ଛାଚାର ଓ ବ୍ୟଭିଚାରକୁ ସେ ଘୃଣା ଓ ବିରୋଧ କରୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅନେକ ଯୁକ୍ତାକ୍ଷରକୁ ବାଦ୍ ଦେଇ ତା ବଦଳରେ ଅନୁସ୍ୱାର ପ୍ରୟୋଗର ବିକଳ ପଦ୍ଧତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଓଡ଼ିଆ ମୁଦ୍ରଣ କଳାରେ ଲିପିଗତ କଠିନତାକୁ ସେ ଦୂର କରିଥିଲେ । ଏପରିକି ଓଡ଼ିଆ ଦୃଷ୍ଟରେ ଶ, ଷ ଓ ସ ର ଉଚ୍ଚାରଣଗତ ଭେଦ ନ ଥିବାରୁ ସେ ଓ ଗୋପବନ୍ଧୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହୋଇମଧ୍ୟ ‘ଦାଶ’ ନ ଲେଖି ଭାଷା ବିଜ୍ଞାନ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ‘ଦାସ’ ଲେଖି ଜାତିଗତ ଭେଦଭାବ ତ୍ୟାଗଦ୍ୱାରା

ସାମାଜିକ ବ୍ୟାଧି-ଦୂର କରିବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ନିଜର ମତ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପାଇଁ ସେ ‘ନବଭାରତ’ ପତ୍ରିକା ସମ୍ପାଦନା କରିଥିଲେ ।

ରାଜନୀତିରେ ଯୋଗଦେଇ ନୀଳକଣ୍ଠ ବିଭିନ୍ନ ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୨୪ ରୁ ୧୯୪୫ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେନ୍ଦ୍ର ଆସେମ୍ବଲିରେ ସେ ଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପୈତୃକ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ଝିଅକୁ ଭାଗ ଦେବାପାଇଁ କଂଗ୍ରେସ ଯେତେବେଳେ ଆଜନ କରି ବସିଲା, ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ପରିବାରକୁ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ କରିବା ସକାଶେ ବୋହୂପାଇଁ ମଧ୍ୟ ଭାଗ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଲାଗି ଯୁକ୍ତି ବାଢ଼ିଥିଲେ । ୧୯୫୧ର ପ୍ରଥମ ଗଣତାନ୍ତ୍ରିକ ନିର୍ବାଚନରେ ତଥା ୧୯୫୭ର ଦ୍ୱିତୀୟ ସାଧାରଣ ନିର୍ବାଚନରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୫୭ରେ ମହତାବ୍ ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ବିଧାନସଭାର ବାଚସ୍ପତି ହେଲେ । ସେତେବେଳେ ବିଧାନ ସଭାର କିଛି ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ନ ଥିଲା । ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭାଙ୍ଗିଲେ ବାଚସ୍ପତି ମଧ୍ୟ ବରଖାସ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ପୂର୍ବରୁ କେରଳ ଓ ପଞ୍ଜାବରେ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ବାଚସ୍ପତି ମଧ୍ୟ ରହୁ ନ ଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ କିନ୍ତୁ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବଙ୍କ ମିଳିତ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ଭାଙ୍ଗିବା ପରେ ଛ'ମାସ ପାଇଁ ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ଶାସନ ଜାରି ହେଲା, ସେତେବେଳେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ବାଚସ୍ପତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ କଟିଯିବ ବୋଲି ଶାସନ ବିଶାରଦଙ୍କ ମତ ବିରୋଧରେ ଭାରତ ସମ୍ବିଧାନର ୧୬୯ ଧାରା ଅନୁସାରେ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ଯୁକ୍ତି କେନ୍ଦ୍ର ସରକାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ତା' ପରଠାରୁ ଆଜିଯାଏ ମନ୍ତ୍ରିମଣ୍ଡଳ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବିଧାନସଭା ବା ଲୋକ ସଭା ପ୍ରଭୃତିର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପୁଣି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ୍ଷମତାରେ ରହୁଛନ୍ତି । ଶାସନଗତ ତ୍ରୁଟି ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ସେ ସବୁ ଅବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ସୁଧାରିବାରେ ସମର୍ଥ ହେଉଥିଲା ।

ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠଙ୍କ ସଂସ୍କାରଶୀଳ ବିପ୍ଳବାତ୍ମକ ଭୂମିକା ଆମ ଶିକ୍ଷା, ସମାଜ, ସଂସ୍କୃତି ଓ ରାଜନୀତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଗଠନାତ୍ମକ ହୋଇଥିଲା । ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା ଲାଭକଲେ ମନରେ ଉଦାର ଭାବ ଜନ୍ମିବ ଏବଂ ସମାଜ ସେବା

କରିବାରେ ଲୋକେ ବ୍ରତୀ ହେବେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ଧୂବ ଧାରଣା ଥିଲା । ତେଣୁ କେବଳ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନବିଦ୍ୟାଳୟ କାହିଁକି, ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସହଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ନେତା ସେମାନଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ତୁଳନାରେ ଯେପରି ଅଧିକ କ୍ଷମତା ଭୋଗ କରି ନିଜ ପାଇଁ ସବୁ କିଛି କରି ଯାଇଛନ୍ତି, ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଦେଖିଲେ ନୀଳକଣ୍ଠ ତାଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ତୁଳନାରେ ରାଜନୀତିରୁ କିଛି ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ସଂଗ୍ରାମଶୀଳ ମନୋବୃତ୍ତି ଓ ଅବଦାନ ହିଁ ତାଙ୍କୁ ଅମର କରି ରଖିଛି ।

* * *

ଜାତିପ୍ରୀତିର ଜ୍ଵଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ :

ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି

କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି କେବଳ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ମହାରାଜା ନ ଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ସାରା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ନିର୍ମାତା । ତାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଜର୍ମାନର ବିସମାର୍ଜ ଓ ତୁର୍କୀର କମଳପାସାଙ୍କ ସହ ତୁଳନୀୟ । କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଜର୍ମାନର ବିସମାର୍ଜଙ୍କ ପରି ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏକତ୍ର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ତୁର୍କୀର ମୁସ୍ତାଫା କମଳପାସାଙ୍କ ପରି ସେ କୋଟି କୋଟି ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ନବଜାଗରଣ ଓ ନବ ଉନ୍ମାଦନା ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ଆନ୍ଦୋଳନର ମୁଖ୍ୟ ପୁରୋଧା । ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷା, ସଂସ୍କୃତି, ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ । କୃଷି ବିକାଶ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିବ ।

୧୮୯୨ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡି ରାଜବଂଶରେ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ୨୧ ବର୍ଷ ବୟସରେ ୧୯୧୩ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ୨୬ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିର ଶାସକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସାରା ଓଡ଼ିଶାର ଭାଷା-ସାହିତ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଘାରିଥିଲା । ରାଜଗାଦିରେ ବସିବାର ମାତ୍ର ୨୦ ଦିନ ପରେ ‘ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜକୁ ସେ ଏକ ଶତ ପଚାଶ ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଏହି ଅର୍ଥର ମୂଲ୍ୟ ଥିଲା ଯଥେଷ୍ଟ ଅଧିକ । ସେହିପରି ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଦୁଇ ମାସ ମଧ୍ୟରେ ଜୁନ୍ ମାସ ୯ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବିକାଶ ନିମନ୍ତେ ପାଞ୍ଚ ଶହ ଟଙ୍କା ଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅର୍ଥ ଗଢ଼ି ଉଠୁଥିବା ସତ୍ୟବାଦୀ ବନ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବହୁ ଉପକାରରେ ଆସିଥିଲା ।

ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ନ ଘଟିଲେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ସେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ସେ ପ୍ରଥମେ ନିଜ ରାଜ୍ୟ ପାରଳାଖେମୁଣ୍ଡିରେ

ଅନେକ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷାର ବିକାଶ ପାଇଁ ସଂସ୍କୃତ ଟୋଲମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ । ଏହି ଶିକ୍ଷାନୁଷ୍ଠାନ ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ତମ ଶାସକ, କବି, ପଣ୍ଡିତ ଓ ମହିନ୍ଦସୀ ମହିଳାମାନଙ୍କ ନାମରେ ମଧ୍ୟ ନାମିତ କରିଥିଲେ । ଆଜି ବହୁ ଲୋକଙ୍କ ପାଖରେ କୋଟି କୋଟି ଟଙ୍କା ରହିଛି । କିନ୍ତୁ ଜାତୀୟ ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସେମାନେ ଏହି ଅର୍ଥର କିୟଦଂଶ ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିବାକୁ ରାଜି ନୁହନ୍ତି । ଅର୍ଥ ଅଛି କିନ୍ତୁ ଦେଶପ୍ରେମ ନାହିଁ । ନିଜର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟଗ୍ର । କିନ୍ତୁ ଗଜପତି କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଳି ଜାତି ଏବଂ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସେମାନଙ୍କ ଭିତରେ ବ୍ୟାକୁଳତା ନାହିଁ ।

ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ଥିଲେ ଆକ୍ଷରିକ ଅର୍ଥରେ ଜଣେ ସୁଶାସକ । ନିଜ ରାଜ୍ୟର କୃଷକ ଓ ଦରିଦ୍ର କାରିଗରମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ସେ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତତ୍କାଳୀନ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ଼ ପେଣ୍ଡଲାଣ୍ଡ ଗଭୀର ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକାଶ କରି ୧୯୧୪ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ୩୦ ତାରିଖରେ ତାଙ୍କୁ ଏକ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଭାଷୀ ବିଚ୍ଛିନ୍ନାଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ସେ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିବା ପରଠାରୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ୧୯୨୪ ମସିହା ନଭେମ୍ବର ୨ ତାରିଖ ଦିନ ଫିଲିପ୍-ଡପ୍-କମିଟି ପାରଳା ଖେମୁଣ୍ଡି ଗସ୍ତରେ ଆସିଥିଲା ବେଳେ ସେ ‘ଉତ୍କଳ ହିତୈଷିଣୀ ସମାଜ’ ତରଫରୁ ଏ ସଂପର୍କରେ ଏକ ସ୍ମାରକ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ।

୧୯୧୪ ମସିହା ଡିସେମ୍ବର ୨୬-୨୭ ତାରିଖ ଦୁଇ ଦିନ ଧରି ପାରଳା ଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ‘ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ’ର ଦଶମ ଅଧିବେଶନ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିରେ ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ହଜାର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଲୋକ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସମ୍ମିଳନୀରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିବା ବହୁ ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ଏକ ଶାସନାଧୀନ କରି ରଖିବାକୁ ଚାହୁଁଥିଲା ବେଳେ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳକୁ ନେଇ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶ ଗଠନ ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଜାତି ପ୍ରୀତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଉତ୍କଳ ଗୌରବ ମଧୁସୂଦନ ତାଙ୍କୁ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀର ଦାୟିତ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ବହୁ ଆଲୋଚନା ପରେ ତାଙ୍କରି ପ୍ରସ୍ତାବ ହିଁ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀରେ ସର୍ବସମ୍ମତି କ୍ରମେ

ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାସ୍ କରି ଦେଇ ସେ ବସି ରହି ନଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ଫିଲିପ୍-ଡପ୍-କମିଟି, ସାଇମନ୍-କମିଶନ, ସୀମା କମିଟି ଓ ଓଡ଼େନେଲ କମିଟିକୁ ସାକ୍ଷାତ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକଙ୍କ ଦାବି ଉପସ୍ଥାପିତ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ମାନ୍ୟତା ବିଧାନ ସଭାରେ ଗଞ୍ଜାମ-ବିଶାଖାପାଟଣା ଆସନର ପ୍ରତିନିଧି । ତାଙ୍କ ସହ ଆଉ ଦୁଇଜଣ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଦୁଇଟି ଆସନରୁ ମାନ୍ୟତା ବିଧାନ ସଭାକୁ ନିର୍ବାଚିତ କରାଇ ନେଇଥିଲେ । ଏ ଦୁଇଜଣ ସଭ୍ୟ ହେଲେ ପଶୁରାମ ପାତ୍ର ଓ ଗୋରାଚାନ୍ଦ ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଦେବ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ନ୍ୟାସନାଲ ଆର୍ମି ଗଠନ ପାଇଁ ବିପୁଳ ଅର୍ଥ ଦାନ କରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାର କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ ସୁଭାଷ ବୋଷଙ୍କ ପରିଚାଳିତ ଭାରତୀୟ ଜାତୀୟ ବାହିନୀକୁ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଥିଲେ ଭିନ୍ନ ଧାତୁରେ ଗଢ଼ା ମଣିଷ । ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କ ଏ ଧମକ ପାଖରେ ସେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ନଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଶ ପ୍ରେମ ପାଖରେ ରାଜଦଣ୍ଡ ଭୋଗ ତୁଚ୍ଛ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶାସନାଧୀନ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ଘୋଷଣାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରି ବ୍ରହ୍ମ ଦେଶର ରେଜୁନ୍ ବ୍ୟାଙ୍କରେ ଥିବା ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅର୍ଥ ଇଣ୍ଡିଆନ୍ ନ୍ୟାସନାଲ ଆର୍ମି ପାଣ୍ଡିକୁ ଦାନ କରିଦେଇଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଗଜପତି ପାରଳା ଖେମୁଣ୍ଡିଠାରେ ଗଜପତି ପ୍ରେସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ ରଚନାବଳୀକୁ ଲୋକଲୋଚନକୁ ଆଣିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ମାତ୍ର ୩୩ ବର୍ଷ ବୟସ ହୋଇଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ନଳିନୀ ଦେବୀଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗ ଘଟିଥିଲା । ପୁନର୍ବିବାହ ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପ୍ରବଳ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଇ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେଥିରେ ସେ ରାଜି ହୋଇ ନଥିଲେ । ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ଅପେକ୍ଷା ଦେଶପ୍ରେମ ଥିଲା ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଧିକ ଗୁରୁତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

୧୯୩୬ ମସିହା ଏପ୍ରିଲ ପହିଲା ଦିନ ଓଡ଼ିଶା ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହେଲା । ଏଥିରେ ମହାରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଯେତିକି ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇଥିଲେ ସେତିକି ଦୁଃଖରେ

ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହୋଇଥିଲା । ଅବଶେଷରେ ଓଡ଼ିଶା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରଦେଶ ହୋଇଥିବା ହେତୁ ସେ ଖୁସି ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଆନ୍ଧ୍ର, ବିହାର ଓ ପଶ୍ଚିମ ବଙ୍ଗରେ ମେଦିନୀପୁର, ବସ୍ତର, ସିଂହଭୂମ, ମାନଭୂମ, ଧଳଭୂମି, ଷଡ଼େକକଳା, ଖରସୁଆଁ, ମଞ୍ଜୁଷା, ବିନ୍ଦ୍ରା ଓ ନୂଆଗଡ଼ ଆଦି ବହୁ ଓଡ଼ିଆ ଭଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ରହିଯାଇଥିବା ହେତୁ ତାଙ୍କ ମନ ବିଷର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଯାଇଥିଲା ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରଦେଶର ସେ ଥିଲେ ପ୍ରଥମ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ । ୧୯୩୭ ଓ ୧୯୩୯ ମସିହାରେ ସେ ଦୁଇଥର ଏ ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଚାହୁଁଥିଲେ ଓଡ଼ିଆ ପିଲାମାନେ ପାଟଣା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ନଯାଇ ଓଡ଼ିଶାରେ ପରୀକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତୁ । ସେଥିପାଇଁ ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରାଯାଉ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେ ଦଶ ହଜାର ଟଙ୍କା ମଧ୍ୟ ଦାନ କରିଥିଲେ । ପଣ୍ଡିତ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର ଓ ପଣ୍ଡିତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାସଙ୍କ ସହାୟତାରେ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେ ଚିଠା ମଧ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ । ସେହିଭଳି ଓଡ଼ିଶାରେ ଏକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହାଇକୋର୍ଟ ଓ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଇଁ ସେ ଆପ୍ରାଣ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କରି ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ ସ୍କୁଲ କଟକ ମେଡ଼ିକାଲ କଲେଜରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ସାର୍ବଜନୀନ ଶିକ୍ଷା ଓ ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରସାର ପାଇଁ ସେ ଧ୍ୟାନ ଦେଇଥିଲେ ।

ପୁରୀ, ବାଲେଶ୍ୱର ଓ ସମ୍ବଲପୁରଠାରେ ତାଙ୍କରି ସମୟରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀ କଲେଜମାନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଶା ଗୋଟିଏ କୃଷି ପ୍ରଧାନ ଦେଶ । ଏଣୁ କୃଷି ଓ କୃଷକର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ କଟକ ଧ୍ୟାନ ଗବେଷଣା କେନ୍ଦ୍ର ସେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ।

୧୯୬୨ ମସିହାରେ ଚୀନ ଭାରତ ଆକ୍ରମଣ କଲାବେଳେ ସେ ଦେଶରକ୍ଷା ପାଣ୍ଡିକୁ ବହୁ ଅର୍ଥ ଓ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଦାନ କରିଥିଲେ । ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶପ୍ରେମ ଓ ଜାତି ପ୍ରୀତି ଥିଲା ତାଙ୍କର ଧ୍ୟେୟ ବସ୍ତୁ । ୧୯୭୪ ମସିହା ମେ ମାସ ୨୫ ତାରିଖ ଦିନ ତାଙ୍କର ପରଲୋକ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଜି ଆଉ ଆମ ଭିତରେ ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଜାତିପ୍ରୀତି ଓ ଦେଶ ପ୍ରେମ ଯୋଗୁଁ ସେ ଅମର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

* * *

ମହାପୁରୁଷ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ

ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଭାରତ ବକ୍ଷରେ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ମାନବ ସମାଜକୁ ସତ୍ୟ ପଥ ଅନୁସରଣ କରି ସତକର୍ମ କରିବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟଶକ୍ତିର ଆଲୋକରେ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ମାନବ ସମାଜ ପାପତାପରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରନ୍ତି । ସେହି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ଅନ୍ୟତମ । ସେ ବାଲ୍ୟ କାଳରୁ ଈଶ୍ବର ସାଧନାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇ ଜଗତକୁ ସତ୍‌ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିଥିଲେ । ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ ‘ଜୀବ ସେବାହିଁ ଶିବ ସେବା’ ଭାବଧାରାକୁ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବାକୁ ବ୍ରତୀ ଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିଥିଲେ ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟଶିଷ୍ୟ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ।

ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ୧୮୬୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଜାନୁୟାରୀ ମାସ ୧୨ ତାରିଖ ଦିନ କଲିକତାର ଶିମୁଳିଆ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିଲାଦିନର ନାମ ଥିଲା ନରେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ।

ମା’ କାଳୀଙ୍କର ଉପାସକ ଥିଲେ ରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ । ଗୁରୁ ପରମ୍ପରାକୁ ଅନୁସରଣ କରି ନରେନ୍ଦ୍ରନାଥ ସେହି ଜଗଜ୍ଜନନୀ ମା’ କାଳୀଙ୍କର ଆରାଧନା କରି ମାତୃଶକ୍ତିର ମହନୀୟତା ଗଭୀର ଭାବରେ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ । ମା’ଙ୍କର ରୂପ ଯେଉଁଳି କଳା, ଯେଉଁଳି ଭୟଙ୍କରୀ, ଭକ୍ତ ନିକଟରେ ମା’ଙ୍କର ରୂପ ସେହିଭଳି କରୁଣାମୟୀ, ସ୍ନିହ, ପବିତ୍ର ଓ ନିର୍ମଳ । ସେହି ମାତୃଶକ୍ତିର ଉପାସକ ହେବାକୁ ଓ ମାତୃଜାତିକୁ ସମ୍ମାନ ଦେବାପାଇଁ ସ୍ବାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦ ମା’ଙ୍କଠାରୁ ଗଭୀର ପ୍ରେରଣା ଲାଭ କରିଥିଲେ ଓ ମାତୃଶକ୍ତିର ଜାଗରଣ ପାଇଁ ଅଖଣ୍ଡ ସାଧନା କରିଥିଲେ ।

ସ୍ବାମୀଜୀ ମା’ଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ନିଜର ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତା ବଳରେ ସାରା ଭାରତବର୍ଷରେ ପଦବ୍ରଜରେ ବୁଲି ବୁଲି ଭାରତ ଭୂମିରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ,

କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଜାତି ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ଭେଦଭାବ ନାହିଁ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ସେ ପଦବ୍ରତରେ ଭ୍ରମଣ କଲାବେଳେ ମେହେନ୍ଦର ଓ ମୁସଲମାନ ଘରୁ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେ ବିଦେଶ ଭ୍ରମଣରେ ଯାଇ ଆମେରିକାର ଚିକାଗୋ ସହରରେ ଏକ ଉତ୍କଳ ତାରକା ସଦୃଶ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରି ସାରା ବିଶ୍ୱକୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭାଷଣ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱବାସୀ ହିନ୍ଦୁ ଆଦର୍ଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ମହାନତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କଲେ । ଯେଉଁ ଦେଶର ଜଣେ ସାଧାରଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏଭଳି ସାରଗର୍ଭକ ଭାଷଣ ପ୍ରଦାନ କରିପାରିଲେ, ସେ ଦେଶର ମହାନତାକୁ ଉପଲବ୍ଧି କରି ଉପସ୍ଥିତ ବିଦ୍ୱାନମଣ୍ଡଳୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଗୁଣ ଗାରିମାକୁ ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ବିଦେଶରୁ ଫେରିବା ପରେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କର ମହାନତା ଉପଲବ୍ଧି କରି ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ପ୍ରଫେସର ସିଙ୍ଗରାଭେଲୁ ମୁଦାଲିଆର ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନେଇ ମାନ୍ଦ୍ରାଜ ସହରରେ ଇଶ୍ୱରବିରୋଧୀ ଓ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ବିରୋଧୀ ଧ୍ୱନି ଦେଇ ବୁଲୁଥିଲେ । ସେ ଦିନେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ଭାଷଣ ଶୁଣିବାକୁ ଗଲେ । ପରେ ସେ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ନିକଟରେ ଆଶୁମାଡ଼ି କରି ତାଙ୍କର ପଦ ସ୍ମରଣ କରିଥିଲେ ।

ସ୍ୱାମୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ରାମକୃଷ୍ଣ ମିଶନ ଆଜି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜନସମାଜର ଦୁଃଖଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ତୁଲାଇବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରିଛି । ଏହି ମିଶନର ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନେ ନିଜର ବୈରାଗ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଚେତନା ପ୍ରଚାର ସହ ଏକ ସମାଜ ସୁଧାରିବାରେ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିକାରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରି ଚାଲିଛନ୍ତି ।

ବିବେକାନନ୍ଦ ଆମର ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣାର ଉତ୍ସ ହୋଇ ରହିଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାଣୀ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ ସତ୍ତ୍ୱମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ସେ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମାତୃଶକ୍ତିର ପ୍ରେରଣାରେ ଉଦ୍ବୃତ୍ତ ହୋଇ କନ୍ୟାକୁମାରୀର ଅନତିଦୂରରେ ଏକ ଶିଳା ଖଣ୍ଡ ଉପରେ ବସି ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷକୁ ଏକ ମା' ଭାବରେ ପରିକଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେହି ମା'ର

ଆମେ ସବୁ ସନ୍ତାନ । ସମାଜରେ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବା ଜାତିଗତ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ, ଘୃଣା-ଦୈଷ୍ଟ
ପ୍ରଭୃତି ଭେଦଭାବକୁ ଭୁଲି ଭାରତ ମାତାକୁ ସୁଜଳା ସୁପଳା ଓ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା କରି
ଏକ ସମୃଦ୍ଧ ଭାରତ ଗଠନ କରିବା ପାଇଁ ଯୁବଗୋଷ୍ଠୀ ବିବେକାନନ୍ଦଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ
ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ୍ । ସୁସ୍ଥ ଯୁବସମାଜକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କର
ବାଣୀ - “ଉତ୍ତିଷ୍ଠତ ଜାଗ୍ରତ ପ୍ରାପ୍ୟ ବରାନ୍ ନିବୋଧତ” - ହେ ଯୁବ ସମାଜ
ଉଠ । ଜାଗ୍ରତ ହୁଅ, ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ ଅଧ୍ୟାୟ ଭାବକୁ ବୁଝ ।

* * *

ମହୀୟସୀ ଇନ୍ଦିରା

ନଭେମ୍ବର ୧୯୧୭ ମସିହାରେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଜନ୍ମ । କାଳର ଜୁର ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଆତତାୟୀ ଗୁଳି ଚୋଟରେ ମାତ୍ର ୬୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ସେ ଅକାଳ ମୃତ୍ୟୁ ବରଣ କଲେ । ତାଙ୍କର ଜୀବନକାଳରେ ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ହିତ ଲାଭ କରିଗଲେ ତାହା ତାଙ୍କୁ ମରଣଜୟୀ କରିଦେଇଛି ।

ଗୋପବନ୍ଧୁ ଲେଖିଥିଲେ -

“ମାନବ ଜୀବନ ନୁହଇ କେବଳ
ବର୍ଷମାସ ଦିନ ଦଣ୍ଡ
କର୍ମେ ଜୀବ ନର କର୍ମ ଏକା ତାର
ଜୀବନର ମାନଦଣ୍ଡ ।”

ଇନ୍ଦିରାଜୀ ତାଙ୍କ ଜୀବନ କାଳର ପ୍ରତ୍ୟେକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଦେଶବାସୀଙ୍କ ସେବାରେ ନିଯୋଜିତ କରି ଦେଶକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରି ଗଢ଼ିବାରେ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବିନିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଶେଷରେ ଦେଶର ଏକତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସହିଦ ହୋଇ ସେ ଯେଉଁ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ତାହା ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ଚିରକାଳ ପ୍ରେରଣା ଯୋଗାଇବ ।

ଭାରତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ନାରୀ ଗୃହର ଚତୁଃସୀମା ମଧ୍ୟରେ ନିଜକୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିବା ବେଳେ କେତେକ ନାରୀ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରିଯାଇଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମର ଚିରସ୍ମରଣୀୟା, ନମସ୍ୟା ଓ ପୂଜ୍ୟା । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ନିଜର ପ୍ରଜ୍ଞା ବଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଥିଲେ ଗାର୍ଗୀ, ମୈତ୍ରେୟୀ, ଅପାଳା ପ୍ରଭୃତି ବିଦୁଷୀ ମହିଳାଗଣ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ନୁରଜାହାନ ନିଜର ପ୍ରଶାସନିକ ଦକ୍ଷତା ବଳରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚମତ୍କୃତ କରିଦେଇଥିଲେ । ସ୍ବାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନ ବେଳେ ଦେଶର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଲୋକଙ୍କୁ ନେତୃତ୍ବ ଦେଇଥିଲେ ସରୋଜିନୀ ନାଜଡ଼, ଅମ୍ବିତ କାଉର, ବିଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଣ୍ଡିତ, ଅରୁଣା ଆସଫ୍ ଅଲି, ସୁଚେତା କୃପାଳିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ତେଜସ୍ବିନୀ ନାରୀନେତ୍ରୀ । ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବକନିଷ୍ଠା । ସେ ମଧ୍ୟ ବିଦେଶୀ

ଶାସନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସଂଗ୍ରାମ କରି କାରାବରଣ କରିଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଚମକୃତ କରିଥିଲେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ହେବା ପରେ ନିଜର ପ୍ରଶାସନିକ ଦକ୍ଷତା ଦେଖାଇ ।

ଜୀବନରେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ହରିଜନ, ଗିରିଜନ ଓ ଆର୍ଥିକ ଦୁର୍ବଳ ଶ୍ରେଣୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ସ୍ଲୋଗାନ୍ ଥିଲା ‘ଗରିବୀ ହଟାଉ’ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଗରୀରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ବାହାରିଥିବା ସେହି ବୀଜହିଁ ବିଭିନ୍ନ ଯୋଜନା ରୂପକ ବୃକ୍ଷରେ ପରିଣତ ହୋଇ ସଫଳ ହୋଇଛି ଏବଂ ଗରିବ ଜନତାଙ୍କ ହିତରେ ଲାଗି ପାରୁଛି । ଆଇ.ଆର.ଡି.ପି.; ଇ.ଆର.ଆର.ପି.; ଜେ. ଆର. ଝାଉ ପ୍ରଭୃତି ଯୋଜନା ବହୁ ଦରିଦ୍ର ଲୋକଙ୍କୁ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛି । ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ବ୍ୟାଙ୍କ ଜାତୀୟକରଣ, ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ଭରା ଉଚ୍ଛେଦ କରିଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ପଦକ୍ଷେପ ନେଇଥିଲେ । କେବଳ ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଗୋଟିଏ ଆଶା ଥିଲା ଦୁଃଖୀ ଦରିଦ୍ରଙ୍କର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦୂର କରିବା । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ତାଙ୍କର ଆଶା ଫଳବତୀ ହୋଇନାହିଁ ସତ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦିନେନା ଦିନେ ସଫଳ ହେବ ଏଇ ଆଶାରେ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମକୁ ନେଇ ଆଗେଇ ଚାଲିଛନ୍ତି ଆମ ଦେଶର କର୍ଣ୍ଣଧାରମାନେ ।

ଦେଶରେ ଜାତି ଜାତି, ଧର୍ମ ଧର୍ମ, ଆଞ୍ଚଳିକ ବୈଷମ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ହେଉଥିବା ସଂଘର୍ଷ ଏଡ଼େଇବା ପାଇଁ ସେ ଅହ ରହ ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ସେ କହୁଥିଲେ ଯେ ଧର୍ମର ଦ୍ଵାହିଦେଇ ଦେଶ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ ହୋଇଛି ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ କଳଙ୍କ । ସବୁ ଧର୍ମର ସମନ୍ୱୟ ଘଟିଛି ଏହି ପବିତ୍ର ଭାରତ ଭୂମିରେ । ଯେଉଁମାନେ ଏଇ ଭୂମିରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ସମାନ । ଦେଶ ମାତୃକାର ସମ୍ମାନ ରଖିବାକୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଦାୟିତ୍ଵ ମଧ୍ୟ ସମାନ । ଧର୍ମ ବ୍ୟକ୍ତିର ଓ ଜାତିର କଲ୍ୟାଣ ପାଇଁ ସବୁବେଳେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ । ତାହା କାହାର ଅନିଷ୍ଟ ପାଇଁ ଅଭିପ୍ରେତ ନୁହେଁ ।

ତାଙ୍କର ବୈଦେଶିକ ନୀତି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ଵରେ ଭାରତର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବଢ଼ାଇ ଦେଇଥିଲା । ସେ ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ନିରାପତ୍ତା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କୌଣସି ବୈଦେଶିକ

ଶକ୍ତି ନିକଟରେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଇଁ ନଥିଲେ । ଆମେରିକାର ତତ୍କାଳୀନ ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ନିକ୍ସନ୍ ଓ ରଷିଆର ରାଷ୍ଟ୍ରପତି ବ୍ରେଜନେଭଙ୍କ ସହ ସେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜନୈତିକ ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଷ୍ପତ୍ତିରେ ସର୍ବଦା ଅଟଳ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଦେଶର ସ୍ଵାର୍ଥ ପାଇଁ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ସମ୍ପାଦନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେ ତିଳେ ହେଲେ ପଶ୍ଚାତପଦ ହେଉନଥିଲେ ।

୧୯୭୧ ମସିହାରେ ପାକିସ୍ତାନ-ଭାରତ ଯୁଦ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଭୂମିକା ଭାରତବାସୀଙ୍କ ପାଇଁ ଏକ ଗୌରବମୟ ଇତିହାସ । ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟମାନେ ପୂର୍ବ ପାକିସ୍ତାନର ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଆହ୍ଵାନରେ ଯେଉଁଲି ବଙ୍ଗଳା ଦେଶର ମୁକ୍ତିବାହିନୀକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ନବେ ହଜାର ପାକିସ୍ତାନୀ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ ତାହା ବିଶ୍ଵ ଇତିହାସରେ ବିରଳ । ବଙ୍ଗଳା ଦେଶବାସୀ ପାକିସ୍ତାନୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାରୁ ସବୁଦିନ ପାଇଁ ନିଜକୁ ମୁକ୍ତ କରିପାରିଥିଲେ ଓ ଏକ ସ୍ଵାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସମର୍ଥନ ପାଇଁ । ଭାରତୀୟ ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ପାଇଁ ପାକିସ୍ତାନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଏହି ବିଜୟ ଏକ ଯୁଗାନ୍ତକାରୀ ଗୌରବ । ୧୯୭୧ ମସିହାରେ ଏହି ଘଟଣା ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ଆନ୍ତର୍ଜାତିକ ସ୍ତରରେ ଉଚ୍ଚ ସମ୍ମାନର ଅଧିକାରୀ କରିଥିଲା ।

ଭାରତର ଐକ୍ୟ ବଜାୟ ରଖିବା ପାଇଁ ସେ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟିତ ଥିଲେ । ମୁଷ୍ଟିମେୟ ପଞ୍ଜାବର ବିପଥଗାମୀ ଧର୍ମାନ୍ଧ ବିଚ୍ଛିନ୍ନତାବାଦୀଙ୍କ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାରୁ ପଞ୍ଜାବବାସୀଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଆଲୋଚନା ମାଧ୍ୟମରେ ସେ ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଏହି ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଲୋଚନା ଭିନ୍ନରନୁପ୍ପାଲା ଓ ତାଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପରିଚାଳିତ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଉଗ୍ରପନ୍ଥୀଙ୍କ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମନ୍ଦିରକୁ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୁରୁଦ୍ଵାରମାନକୁ ତାଙ୍କ ବିଭେଦକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ପୀଠଭୂମି ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କଲେ । ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଲୁଟାଇ ରଖି ଶହ ଶହ ସଂଖ୍ୟାରେ ନିରାହ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କଲେ । ଲୁଟତରାଇ, ବ୍ୟଭିଚାର, ଖୁନଖରାବୀ ଏହି ବିଚ୍ଛିନ୍ନତା ବାଦୀମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପରେ ପରିଣତ ହେଲା ।

ସମସ୍ତ ଆପୋଷ ଆଲୋଚନା ବିଫଳ ହେବାପରେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀ ଅନନ୍ୟୋପାୟ ହୋଇ ସଶସ୍ତ୍ର ବାହିନୀ ଦ୍ଵାରା ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପଶି ଦେଶଦ୍ରୋହୀ ଆତତାୟୀମାନଙ୍କୁ ଗିରଫ କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ଏଥି ସହିତ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦିର ପରିସରର ପବିତ୍ରତା ରକ୍ଷା ପାଇଁ ସୈନ୍ୟବାହିନୀକୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଯୋଗୁଁ ଅପରେସନ ବ୍ଲୁଷ୍ଟାର ବେଳେ ଭାରତର ସୈନ୍ୟବାହିନୀ ସାମାନ୍ୟତମ ବଳ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଅପୂର୍ବ ସାଫଲ୍ୟତା ଅର୍ଜନ କରି ପାରିଥିଲେ । ସେମାନେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣମନ୍ଦିରର ପବିତ୍ରତା ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାହା ଏହି ନଗଣ୍ୟ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ଲୋକଙ୍କୁ ସୁହାଇ ନଥିଲା । ସେମାନେ ଅତି ହାନି ଚକ୍ରାନ୍ତ କରି ହତ୍ୟା କରିଥିଲେ ଇନ୍ଦିରାଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ । ଇନ୍ଦିରା କେବେ ଡରୁ ନଥିଲେ ମୃତ୍ୟୁକୁ, ଭୟ କରୁନଥିଲେ ନିଜ ପ୍ରତି ବିପଦକୁ ।

ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ଦେଶର ଏକତା, ଦେଶର ପୁଗତି, ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ଆର୍ଥିକ ଉନ୍ନତି ଏବଂ ଦଳିତ, ନିଷ୍ପେଷିତ ଜନତାର ଦାରିଦ୍ର୍ୟରୁ ମୁକ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ନିଜର ପ୍ରତ୍ୟେକ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ ଦେଇ ସେ ହୋଇଥିଲେ ସହିଦ । ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଅମରତ୍ଵ । ଦେଖାଇଦେଲେ ନାରୀର ବୀରତ୍ଵ । ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ହାସଲ କରିଥିଲେ ସାଲିସ୍ ବିହୀନ କୃତିତ୍ଵ । ସେ ଇନ୍ଦିରା, ମରଣଜୟୀ । ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ, ତାଙ୍କର ସାହସ, ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରେରଣା ଦେବ । ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟରେ ସେ ଶେଷ ଭାଷଣ ଦେଇ ଥିଲେ ୧୯୮୪ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୩୦ ତାରିଖ ଦିନ । ତାଙ୍କର ଭାଷଣ, ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣା ଓଡ଼ିଶାର ଗଗନେ ପବନେ ଗୁଞ୍ଜରିତ ହେଉଛି । ତାହା ସାରା ଭାରତବାସୀଙ୍କୁ ବିଶେଷ କରି ଓଡ଼ିଶା ବାସୀଙ୍କୁ ଦେଶର ଏକତା ଓ ଅଖଣ୍ଡତା ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଦେଉଛି ।

* * *

ଆମେ ଗତ୍ସେମାନେ

ସାବରମତୀର ସବୁ ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୟନ୍ତୀ ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖରେ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ପାଳନ କରାଯାଏ । ଗାନ୍ଧି ବଞ୍ଚିଥିଲେ ୧୯୯୮ ମସିହା ଅକ୍ଟୋବର ୨ ତାରିଖରେ ୧୨୯ ବର୍ଷରେ ପଦାର୍ପଣ କରିଥାଆନ୍ତେ ଏବଂ ସେଦିନର ବିଦେଶୀ ଶାସନରେ ଭାରତ କ'ଣ ଥିଲା ଓ ଆଜି ସ୍ୱଦେଶୀ ଶାସନରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନର ଭାରତ କ'ଣ ହୋଇଛି ତାହା ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତେ । ଭାରତ ସରକାର ଜାତିର ପିତା ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧିଜୀ ସ୍ମୃତିଚାରଣ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇବା ପାଇଁ ସମଗ୍ର ଦେଶରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଲୋଚନା ସଭା ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ କରିବା ଲାଗି ସ୍ଥିର କରିଛନ୍ତି । ଆଜି ଗାନ୍ଧି ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଆମକୁ କିପରି ଦେଖିଥାଆନ୍ତେ ଏବଂ ଆମେ ସବୁ ଗାନ୍ଧିଜୀ କିପରି ଦେଖିଛୁ ଏସବୁର ବିଚାର ସମୟ ଆସିଛି ।

୧୯୪୮ ଜାନୁଆରୀ ୩୦ ତାରିଖରେ ନାଥୁରାମ ଗତ୍ସେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ନଶ୍ୱର ଶରୀରଟିକୁ ଗୁଳିବିଦ୍ଧ କରି ହତ୍ୟା କଲେ । ଗାନ୍ଧିଜୀ ଶରୀର ଯାହା ଦିନେ ନିଶ୍ଚୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା, ତାହା ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ବାକି ରହିଲା ଗାନ୍ଧିଜୀ ଆଦର୍ଶ । ସେ ଆଦର୍ଶକୁ ଆମ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରାପ୍ତିର ପରାକ୍ଷ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ କିପରି ବଞ୍ଚାଇ ରଖିଛୁ, ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭ-ସମାଜର ବେଳ ଆସିଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନ ଥିଲା ଏକ ତପସ୍ୱୀର ଜୀବନ । ତାଙ୍କର ଚିନ୍ତା, କଥା ଓ କାମ ମଧ୍ୟରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ନଥିଲା । ସେ ଭାରତ ଭୂମିରୁ ବିଦେଶୀକୁ ବାହାର କରି ସ୍ୱଦେଶବାସୀଙ୍କ ହାତରେ ଏହାକୁ ସମର୍ପି ଦେଇଥିଲେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଗର୍ବ କରି ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱରେ ଭାରତ ନିଜର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଜାହିର କରିବ ବୋଲି । ଆଜିର ଭାରତ ସ୍ୱଦେଶୀଙ୍କ ହାତରେ ଆଦର୍ଶହୀନତାର ମୂପକାଠିରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ପରାଧୀନ ହୋଇଛି । ଏ ମାଟିର ସ୍ୱଦେଶୀ ଲୋକେ ଏହି ମାଟିରେ ବିଦେଶୀ ପାଲଟି ଯାଇଛନ୍ତି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଥିଲା ସ୍ୱାବଲମ୍ବନଶୀଳତା । ସେ ଯେଉଁ ଲୁଗା ପିନ୍ଧୁଥିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କ ହାତକଟା ଖଦଡ଼ ସୂତାରେ ତିଆରି ହେଉଥିଲା ।

ଭାରତବର୍ଷର ଦରିଦ୍ର ଜନତା ସେମାନଙ୍କର ସମଗ୍ର ଶରୀରକୁ ଘୋଡ଼ାଇବା ପାଇଁ ଯଥେଷ୍ଟ ଲୁଗା ପାଉନଥିଲେ ବୋଲି ସେ ନିଜେ ଆଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖବଡ଼ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ଜନତା ସହ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ମିଶି ସେମାନଙ୍କ ଅଭାବ ଅସୁବିଧା ବୁଝିବା ସକାଶେ ସେ ପଦଯାତ୍ରା କରୁଥିଲେ । ସେ ନିଜ ଆଶ୍ରମ ଭୂମିକୁ ନିଜେ ଓଳାଇ ସଫା ସୁତୁରା ରଖୁଥିଲେ । ଉଦ୍ୟାନରେ ନିଜେ ମାଟି ଖୁସେଇ, ଗଛ ଲଗାଇ, ପାଣି ଦେଇ, ଫୁଲ ଫୁଟାଇ, ଫଳ ଫଳାଇ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । ନିଜ ଛେଳିକୁ ନିଜେ ଦୁହଁ, ନିଜ ଲୁଗାକୁ ନିଜେ ସଫା କରି ଏପରିକି ନିଜ ବାଳକୁ ନିଜେ କଇଁଚିରେ କାଟି ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆଦର୍ଶ ସୃଷ୍ଟି କରୁଥିଲେ ସ୍ବାବଲମ୍ବନଶୀଳ ହେବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ଆଜି ତାଙ୍କର ଭାରତ ସ୍ବାବଲମ୍ବନଶୀଳ ନୁହେଁ । ଏ ଦେଶର ନେତାମାନେ ପଦଯାତ୍ରାର ପ୍ରହସନ କରୁଛନ୍ତି ସିନା, ଶୀତତାପ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଗାଡ଼ିରେ ଯାତାୟତ କରି ଦେଶର ପେଟ୍ରୋଲ ଆମଦାନୀ ବଢ଼ାଉଛନ୍ତି । ଏ ଦେଶର ଲୋକେ ବିଦେଶୀ ଯାନବାହନ, ବିଦେଶୀ ଘଣ୍ଟା-ସବୁ କିଛି ବିଦେଶ ଜାତ ବସ୍ତୁ ସ୍ବଦେଶ ବସ୍ତୁଠାରୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ମନେ କରି ମୋହଗ୍ରସ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି । ତ୍ୟାଗର ଭୂମି ଭାରତରେ ଭୋଗ ପରାୟଣ ନେତାମାନେ ନିଜେ କିଛି ନକରି ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ଶ୍ରମର ଫଳକୁ ଉପଭୋଗ କରିବାରେ ଲାଗିଛନ୍ତି ।

ତୀନ ପରି ପୃଥିବୀର ସର୍ବବୃହତ ଜନ ବହୁଳ ରାଷ୍ଟ୍ର, ଜାପାନ ପରି ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ଦ୍ବୀପ, ଜର୍ମାନୀ ପରି ବିଶ୍ବଯୁଦ୍ଧରେ ବହୁଧା ଧ୍ବଂସ ପ୍ରାପ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ଯେତେବେଳେ କଠିନ ଶ୍ରମ କରି ସ୍ବଦେଶ ଭାଷ୍ଟା ଓ ସ୍ବଦେଶୀ ପଦାର୍ଥକୁ ନେଇ ଆଦର୍ଶ ରାଷ୍ଟ୍ର ଭାବରେ ଚିଷ୍ଟି ପାରିଛନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଆମର ଏପରି ନିଜ ପ୍ରତି ଏତେ ଆତ୍ମପ୍ରତ୍ୟୟହୀନ ଗୌଣ ମନୋଭାବ କାହିଁକି ? ଆମେ ଆମର ଉପଯୋଗୀ ଯାନବାହନ, ଖାଦ୍ୟ, ବସ୍ତ୍ର-ନିଜେ ଉତ୍ପାଦନ ନକରି ବିଦେଶରୁ ଆଣି ରଖି ଭାରରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛୁ କାହିଁକି ? ସୁଜଳା ସୁଫଳା ଶସ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳା ଆମ ଭାରତ ଭୂଇଁର ଲୋକେ ବିଦେଶରୁ ଗହମ ଆସିଲେ ଖାଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆମ ଗାଁ, ଆମର କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଳ୍ପ, ଆମର ଚରଖା ସବୁକୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ସହରାଭିମୁଖୀ ହୋଇ ବିଦେଶର କଳକାରଖାନା ଉପରେ ଏତେ ନିର୍ଭର କରୁଛୁ କାହିଁକି ? ଆମର ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତା ଯୋଗୁଁ ଆମ ଦେଶର କୃଷି ନୀତିକୁ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଡଂକେଲ ପ୍ରସ୍ତାବକୁ ଆଦରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛୁ ।

ଗାନ୍ଧିଜୀ ଜୀବନାଦର୍ଶର ସରଳ ଜୀବନଯାପନ ଓ ଉଚ୍ଚ ଚିନ୍ତା ଆଜି ସୁଦୂର ପରାହତ । ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ପ୍ରାଚୀନତମ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟର ଦେଶ ଭାରତ ଆଜି ସ୍ୱାଧୀନତାର ୪୭ ବର୍ଷ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ କିରାଣୀ ସୃଷ୍ଟି କରିବା ପାଇଁ ମେକଲେକ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ବ୍ରିଟିଶ୍ ଶିକ୍ଷାନୀତିକୁ ପରିହାର କରିପାରିନାହିଁ । ଆମ ଲୋକେ ବିଦେଶରେ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କଲେ ନିଜକୁ ଶିକ୍ଷିତ ଓ ସେଥିପାଇଁ ଗର୍ବିତ ମନେ କରୁଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଚାକିରି ଚାହୁଁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କେହି କାମ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁନାହାନ୍ତି । ସେବା ମନୋଭାବ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରୁ ଉଡ଼େଇଗଲାଣି । ଏକ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଷ୍ଟ୍ର ପକ୍ଷରେ ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ଅବକ୍ଷୟର ଚିହ୍ନ ଆଉ କ’ଣ ହୋଇପାରେ ?

ଗାନ୍ଧିଜୀ ସାମ୍ୟବାଦ ନୀତି ମଧ୍ୟ ଆଜି ଅବହେଳିତ । ଏଦେଶର ‘ସେୟାର ମନି’ ପାଇଁ କେତେ ହର୍ଷଦ ମେହେଟା ତିଆରି ହେଉଛନ୍ତି, ତା’ର ହିସାବ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧି ଚାହୁଁଥିଲେ କୁଟୀରଶିଳ୍ପ ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କୁ କାମ ଯୋଗାଇ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ପିଛା ଆୟ ବଢ଼ାଇ ଗ୍ରାମୀଣ ଅର୍ଥନୀତିକୁ ସୁଦୃଢ଼ କରିବା ପାଇଁ । କିନ୍ତୁ ନଗର ଜୀବନଯାପନ କରୁଥିବା ଆମ ନେତାମାନେ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଦାସୀନ । ନିର୍ବାଚନ ପୂଜି ସଂଗ୍ରହ ପାଇଁ ଗାଁ ଗାଁରେ ଜାତିଆଣ ମନୋଭାବ ସୃଷ୍ଟି କରି ପ୍ରତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ରାଜନୈତିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣରୁ ବିଚାର ଓ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଉଛି, ସେଥିରୁ ଧନୀ ଓ ଗରିବ ମଧ୍ୟରେ ଆର୍ଥିକ ସାମାଜିକ ସ୍ତରରେ ଆକାଶପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ ରହୁଛି ।

ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା ନୀତି ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ ଆଦର ଲାଭ କରୁ ନାହିଁ । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ “ଈଶ୍ୱର ଆଲ୍ଲା ତେରେ ନାମ”ର ଧାର୍ମିକ ଚିନ୍ତା ବଦଳରେ ଆଜି ଧର୍ମ, ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ ଜାତିକୁ ନେଇ ସମଗ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରର ଏକତା ବିପନ୍ନ । ପଛୁଆ ବର୍ଗ, ଆଦିବାସୀ, ହରିଜନ, ମହିଳା ଏହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ରାଜନୀତିକ ବିଭେଦ ସୃଷ୍ଟି କରି ମୁହଁରେ ଅହିଂସା ବୋଲି କହିଲେ ମଧ୍ୟ ହିଂସାକୁ ପ୍ରଶ୍ନୟ ଦିଆଯାଉଛି । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ତରରେ ରାଜନୈତିକ ସୁବିଧା ହାସଲ କରିବା ପାଇଁ ନିର୍ବାଚନ ଟିକଟର ଲୋଭ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାସିଛି । ସଂରକ୍ଷଣ ନାମରେ ଚାଲିଥିବା କଲୁକ୍ଷିତ ରାଜନୀତି ଯୋଗୁଁ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଶିକ୍ଷା ଅବହେଳିତ ହେବାକୁ ବସିଛି । ଏସବୁ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ ଦେଶରେ

ତଥାପି ମାୟାବତୀମାନେ ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ହରିଜନ ନାମକରଣ ବିରୋଧରେ ବିସ୍ଫୋଦଗାର କରୁଛନ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ନିଶା ନିବାରଣ ବଦଳରେ ମଦ ଲାଲସେନ୍ଦ୍ରରୁ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜନ କରି ନିଶା ପ୍ରସାରଣ ପାଇଁ ସୁବିଧା କରାଯାଉଛି । ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଜୀବନର ପବିତ୍ର ଆଚରଣ ଆମର ଧାର୍ମିକ, ସାମାଜିକ, ଆର୍ଥିକ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନରୁ ହଟିଗଲାଣି । ଆମେ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶକୁ ତିଲେ ତିଲେ ହତ୍ୟା କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜଣେ ଜଣେ ଗଡ଼ସେ ସାଜିଛୁ । ଆଦର୍ଶରୁ ଯେତେ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତଥାପି ସମୟ ଅଛି ନିଜକୁ ଓ ନିଜ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସୁଗଠିତ କରିବା ପାଇଁ । ଗାନ୍ଧି ଜୟନ୍ତୀ ପାଳନ କରିବା ଅବସରରେ ଗାନ୍ଧିଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ଆମେ କେଉଁ ମାତ୍ରାରେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହୋଇଛୁ ତାହାକୁ ବିଚାର କରି ଗାନ୍ଧିଙ୍କର ଆଦର୍ଶକୁ ଉଜ୍ଜୀବିତ ରଖିପାରିଲେ ହିଁ ଜାତିର ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଯଥାର୍ଥ ସମ୍ମାନ ହେବ ।

* * *

ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ମହତାବ

ପ୍ରାୟ ଚାରି ଶହ ବର୍ଷ ତଳର କଥା । ମହତାବ ପରିବାର ପଞ୍ଜାବରୁ ଓଡ଼ିଶା ଆସି ଏଠାରେ ଛାୟା ଭାବରେ ବସବାସ କରୁଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା ଅଗରପଡ଼ା ଜମିଦାର ପରିବାରକୁ ସନ୍ତାନ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ । ତାଙ୍କର ଅଜା ତାଙ୍କୁ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କରି ଆଣିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ଜମିଦାରମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଥିଲେ ବ୍ରିଟିଶ୍ ସରକାରଙ୍କର ଅନୁଗତ ଏବଂ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ଇଂରେଜ ଶାସନର ପ୍ରଧାନ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ । କିନ୍ତୁ ଅଗରପଡ଼ା ଜମିଦାର ପରିବାରର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ହେଲେ ହେଁ ହରେକୃଷ୍ଣ ଛାତ୍ର ଅବସ୍ଥାରୁ ଥିଲେ ଇଂରେଜ ଶାସନ ବିରୋଧୀ ଓ ସ୍ଵାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନର ସମର୍ଥକ ।

୧୯୧୮ ମସିହାରେ ଜଣେ ଛାତ୍ର ନେତା ଭାବରେ ସେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଥିଲେ । ରେଭେନ୍ସା କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କାନୁନ୍‌ଗୋ, ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ ଓ ଭାଗୀରଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କର ବନ୍ଧୁତା ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ କଟକ ସହର ବାଖରାବାଦ୍‌ଠାରେ ‘ଭାରତୀ ମନ୍ଦିର’ ନାମରେ ଏକ ପାଠାଗାର ଥିଲା । ଏହି ପାଠାଗାରରେ ହରେକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କ ତରୁଣ ଛାତ୍ର ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହ ମିଶି ଦେଶର ସ୍ଵାଧୀନତା ସଂପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରୁଥିଲେ । ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଲଢ଼େଇ କରି ଦେଶକୁ ସ୍ଵାଧୀନ କରିବା ପାଇଁ ସେମାନେ ସରକାରୀ ଚାକିରି ନ କରିବା ଲାଗି ନିଷ୍ପତ୍ତି କରିଥିଲେ ।

୧୯୨୧ ମସିହାରେ ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସତ୍ୟାଗ୍ରହରେ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଫଳରେ ତାଙ୍କୁ ୧୯୨୧ ମସିହାରେ ପ୍ରଥମେ କାରାବରଣ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସେ ୧୯୩୦ ଓ ୧୯୩୨ ମସିହାରେ ମଧ୍ୟ କାରାରୁଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୩୮ ମସିହାରେ ସେ ପ୍ରାଦେଶିକ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସଭାପତି ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ୧୯୪୨ ମସିହାରେ ବନ୍ଦେ କଂଗ୍ରେସ ଅଧିବେଶନ ଭାରତଛାଡ଼ ପ୍ରସ୍ତାବ

ଗୃହୀତ ହେଲା ପରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ, ଜବାହରଲାଲ୍, ସର୍ଦ୍ଦାର ପଟେଲଙ୍କ ସହ ତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜଂରେଜ ସରକାର ଗିରଫ କରିନେଇଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅହମ୍ମଦ ନଗର ଜେଲରେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖାଯାଇଥିଲା । ଦ୍ଵିତୀୟ ମହାଯୁଦ୍ଧ ଶେଷରେ ତାଙ୍କୁ ଜେଲରୁ ଖଲାସ କଲାପରେ ସେ ଯେତେବେଳେ କଲିକତା ମହାନଗରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ, ପ୍ରବାସୀ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ତରଫରୁ ତାଙ୍କୁ ଏକ ବିରାଟ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ଜାପନ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ସଭାରେ ତାଙ୍କୁ ‘ଉତ୍କଳ କେଶରୀ’ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କରାଯାଇଥିଲା । ସେହି ଦିନୁ ସେ ସାରା ଦେଶରେ ଉତ୍କଳ କେଶରୀ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ ଭାବରେ ପରିଚିତ ।

ବାସ୍ତବରେ ସେ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜନୀତିର ପୁଷ୍ଟିତ କେଶରୀ । ୧୯୪୬ ମସିହା ନିର୍ବାଚନରେ ତାଙ୍କ ନେତୃତ୍ଵରେ କଂଗ୍ରେସ ବିଜୟ ଲାଭ କଲା ପରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଶାସନ ଦାୟିତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ୧୯୪୬ ମସିହାରୁ ୧୯୫୦ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ ପ୍ରଥମେ ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ଓ ପରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ପରିଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ମୋଗଲବନ୍ଦୀ ସହ ଗଡ଼ଜାତ ଗୁଡ଼ିକର ମିଶ୍ରଣ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଦେଶ ମିଶ୍ରଣର ପ୍ରଧାନ ପୁରୋଧା ଥିଲେ ହରେକୃଷ୍ଣ ମହତାବ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ବୃହତ୍ତର ଉତ୍କଳର ନିର୍ମାତା ଭାବରେ ସମ୍ମାନିତ କରାଯାଏ । ତାଙ୍କରି ଉଦ୍ୟମରେ ଜଳସେଚନ ଓ ବିଦ୍ୟୁତ ଉତ୍ପାଦନ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ ହୀରାକୁଦ ବନ୍ଧ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ପ୍ରଥମ କେନ୍ଦ୍ରମନ୍ତ୍ରୀ । ସେ କେନ୍ଦ୍ର ଶିକ୍ଷ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ବିଭାଗ ମନ୍ତ୍ରୀ ଭାବରେ ଦାୟିତ୍ଵ ତୁଲାଇଥିଲେ । ପରେ ୧୯୫୨ ମସିହାରେ ପ୍ରଧାନମନ୍ତ୍ରୀ ନେହେରୁଙ୍କ ପରାମର୍ଶ କ୍ରମେ କଂଗ୍ରେସର ସଂଗଠନ ଦାୟିତ୍ଵ ଗ୍ରହଣ କରି ନିଖିଳ ଭାରତ କଂଗ୍ରେସ କମିଟିର ସେକ୍ରେଟାରୀ ଜେନେରାଲ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଏହାଛଡ଼ା ବମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶର ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଏବଂ ଏକାଧିକବାର ମୁଖ୍ୟମନ୍ତ୍ରୀ ଦାୟିତ୍ଵ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ।

କେବଳ ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ କିମ୍ବା ସୁଦକ୍ଷ ଶାସକ ରୂପେ ନୁହେଁ, ସାହିତ୍ୟିକ, ସାମ୍ବାଦିକ ଓ ଐତିହାସିକ ଭାବରେ ସେ ସାରା ଦେଶରେ ସୁପରିଚିତ । ତାଙ୍କର

‘ପ୍ରତିଭା’, ‘ଅବ୍ୟାପାର’, ‘ଚାଉଚର’, ‘୧୯୭୪’ ଓ ‘ତୃତୀୟ ପର୍ବ’ ପ୍ରଭୃତି ଉପନ୍ୟାସ, ‘ଚାରିଚକ୍ର’ କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ ଓ ‘ଯୁଗ ସଂକେତ’ ନାମକ ନାଟକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅନ୍ତର୍ଲିନ କାର୍ତ୍ତି । ‘ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସ’ର ରଚୟିତା ଭାବରେ ମଧ୍ୟ ସେ ସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଦୈନିକ ‘ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର’ର ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଓ ବିଷୁବ ମିଳନର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଭାବରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ସାମ୍ବାଦିକତା ଓ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଗତି ପାଇଁ ଯାହା କରିଯାଇଛନ୍ତି ତାହା ଇତିହାସରେ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରହିବ । ଓଡ଼ିଶାର ତରୁଣ ଓ ପ୍ରବୀଣ ଲେଖକ ଲେଖିକାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ମଞ୍ଚରେ ଏକାଠି କରି ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭାବର ଆଦାନ ପ୍ରଦାନ ପାଇଁ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପ୍ରେସ ପରିସର ମଧ୍ୟରେ ଏକ ସାରସ୍ୱତ ମିଳନର ସେ ଆୟୋଜନ କରିଥିଲେ । ଏହା ‘ବିଷୁବ ମିଳନ’ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏହି ସାରସ୍ୱତ ମହୋତ୍ସବରେ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭାଗ ପାଇଁ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରି ସେ ଲେଖକ ଲେଖିକାମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପୃଷ୍ଠାରେ ତାଙ୍କର ନିୟମିତ ସ୍ତମ୍ଭ ରଚନା ‘ଗାଁମଢ଼ଲିସ୍’ ପୁସ୍ତକ ଆକାରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ପରେ ସେ ସେହି ପୁସ୍ତକ ପାଇଁ କେନ୍ଦ୍ର ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପୁରସ୍କାର ଲାଭ କରିଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ୧୯୬୭ ମସିହାରୁ ୧୯୭୧ ମସିହା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ସାହିତ୍ୟ ଏକାଡ଼େମୀର ସଭାପତି ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ଥିଲେ ବିଶାଳ ଉତ୍କଳର ନିର୍ମାତା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ସଂସ୍କୃତିର ଦିଗ୍‌ଦର୍ଶକ ।

* * *

ଡକ୍ଟର ବିମଳେନ୍ଦୁ ମହାନ୍ତି

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦିଗ୍ଧ ପୁର ଜିଲ୍ଲା ପୁନର୍ଜା ପଞ୍ଚାୟତର ମଙ୍ଗଳପୁର ଗ୍ରାମରେ ୧୯୩୭ ମସିହା ଜୁଲାଇ ୧୪ ତାରିଖରେ ଜନ୍ମ । ଉତ୍କଳ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଇତିହାସରେ କୃତିତ୍ୱର ସହ ଏମ୍.ଏ. ପାସ କଲା ପରେ ଯୁକ୍ତରାଷ୍ଟ୍ର ଆମେରିକା ମିଶ୍ନରୀ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ଏମ୍.ଇ.ଡି. ଏବଂ ଓଡ଼ିଶାର ଛାତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନ ସଂପର୍କରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଲେଖି ଡକ୍ଟରେଟ୍ ଉପାଧି ଲାଭ । କଟକ ଷ୍ଟିପେଣ୍ଡିଆଲ୍‌ସ କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟାପକ ଭାବରେ କର୍ମମୟ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ । ଓଡ଼ିଶା କୃଷି ବୈଷୟିକ ବିଶ୍ୱ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଛାତ୍ର ମଙ୍ଗଳ ବିଭାଗର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ କ୍ରୀଡ଼ା ଓ ଯୁବକଲ୍ୟାଣ ବିଭାଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ, ଓଡ଼ିଶା ସରକାରଙ୍କ ସଂସ୍କୃତି ବିଭାଗର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲା ପରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜ୍ୟ ଜନଶିକ୍ଷା ସାଧନ କେନ୍ଦ୍ରର ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟରତ ।

ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଶିକ୍ଷାବିତ୍, ଦକ୍ଷ ପ୍ରଶାସକ ଏବଂ ଲେଖକ ଭାବରେ ଡକ୍ଟର ମହାନ୍ତି ସୁପରିଚିତ । ପ୍ରକାଶିତ ଗ୍ରନ୍ଥ — “କୋଟିକରେ ଗୋଟିଏ : ଗୋପବନ୍ଧୁ”, “ଦେଶ ସେବକ ନିରଞ୍ଜନ ପଟ୍ଟନାୟକ” ଏବଂ “ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମୀ ଦିବାକର ପଟ୍ଟନାୟକ” ।